

● **Αγροτική Αποκριά.** Πορτή της Φύσης με λατρευτικό και ανατρεπτικό χαρακτήρα.

Της Μιράντας Τερζοπούλου

● **Ο Καλόγερος στην Αγία Ελένη Σερρών.** Τα κύρια πρόσωπα και πώς εξελίσσεται το αποκριάτικο δρώμενο που έφεραν πρόσφυγες.

Του Αναστασίου Σ. Ρέκλου

● **Τα καρναβάλια στον Σοχό.** Συλλογική αποκριάτικη εκδήλωση της τοπικής κοινωνίας, συνδυάζονται με την πλούσια παραγωγή.

Του Γεωργ. Ν. Αικατερινίδη

● **Το Μπουρανί στον Τύροναβο.** Περιπετειώδης εξέλιξη μιας παλιάς τελετουργίας που σχετίζεται με την ευγονία.

Του Αλέξανδρου Δ. Ζούνα

● **Οι Φανοί στην Κοζάνη.** Το παμπάλαιο έθιμο είναι η κορυφαία εκδήλωση της Αποκριάς στην πόλη.

Του Β. Π. Καραγιάννη

● **Γιαντίσσαροι και Μπούλες.** Εθιμα αιώνων, ζωντανά και αναλλοίωτα, αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας της Νάουσας.

Της Λεύκης Σαμαρά

● **Ο χορός των τραγών στη Σκύρο.** Ο Γέρος, η Κορέλλα και ο Φράγκος, πρόσωπα ενός αποκριάτικου δρώμενου με πανάρχαια καταγωγή.

Της Τζού Κουλεντιανού

● **Καρναβάλι στην Αγιάσο Λέσβου.** Παλιές μορφές και σύγχρονες εκφράσεις ενός λαϊκού δρώμενου.

Της Αγγελικής Πολιτάκη

Εξώφυλλο: Ο «Γέρος», κυρίαρχη μορφή της μασκαρεμένης συντροφιάς στο σερριανό καρναβάλι (φωτ.: Τζού Κουλεντιανού).

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Αγροτική Αποκριά

Γιορτή της Φύσης με λατρευτικό και ανατρεπτικό χαρακτήρα

Γέρος αποκαλείται ο τραγόμορφος κουδουνοφόρος, το κορυφαίο πρόσωπο στο σκυριανό καρναβάλι. Τρομερός στην όψη, η μεταμφίεσή του έχει κάτι το μυστηριακό. Με κουδούνια στη μέση, μαλλιαρή μαύρη κάπα και μάσκα από προβιά κατσικιού, άνθρωποι μεταμφιέζονται σε ζώα. Το μόνο που τους διαχωρίζει απ' την πλήρη ταύτιση, είναι η τέχνη του μεταμφιεσμένου Γέρου να βροντά σε ορισμένο ρυθμό τα κουδούνια όταν χορεύει. Ο Γέρος μαζί με την Κορέλλα και τον Φράγκο είναι τα σταθερά πρόσωπα που συγκροτούν το αποκριάτικο δρώμενο της Σκύρου. Το αποκριάτικο αυτό έθιμο, που έχει μάλλον την καταγωγή του σε μαγικές τελετές, ξεκινά απ' την αρχή του Τριωδίου και κορυφώνεται τις εβδομάδες της Κρεατινής και Τυρινής (φωτ.: Τζού Κουλεντιανού).

Της Μιράντας Τερζοπούλου

Λαογράφος - Εθνολόγος. Ερευνήτριας του Κέντρου Ερευνής Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

ΤΑ λατρευτικά έθιμα έχουν εκπληκτική μακροβιότητα. Με θαυμαστή πολυμορφία και προσαρμοστικότητα περνούν ανά τους αιώνες από θρησκεία σε θρησκεία, κρατώντας στο βάθος αναλλοίωτο τον μαγικοθρησκευτικό τους πυρήνα, πίσω απ' τον οποίο κρύβονται αρχέγονες δοξασίες και δεισιδαιμονίες, ανεξχνιάστες για το νου του λαϊκού ανθρώπου, αλλά βαθιά ριζωμένες στην ψυχή και τη συνήθειά του.

Από τις λατρευτικές εθιμικές τελετουργίες, πιο ανθεκτικές αποδείχθηκαν εκείνες που επιτελούνται στα επίφοβα γυρίσματα του κύκλου του χρόνου, στα κρίσιμα περάσματα του κύκλου του ανθρώπινου βίου. Και είναι φυσικό, αφού η απaráβατη τέλεσή τους αφορά την ίδια τη συνέχιση της ζωής, καθώς καλούνται μαγικά οι

υπερφυσικές δυνάμεις, επουράνιες ή καταχθόνιες, να εξασφαλίσουν την υγεία, τη γονιμότητα και την αφθονία στους ανθρώπους, στη γη και στα ζωντανά, ενιαία και αδιαχώριστα, όπως ακριβώς ομοούσια τα αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος των αγροτικών κοινωνιών.

Το διαφαινόμενο τέλος του χειμώνα και η αρχή της άνοιξης με τις προσδοκώμενες κοσμογονικές αλ-

Επιμέλεια αφιερώματος:
Κ.ΣΤΗΣ ΛΙΟΝΤΗΣ

λαγές υπήρξε πάντα η κατεξοχήν κρίσιμη καμπή του χρόνου κατά την οποία οι άνθρωποι - οπαδοί μιας φυσικής θρησκείας ένιωθαν την ανάγκη τέλεσης κάποιας τελετουργίας που θα υποβοηθούσε τη γη στο αναβλαστικό έργο της. «Ξεκινάει μια αφορμή της ανοίξεως... εάν θα γίνουν επιτυχημένα τα καρναβάλια, θα είναι χρονιά επιτυχημένη...», λέει το 1976

ένας αγρότης απ' το Σοχό Θεσσαλονίκης, δίνοντας επιγραμματικά την πλήρη ερμηνεία για τις ευετηρικές αυτές τελετές (Αικατερινίδης).

Ετσι, σε πολλούς, εντελώς διαφορετικούς μεταξύ τους πολιτισμούς, εντοπίζουμε γιορτές και ιεροτελεστίες με φανερή παγανιστική αγροτική προέλευση, που τελούνται αυτήν κυρίως την εποχή του έτους, για να πανηγυρίσουν προεξαγγελτικά, μ' ένα ξέφρενο ξέσπασμα, την ετήσια αναγέννηση του κόσμου μέσα από την αδιάκοπη εναλλαγή των εποχών.

Στον τύπο των εορτών αυτών ανήκει και η νεοελληνική αγροτική Αποκριά, καθώς και το ευρύτερα γνωστό Καρναβάλι του δυτικού κόσμου.

Μαγική προέλευση

Οι προεαρινές αυτές τελετουργίες περιλαμβάνουν στο τυπικό τους πολλά κοινά στοιχεία, με ολοφάνερη μαγική προέλευση και σκοπιμότητα: μεταμφιέσεις με αντιμετάθεση ρό-

λων και μιμοδραματικές παραστάσεις, καθαρτήριες φωτιές, συμπόσια με γερά φαγοπότια και μεθύσια, οργιαστικούς χορούς, αισχρολογία, χρήση ομοιωμάτων των γονιμικών οργάνων, αναπαραστάσεις της γενετήσιας πράξης κτλ., παράλληλα με νεκρολατρικές εκδηλώσεις και προσφορές. Εκείνο όμως που συνέχει όλες αυτές τις εκδηλώσεις και αποτελεί την πεμπτουσία της φιλοσοφίας τους είναι η ιδέα της ανατροπής της τάξης του κόσμου, η αμφισβήτηση των αξιών και της ιεραρχίας, η κατάργηση των ορίων και των καθιερωμένων νόμων. Είναι σαν η τροπή του χρόνου σε επίπεδο κοσμικό να συνεπιφέρει την ανατροπή του κόσμου σε επίπεδο κοινωνικό. Ενας άλλος νόμος, ο εφήμερος και αγέραστος νόμος του καρναβαλιού, επιβάλλεται, κάνει πέρα όποια άλλη επιταγή και τα ορίζει όλα από την αρχή: ανάποδα. Παραδίνοντας κάθε δικαιοδοσία για την τέλεση της γιορτής αυτής, με την αδυσώπητη εθιμοτυπία της τρέλας, στο «λαό», στις κατώτερες τάξεις, στους περιθωριακούς, το αναποδογύρισμα έχει ήδη αρχίσει: θα ολοκληρωθεί μέσα από την απάτη των παραπλανητικών μεταμφιέσεων και τη διακωμώδηση μέσω των παρωδιών και θα διατυμπανίσει την κρυμμένη αλήθεια μέσα από τον αποκαλυπτικό, τολμηρό λόγο των αποκριατικών τραγουδιών.

Εξωεκκλησιαστική

Η κυρίαρχη θρησκεία εξοβελίζει κατά κανόνα στον περιθωριακό αλλά παντοδύναμο χώρο της μαγειρίας ό,τι δεν μπορεί να ιδιοποιηθεί από τις ξεπεσμένες προγενέστερες θρησκείες. Από τις πανάρχαιες εθιμικές θρησκευτικές εκδηλώσεις που οι Έλληνες με συνέπεια τελούσαν στον κύκλο του χρόνου και που η χριστιανική διδασκαλία δεν κατόρθωσε να ξεριζώσει, η Εκκλησία ενσωμάτωσε στο λατρευτικό της κύκλο τις περισσότερες: τις γιορτές του χειμερινού ηλιοστασίου στον κύκλο των Χριστουγέννων, τις γιορτές της εαρινής ισημερίας και της μέσης άνοιξης στον πασχαλινό κύκλο, τις γιορτές του θερινού ηλιοστασίου στη γιορτή του Αϊγιάννη του Κληδωνάρη κτλ. Η Αποκρία παρέμεινε η μόνη καθαρά εξωεκκλησιαστική λατρευτική ψυχαγωγική γιορτή, που τυπικοί μόνο δεσμοί τη συνδέουν με το χριστιανικό εορτολόγιο, κυρίως γιατί η Εκκλησία τη διέπλεξε με την επακόλουθη εξαγνιστική Σαρακοστή.

Για τον λαϊκό άνθρωπο η Αποκρία είναι μια κορυφαία γιορτή χαράς και ανανέωσης, ένα πρόσκαιρο σταμάτημα της αμείλικτα γοργής περιστροφής του χρόνου. Αν οι άλλες μεγάλες εορτές (Χριστούγεννα, Πάσχα, Δεκαπενταύγουστος) προεξαγγέλλονται με στερητικές νηστείες, η Αποκρία αναγγέλλεται με χαρμόσυνες τυμπανοκρουσίες και διαλαλήματα.

*Του Χάρου τάξε χάρισμα, της Χάρισσας καλούδια,
για να μ' αφήσει να 'ρχουμε πολλές
βολές το χρόνο,
τα Φώτα για τον αγιασμό και τω Βαγίων για βάγια,*

τις Αποκριές για συντροφιά, για τις χαρές του κόσμου, και τη μεγάλη τη Λαμπρή για το Χριστός Ανέστη.

(μοιρολόι Λάστας Γορτυνίας)
Στη σημερινή της μορφή, όπως περιήπιου διαμορφώθηκε κατά τη βυζαντινή εποχή, η Αποκρία περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα παμπάλαιων εθίμων του τύπου που αναφέραμε, με μαγικό αλλά και ιδιαίτερα ψυχαγωγικό χαρακτήρα. Είναι, δηλαδή, ένας συνδυασμός γιορτής των υλικών απολαύσεων με τη λατρεία των νεκρών, η οποία πάντα συνέπιπτε με τη μεταβατική αυτή περίοδο, συνδεδεμένη επίσης με το μύθο της αιώνιας επιστροφής. Τα εκχριστιανισμένα Ψυχοσάββατα ανασύρουν στη μνήμη

συγκεκριμένους, οικείους νεκρούς και έχουν τις δικές τους ιεουργίες. Αλλά και οι παραδοσιακές μεταμφιέσεις του αγροτικού καρναβαλιού, με τις προβιές και τις τραγόμορφες μάσκες, τα μουντζαλωμένα πρόσωπα, τα κουδούνια και τις μαγκούρες, θεωρείται ότι επίσης δαιμονοποιημένες ψυχές νεκρών αναπαριστούν. Το ίδιο και οι μιμοδραματικές παραστάσεις που δίνουν οι μεταμφιεσμένοι: σφραγισμένες κάθε φορά από τη συλλογική αυτοσχεδιαστική κωμική ευρηματικότητα και φαντασία, κρατούν ωστόσο σταθερά στο επίκεντρο και αναπλάθουν συνεχώς σε πολλές παραλλαγές το θέμα «θάνατος – ανάσταση».

Η ιδέα του θανάτου που υπόκειται

Αναπαράσταση οργώματος στην Αγία Ελένη των Σερρών με τον Καλόγερο, ένα από τα κύρια πρόσωπα του δράμενου, να υποδέχεται τον αγρότη. Η ταύτιση της γυναικείας γονιμότητας με τη γονιμότητα της γης, δίνει τη βάση για μία σειρά μιμικών παραστάσεων με το διφορούμενο θέμα όργωμα – συνουσία. Αλέτρι, υνί και φαλλός, ταυτόσημα, είναι πρωταγωνιστικά σύμβολα του ελληνικού καρναβαλιού. Ωστόσο, τα σύμβολα της γονιμότητας, οι τολμηρές αθυροστομίες, τα βωμολοχικά πειράγματα και τα «άσεμνα» τραγούδια σοκάρουν ακόμη και σήμερα τους μη εξοικειωμένους ή σωστότερα, την αστική με την έννοια του άστικως, σεμνοτυφία (φωτ.: Θάνος Μουρράης – Βελούδιος «Ευγονία και άλλα τινά», εκδ. ΑΓΡΑ, 1991).

σ' όλη την αποκριατική λατρευτική δράση –της οποίας μάλιστα οι περισσότερες εκδηλώσεις διεξάγονται στο ύπαιθρο, πάνω στο νωπό, λόγω εποχής, χώμα– αναδεικνύει τον πολύσημο συμβολισμό της ίδιας της γης, ως υποδοχέα των νεκρών σωμάτων αλλά και ως μήτρας και τροφοδότριας κάθε μορφής ζωής. Η ταύτιση της γονιμότητάς της με τη γυναικεία γονιμότητα δίνει τη βάση για μια σειρά μιμικών παραστάσεων με το διφορούμενο θέμα όργωμα–συνουσία. Αλέτρι, υνί και φαλλός, ταυτόσημα, είναι πρωταγωνιστικά σύμβολα του ελληνικού καρναβαλιού, τόσο ως θεατρικά εξαρτήματα των μεταμφιεσμένων όσο και ως θέμα των αδόκμων τραγουδιών, δίνοντας μέσα από το συνταυτισμό φύσης – ανθρώπων μια υπόσχεση γονιμότητας και αιωνιότητας.

Έτσι ο θάνατος γίνεται «μια δύναμη σχετική, που νικιέται τελικά από τη ζωή... Το καρναβάλι δίνει σ' αυτό το φοβερό και ανεπανόρθωτο στα μάτια μας γεγονός μια φαιδρή και εύθυμη όψη, καθώς το συνδέει πάντα με μια ανάσταση... Γιατί οι νεκροί «μοιάζουν» με τους σπόρους, που «θάβονται» επίσης στο χώμα και προσδοκούν την επιστροφή στη ζωή» (Κιουρτσάκης).

Καθολική ανατροπή

Η συμφιλίωση με το θάνατο δίνει στους ανθρώπους την αίσθηση μιας απεριόριστης υπαρξιακής ελευθερίας, που πρώτα απ' όλα εκδηλώνεται ως αμφισβήτηση κάθε κοσμικής και θρησκευτικής εξουσίας. Η καταλυτική αυτή οπτική, υιοθετώντας τη γλώσσα του γέλιου μέσα από την ανεξέλεγκτη διακωμώδηση των πάντων, ξεσκεπάζει την αντίφαση ολόκληρου του κοινωνικού συστήματος, αποκαλύπτει το αληθινό πρόσωπο αλλά και τη «σχετικότητα» κάθε κοινωνικής δομής, κάθε τάξης, κάθε εξουσίας» (Κιουρτσάκης). Με τη συνειδητοποίηση του παράλογου κάθε κοινωνικής διάκρισης και του αυτα-

Συνέχεια στην 4η σελίδα

Οι Μπουρανήδες του Τυρνάβου υπογραμμίζουν την ιερότητα του εθίμου χορεύοντας γύρω από φαλλικά ομοιώματα. Γιορτάζουν τον ερχομό της άνοιξης και την αναγέννηση της φύσης στο ύπαιθρο, με μπουρανή (είδος χορτόσουπας) και φαλλολατρεία. Στην αποκριατική λατρευτική δράση, οι περισσότερες τελετουργίες γίνονται στο ύπαιθρο, πάνω στο νωπό χώμα. Αναδεικνύεται έτσι ο πολύσημος συμβολισμός της ίδιας της γης (φωτ.: Θάνος Μουρράης – Βελούδιος «Ευγονία και άλλα τινά», εκδ. ΑΓΡΑ, 1991).

Συνέχεια από την 3η σελίδα

πόδεικτου της πανανθρώπινης ισότητας, η ανατροπή προκύπτει σαν φυσικό και εύλογο επακόλουθο. Εδώ περνάμε από τη λατρευτική στην κοινωνική διάσταση της Αποκριάς.

Σε επίπεδο «εικόνας», η ανατροπή συντελείται μέσα από τις μεταμφιέσεις και τα δρώμενα, όπου τα άτομα δεν μπορούν να καθοριστούν ούτε από το φύλο ούτε από την ηλικία, ούτε καν από το ζωικό είδος τους: οι άντρες γίνονται γυναίκες, οι γυναίκες άντρες, οι φτωχοί αρχοντάδες, οι παλαβοί βασιλιάδες, οι γριές λεχώνες, οι άνθρωποι ζώα, οι ιερουργίες φάρσες, μέσα σ' ένα γενικό χαοτικό κλίμα, όπου η τρέλα αντικαθιστά τη σοβαρότητα, η κατάχρηση τη συνήθη λιτότητα, ο αισθησιασμός την εγκράτεια, η ανεξέλεγκτη σεξουαλικότητα τον αυστηρό έλεγχο, η αταξία την τάξη. Με αντίστοιχο τρόπο συντελείται η ανατροπή και σε επίπεδο «λόγου», που είναι ο κωμικός λόγος, και κυρίως ο λόγος των τραγουδιών, τα οποία απηχούν όλο το σύστημα ιδεών, αξιών και αναπαραστάσεων για τον φυσικό κόσμο και την κοινωνία, ιδωμένο όμως με την οπτική του καρναβαλιού, άρα αντεστραμμένο.

Στο πλαίσιο του αντεστραμμένου αυτού συστήματος αξιών νομιμοποιείται η ελευθεροστομία, η βωμολοχία, η παραβίαση των ισχυρών ταμπού, η βεβήλωση της ιερότητας, η διατυμπάνιση της σεξουαλικής επιθυμίας. Τα παράλογα γίνονται λογικά, το ψέμα διαψεύδει την αλήθεια, τα αντίθετα και αντίπαλα συναντιούνται και συμβιβάζονται. Άνθρωποι που δεν είναι αυτό που φαίνονται

Δωδεκαμερίτικα καρναβάλια, «Αργκουτσάρια» από την Κλεισούρα Καστοριάς (φωτ.: Λευτέρη Δρανδάκη «Ο αυτοσχεδισμός στον ελληνικό δημοτικό χορό», Αθήνα, 1993).

τραγουδούν τραγούδια που δεν εννοούν αυτό που λένε. Γιατί, μέσα από τον εύθυμο, ανάλαφρο, περιπαικτικό λόγο και τις κωμικές καταστάσεις και μέσα από το παραπλανητικό μπέρδεμα σημαίνοντων και σμαινομένων, αναζητούν τον διφορούμενο κώδικα με τον οποίο θα εκφράσουν τη διαμαρτυρία τους για τα κακώς κείμενα, θα δηλώσουν την αντίστασή τους σε κάθε κοσμική ή υπερκόσμια καταπιεστική εξουσία.

Μέσα στον πανζουρλισμό του τέλους του καρναβαλιού, κάθε φραγμός και όριο καταργείται και όχι μό-

νο μεταφορικά. Μεθυσμένα τα κορμιά πλησιάζουν, τα άτομα χάνονται μέσα στο σύνολο, μπερδεύονται, ανακατώνονται σαν τραπουλόχαρτα μιας συμβολικής τράπουλας, όπως ανακατώνονται και οι φιγούρες της πραγματικής τράπουλας –που κι εκείνη γιορτάζεται δεόντως σε μια αντίστοιχη τροπή του χρόνου, την Πρωτοχρονιά– φιγούρες που τόσο θυμίζουν το καρναβάλι, με τους βασιλιάδες, τις βασίλισσες, τον τρελό, τον θάνατο, τις αναποδογυρισμένες μορφές.

Οι χοροί της τελευταίας Κυριακής

και της Καθαρής Δευτέρας –μέρας μασκαρεμένης επίσης, που άλλο είναι κι άλλο δείχνει– είναι η ολοκληρωτική αποδόμηση της κοινότητας, η ώρα που τα μέλη της «δαιμονοποιημένα» πίσω από την παραπλανητική μεταμφιέσή τους, γιορτάζουν τη μέθεξή τους στην αιωνιότητα της ζωής και κυρίως την ισότητά τους μπροστά στο θάνατο (Nilson).

Η κοινότητα θα ξανασυναντηθεί για να ξαναχορέψει, με τους παπάρδες μπροστά, τους άντρες και τις γυναίκες στη σειρά, κατά φύλλο και ηλικία, στον αυστηρό και τελετουργικό Τρανό Χορό του Πάσχα, το χορό που αποτελεί την τέλεια απεικόνιση της αποκαταστημένης τάξης και ιεραρχίας μέσα στον αναδημιουργημένο αναστάσιμο κόσμο.

Βιβλιογραφία

- Αικατερινίδης Γ., Τα καρναβάλια του Σοχού Θεσσαλονίκης, Γ Συμπόσιο Λαογραφίας ΒΕ χώρου, Θεσσαλονίκη 1979.
- Baroja J. C., *Le Carnaval*, Παρίσι 1979, Gallimard.
- Eliade M., *Le Mythe de l'éternel retour. Archétypes et répétition*, Παρίσι 1949, Gallimard.
- Του ίδιου, *Le Sacré et le profane*, Παρίσι 1971, Gallimard.
- Καραγιάννης Β., Τα αδιάντροπα. Λεσβιακά Λαογραφικά, Πρόλογος Μ. Μερακλή, Αθήνα 1983, Φιλίππότης.
- Κιονοτσάκης Γ., Καρναβάλι και Καραγιάζης. Οι ρίζες και οι μεταμορφώσεις του λαϊκού γέλιου, Αθήνα 1985, Κέδρος.
- Λελέκος Μ., *Δημοτική Ανθολογία*. Πρώτη, Αθήνα 1974.
- Λονκάτος Δ., *Συμπληρωματικά του χειμώνα και της άνοιξης*, Αθήνα 1985, Φιλίππότης.
- Μέγας Γ., *Ελληνικά εορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήνα 1957, 1979. *Μεταφορά στη δημοτική από τον Γ. Καραμπουγιόδη, Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήνα 1988, Οδυσσεύς.
- Nilsson M., *Ελληνική λαϊκή θρησκεία*, Αθήνα 1953.
- Πούχνεο Β., *Λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια (Συγκριτική μελέτη)*, Αθήνα 1989, Πατάκης.

Σημείωση. Αναδημοσίευση από τα κείμενα του δίσκου «Τα Αποκριάτικα – ανιέρα ιερά» (εκδ. «Καλλιτεχνικός Σύλλογος Δημοτικής Μουσικής Δόμνα Σαμίου», Αθήνα, 1994).

Ο τελετουργικός χορός «Κύκλος» από τους Χουλιαράδες Ιωαννίνων (φωτ.: Λευτέρη Δρανδάκη «Ο αυτοσχεδισμός στον ελληνικό δημοτικό χορό», Αθήνα, 1993).

Ο Καλόγερος στην Αγία Ελένη Σερρών

Τα κύρια πρόσωπα και πώς εξελίσσεται το αποκριάτικο δρώμενο που έφεραν πρόσφυγες

Τελετουργική αναπαράσταση άροσης και σποράς. «...*Ηδη το υννίον σχίζει μετά μυστηριώδους τριγμού και αυλακώνει τα χλοάζοντα της γης στέρνα. Ιερά φρικίασις διατρέχει τα νεύρα των από της γης και μόνον από της γης αποζώντων εκείνων Ελλήνων. Τα όμματα των γερόντων και τα ιδικά μου πληρούνται δακρύων*», γράφει ο Γεώργιος Βιζυηνός στο δημοσίευσμά του: «*Οι Καλόγεροι και η λατρεία του Διονύσου εν Θράκη*», «*Εβδομάς*» Ε, 1888. Με πολλούς αστεϊσμούς και χωρατά πρέπει να συμπληρωθούν τρεις κύκλοι οργώματος του τρίστρατου, με φορά πάντα αντίθετη σ' αυτή των δεικτών του ωρολογίου (φωτ.: Γεώργ. Ν. Αικατερινίδης).

Του **Αναστασίου Σ. Ρέκλου**

Δρος Νευρολόγου – Ψυχιάτρου

ΕΘΙΜΟ της αποκriάς που γίνεται τη Δευτέρα της Τυρινής (φέτος στις 23/2/98), από τους πρόσφυγες του χωριού Κωστί της Αγαθούπολης της Ανατολικής Ρωμυλίας, εγκατεστημένους σήμερα στα χωριά Αγία Ελένη Σερρών, Μελίκη Βεροίας και Μαυρολεύκη Δράμας.

Συμμετέχουν μόνον άνδρες που υποδύονται συγκεκριμένους ρόλους. Τα κύρια πρόσωπα του δρώμενου είναι: ο Καλόγερος, ο Βασιλές, το Βασιλόπουλο, η Μπάμπω, η Κορίτσα και ο Ζευγολάτης. Συνοδοί αυτής της συντροφιάς ήσαν παλιότερα οι Ζαπτιέδες ή Καπιστράδες, ο Μπαρμπέρης, οι Κατσιβέλοι, τα παλικάρια, ο Αρκουδιάρης με την αρκούδα. Σήμερα προστέθηκαν φοροεισπράκτορες, εισπράκτορες ΔΕΗ και ΟΤΕ.

Από τα κύρια πρόσωπα μεταμφιεσμένοι είναι: ο Καλόγερος, η Μπά-

μπω και η Κορίτσα, ενώ ο Βασιλές και το Βασιλόπουλο φορούν την παραδοσιακή χειμερινή στολή της Θράκης.

Ο Καλόγερος φορά στο πάνω μέρος του σώματός του σάκο (λινάτσα) και έχει στη μέση του κρεμασμένα κουδούνια εκ των οποίων το μπροστινό, που είναι και μεγαλύτερο, πλαισιώνεται από δυο κρεμμύδια και υποδηλώνει το ανδρικό γεννητικό μόριο (φαλλό). Οι κνήμες του είναι τυλιγμένες με προβιές και στο κεφάλι για κάλυμμα φορά νεροκολόκυθα, που στην κορυφή της έχει κρεμασμένες κόκκινες πιπεριές. Το πρόσωπό του είναι καλυμμένο με ζωόμορφη μάσκα φτιαγμένη από νεροκολόκυθα. Αναπόσπαστο μέρος της αμφίεσης του Καλόγερου είναι μια «σφούγγια» πάνα παραδοσιακού φούρνου, την οποία του παραδίδει τελετουργικά ο Αρχιναστενάρης.

Η Μπάμπω είναι άνδρας μεταμφιεσμένος σε γερόντισσα και κρατά

στην αγκαλιά της ομοίωμα φασκιωμένου μωρού. Παλιότερα το ομοίωμα του μωρού γινότανε με το «κουταλίδι», δηλαδή το ξύλο με το οποίο οι γυναίκες χτυπούσαν στην πλύση τα χοντρά ρούχα. Σήμερα γι' αυτό τον ρόλο χρησιμοποιείται μια κούκλα του εμπορίου.

Η Κορίτσα είναι άνδρας μεταμφιεσμένος σε κοπέλα. Τα υπόλοιπα πρόσωπα του δρώμενου –εκτός του αρκουδιάρη και της αρκούδας– δεν μπορούν να θεωρηθούν με την τρέχουσα έννοια μεταμφιεσμένα. Κατά την τοπική έκφραση «φορούν τ' ακούφαλα», δηλαδή τα πρόχειρα ρούχα τους, που βέβαια αποτελεί κι αυτό ένα είδος μεταμφίεσης. Αξίζει όμως να σημειώσουμε ότι ο Μπαρμπέρης έχει προσαρμοσμένο καθρέφτη στο πίσω μέρος του παντελονιού μου και όπως και οι Κατσιβέλοι κρατά στο χέρι του μεγάλη ξύλινη σπάθα, οι δε Ταπτιέδες ή Καπιστράδες κρατούν αλυσίδες. Είναι σημαντικό

να υπογραμμίσουμε τις προϋποθέσεις που πρέπει να έχουν τα άτομα που υποδύονται τον Καλόγερο, τον Βασιλέ και το Βασιλόπουλο.

Ο ρόλος του Καλόγερου είναι κληρονομικό δικαίωμα μιας οικογένειας του Κωστί. Σήμερα, το στοιχείο αυτό έχει ατονήσει. Τον ρόλο του Βασιλέ υποδύεται παντρεμένος άνδρας που έχει τεκνοποιήσει και έχει δικαίωμα να ντυθεί ένα ή τρία χρόνια.

Τον ρόλο του Βασιλόπουλου υποδύεται αγόρι της προεφηβικής ηλικίας, του οποίου οι γονείς είναι εν ζωή.

Η καλογερόμερα –όπως λένε τη Δευτέρα της Τυρινής– είναι μέρα γιορτής για όλο το χωριό. Οι παλιότεροι έλεγαν χαρακτηριστικά ότι «την καλογερόμερα γιορτάζουν όλα τα σερνάμενα της γης». Αυτή τη μέρα οι αστεϊσμοί και τα πειράγματα είναι επιβεβλημένα και δεν μπορούν να αποτελέσουν αφορμή και αιτία

Συνέχεια στην 6η σελίδα

Συνέχεια από την 5η σελίδα

για παρεξηγήσεις. Αυτή τη μέρα ανατρέπεται κάθε τάξη και ιεραρχία αναμιγνύονται και συμφιλιώνονται όλοι. Είναι η μέρα που καταλύεται κάθε φραγμός σε φραστικό ή κινητικό επίπεδο και ο κόσμος διασκεδάζει με τραγούδια «ντροπικά» άσεμνα.

Το δρώμενο

Ας δούμε όμως πώς ξεκινά και πώς εξελίσσεται το δρώμενο.

Μέχρι το 1950 περίπου που τον Καλόγερο υποδούταν ο Δημήτρης Λάντζος του Θεοδώρου, με κληρονομικό δικαίωμα ο Καλόγερος ξεκινούσε με την παλιά τάξη και συνήθεια. Το σουρούπωμα της Κυριακής ο Μπάραμπα Δημήτρης ανέβαινε στο ψηλότερο σημείο του χωριού, άναβε φωτιά με παλιά και άχρηστα κοφίνια και φώναζε όπως ο τελάλης προς το χωριό:

«Ακούστε χωριανό· σεις και μεις, το σουρού και το μουρού κι όλα τ' άγροικα του κόσμου· όλοι αύριο στην γριάς τ' αλώνι να ευλογήσουμε και να ελεήσουμε όλους τους καρπούς».

Το πρωί της Δευτέρας οι ηλικιωμένοι του χωριού ντυμένοι στα γιορτινά τους συγκεντρώνονται σ' ένα καφενείο του χωριού που είναι κοντά στο «τρίστρατο». Εκεί ο καφετζής σερβίρει «μπερδεμένο», δηλαδή κονιάκ με μέντα ή ποντς, δηλ. ζεστό τσίπουρο με ζάχαρη και πιπέρι. Η ατμόσφαιρα είναι σοβαρή, αλλά μια διάθεση αστειών και πειραγμάτων σταδιακά τη μεταβάλλει σε ατμόσφαιρα γλεντιού. Μαζί τους και ο λυράρης που στην κατάλληλη στιγμή θ' αρχίσει το τραγούδι, είναι η στιγμή που αρχίζουν κι ετοιμάζουν τη στολή του Καλόγερου. Το τραγούδι είναι αργόσυρτο και τραγουδιέται εναλλάξ από δύο ή περισσότερους τραγουδιστές.

«Δώδεκα χρόνους έντρεξα στους κλέφτες καπετάνιος

Ζεστό ψωμί δεν έφαγα γλυκό κρασί δεν ήπια.

Φάγε η σκουριά τα ρούχα μου κι οι πάχνες τα μαλλιά μου.

Το κέφι ανεβαίνει κι η παρέα όλο και μεγαλώνει. Έτσι αρχίζουν το τελετουργικό ντύσιμο του Καλόγερου, τραγουδώντας στον σκοπό του τραγουδιού της ύψης στίχους παραλλαγμένους.

«Στολίζεται ο Καλόγερος και βάνει τα καλά του.

Βάνει τσουβάλι κεντητό στη μέση τα κουδούνια.

Ζώνει προβιές στα πόδια του και βάνει και τσερβούλια κ.λπ.

Τα υπόλοιπα πρόσωπα

Όσο περνά η ώρα καταφθάνουν στο καφενείο και τα υπόλοιπα πρόσωπα του δρώμενου, μπάμπω, κορίτσα, ζαπτιέδες, παλικάρια.

Εν τω μεταξύ, αυτός που θα υποδουθεί τον Βασιλέ με συνοδεία λύρας και νταουλιού μεταφέρει τη στολή του στο Αναστενάρικο κονάκι. Μετά τους τυπικούς χαιρετισμούς και το προσκνήυμα των εικόνων ο Αρχιαναστενάρης ντύνει τον Βασιλιά. Ακολούθως, και αφού θυμιάσει τις εικό-

νες, παίρνει από το στασίδι των εικόνων δυο «αμανέτια» εκ των οποίων το μεν ένα βάζει στο ζωνάρι του Βασιλέ το δε άλλο στον λαιμό του Βασιλόπουλου. Στο Βασιλόπουλο παραδίδει ένα μπουκάλι κόκκινο κρασί κι ένα ποτήρι. Αφού ολοκληρωθεί κι αυτή η διαδικασία, πάντα με συνοδεία λύρας και νταουλιού, οι τρεις τους κατευθύνονται στο τρίστρατο, όπου τους περιμένουν ο καλόγερος και τα υπόλοιπα πρόσωπα του δρώμενου.

Η μουσική σταματά. Ο καλόγερος στρέφεται προς την ανατολή και κάνει το σημείο του σταυρού, ακολουθώντας στρέφεται προς τον Αρχιαναστενάρη του φιλά το χέρι κι εκείνος του παραδίδει τη σφούγγια. Τα όργανα αρχίζουν να παίζουν τον «σκοπό του καλόγερου», μια μελωδία χωρίς στίχους. Ο καλόγερος βουτά τη σφούγγια στα λασπόνερα και κυνηγά τους παρευρισκόμενους. Ο Αρχιαναστενάρης με λάσπη κάνει το σημείο του σταυρού στο μέτωπό του και στους άλλους.

Επίσκεψη στα σπίτια

Από εδώ ξεκινά η τελετουργική επίσκεψη της ομάδας σε όλα τα σπίτια του χωριού. Προηγείται ο καλόγερος που δεν χάνει την ευκαιρία να λασπώσει με τη σφούγγια του όποιον προφθάσει. Στο κατώφλι του σπιτιού η νοικοκυρά ραίνει με πολυσπόρια (στάρι, κριθάρι, καλαμπόκι, φασόλια κ.λπ.), που έχει στο κόσκινο τον καλόγερο που χορεύει. Ανταλλάσσουν ευχές για υγεία και καλές παραγωγές και ο καλόγερος φεύγει.

Εν τω μεταξύ, φθάνει ο Βασιλέ με το Βασιλόπουλο.

Το Βασιλόπουλο βάζει κρασί στο ποτήρι και το παραδίδει στον Βασιλέ που με τη σειρά του το προσφέρει στον νοικοκύρη. Ανταλλάσσονται ευχές κι αποχωρούν.

Ακολουθούν όλοι οι άλλοι με πρώτο τον Μπαρμέρη. Ένας κασιβελος γονατίζει και προσφέρει τη ράχη του για κάθισμα του νοικοκύρη. Εκείνος κάθεται κι ο Μπαρμπέρης τον ξυρίζει με πολλούς αστειύσεις. Όταν τελειώσει το ξύρισμα και μετά τ' απαραίτητο αλεύρωμα που υποκαθιστά την πούδρα, ο Μπαρμπέρης γυρίζει τον πσινό του για να καθρεφτιστεί ο νοικοκύρης. Έτσι περνούν όλα τα μέλη της ομάδας, ανταλλάσσουν ευχές, παίρνουν φιλοδώρημα κι αποχωρούν.

Στους δρόμους εκτυλίσσονται άλλες σκηνές. Οι Ζαπτιέδες συλλαμβάνουν όποιον δεν συμμετέχει στο δρώμενο και του επιβάλλουν πρόστιμο. Τα παλικάρια φρουρούν την Κορίτσα μην την κλέψουν και την αποπλανήσουν άλλοι κι η Μπάμπω περιφέρεται περιχαρής με το εφταμηνίτικο στην αγκαλιά της κι άλλοτε παραπονιέται πως δεν το χορταίνει κι άλλοτε καμαρώνει για τις χάρες του.

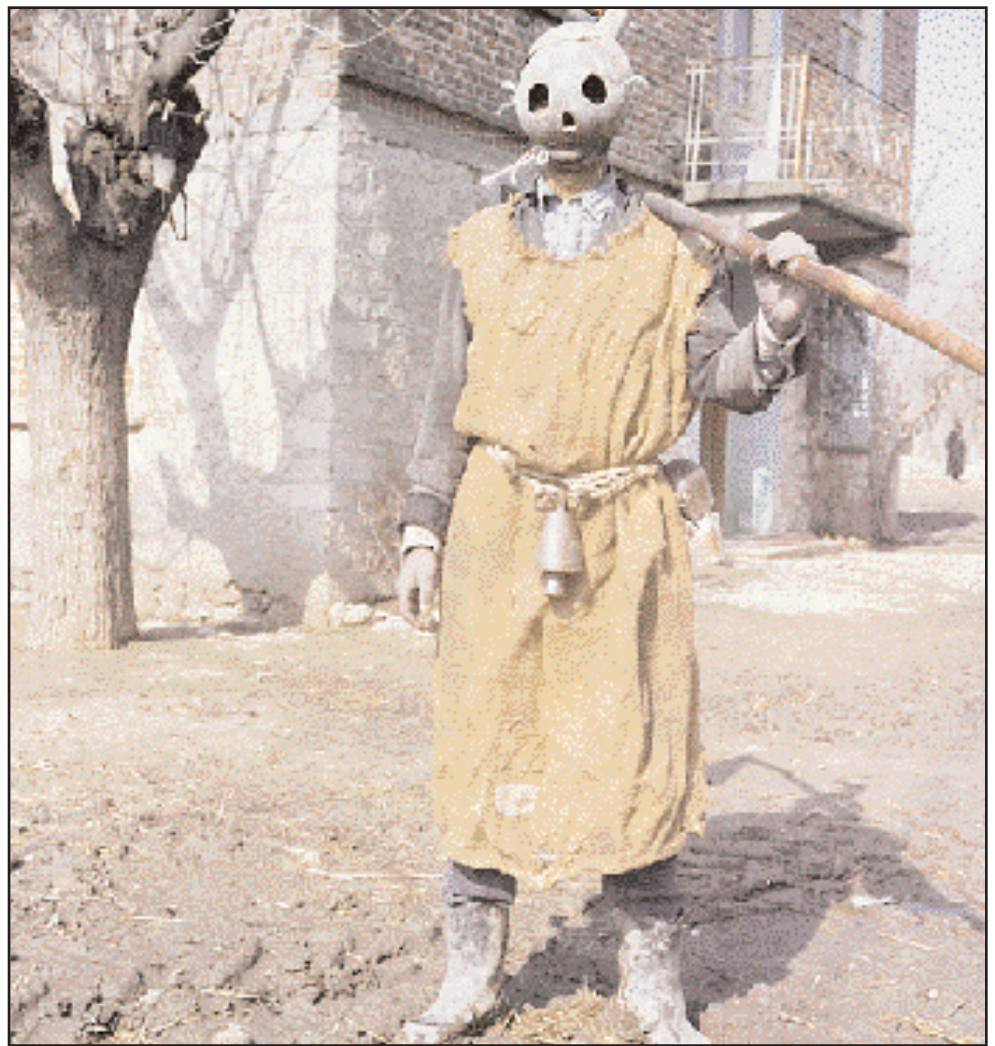
Αφού τελειώσει το γύρισμα του χωριού, συγκεντρώνονται και πάλι στο τρίστρατο. Ένα δίτροχο κάρο στολισμένο με υφαντό ξομπλιαστό μαξιλάρι είναι έτοιμο για τον Βασιλέ.

Παλικάρια μπαίνουν στον ζυγό να σύρουν το κάρο με τον Βασιλέ. Ηδη ο δρόμος είναι γεμάτος λασπόνερα.

Συνέχεια στην 8η σελίδα

Μόλις ολοκληρωθεί η τελετουργική αναπαράσταση της άροσης και της σποράς, ο Καλόγερος κάθεται σ' ένα κάθισμα και του προσφέρεται γεύμα σε δίσκο. Σταυροκοπιέται και δοκιμάζει τις τροφές (φωτ.: Γεώργ. Ν. Αικατερινίδης).

Ο Καλόγερος είναι το πρόσωπο του αποκριάτικου δρώμενου όπου το ντύσιμό του γίνεται δημόσια και έχει τελετουργικό χαρακτήρα. «Στολίζεται ο Καλόγερος και βάνει τα καλά του./ Βάνει τσουβάλι κεντητό στη μέση τα κουδούνια./ Ζώνει προβιές στα πόδια του και βάνει και τσερβούλια... Τραγουδιέται στο ντύσιμο, παραλλαγμένος ο σκοπός του τραγουδιού της ύψης. Μέχρι τη δεκαετία του '50 ο ρόλος του Καλόγερου ήταν κληρονομικό δικαίωμα μιας οικογένειας του Κωστί. Σήμερα το στοιχείο αυτό έχει ατονήσει.

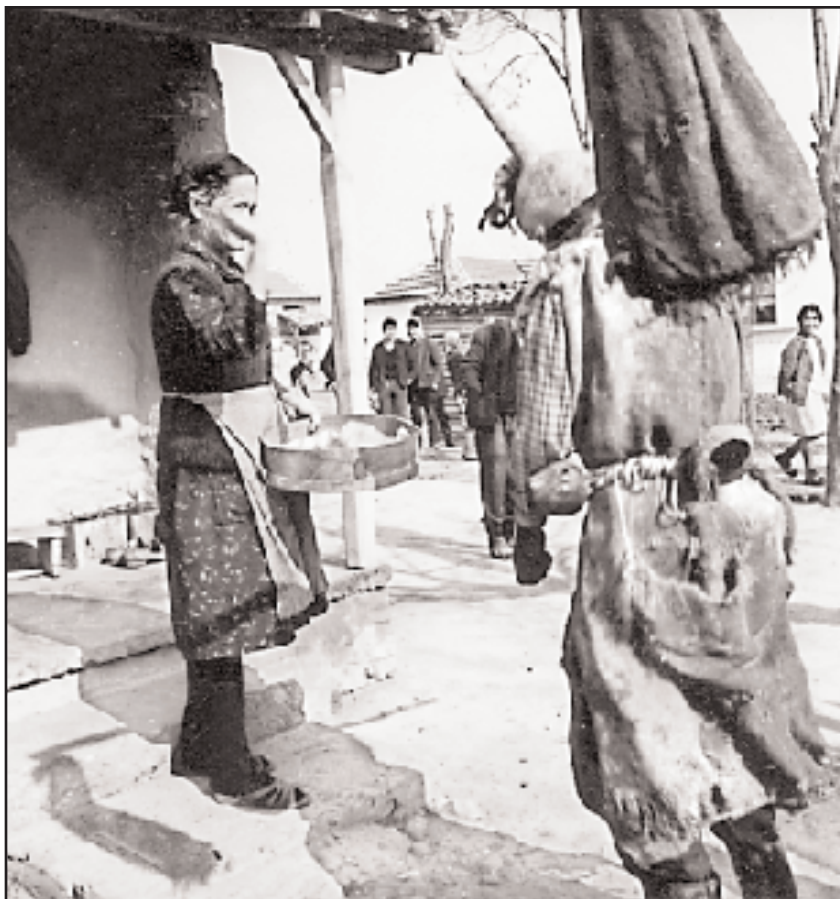

Ο Καλόγερος, αφού δοκιμάσει όλα τα είδη του δίσκου, καθώς τα παλικάρια σέρνουν ακόμη το άροτρο, πέφτει από το κάθισμά του καταγής και τον σέρνουν για λίγο στην οργωμένη γη (φωτ.: Γεώργ. Ν. Αικατερινίδης).

Αφού σύρουν τον Καλόγερο στην οργωμένη γη, στη συνέχεια, σηκώνουν τον βουτάνε σε νερό (φωτ.: Γεώργ. Ν. Αικατερινίδης).

Ο Καλόγερος, από τα κορυφαία πρόσωπα του δρώμενου στην Αγία Ελένη Σερρών, με συνοδεία λύρας και νταουλιού. Αναπόσπαστο στοιχείο στην αφήγηση του Καλόγερου είναι μια «σφούγγα». Πρόκειται για πάντα παραδοσιακού φούρνου την οποία του παραδίδει τελετουργικά ο Αρχιαναστενάρης (φωτ.: Γεώργ. Ν. Αικατερινίδης).

Στο κατώφλι του σπιτιού η νοικοκυρά ραίνει με πολυσπόρια τον Καλόγερο που χορεύει... (φωτ.: Γεώργ. Ν. Αικατερινίδης).

Συνέχεια από την 6η σελίδα

Παντρεμένοι άνδρες προσπαθούν να κρατήσουν το κάρο, ενώ ο καλόγερος και οι υπόλοιποι φροντίζουν να τους αποσπούν την προσοχή και να τους παρεμποδίζουν βρέχοντάς τους. Τελικά ο αγώνας τελειώνει με νίκη των παλικαριών. Ο αγώνας επαναλαμβάνεται και με άλλους που παίρνουν τη θέση του Βασιλέ στο κάρο.

Αναπαράσταση άροσης

Ακολουθεί τελετουργική αναπαράσταση άροσης και σποράς. Παλικάρια μπαίνουν στον ζυγό ενός αρότρου, ενώ ο καλόγερος υποδύεται τον ρόλο του αγρότη. Οδηγός και προστάτης στα παλικάρια που υποδύονται τον ρόλο των «μπικαδιών» ο ζευγολάτης, ένας χωριανός πηγαία χωρατατζής και καλός γνώστης της παράδοσης. Τα παλικάρια σύρουν το αλέτρι έπειτα από προτροπή του ζευγολάτη και του καλόγερου, και συμπεριφέρονται σαν νιόζευκτα ζώα. Είναι ατίθασα και τρομαγμένα. Κάποια στιγμή σταματούν και γονατίζουν. Δεν προχωρούν, παρά τα τρυφερά λόγια του ζευγολάτη. Όταν πια ο ζευγολάτης ξοδέψει όλα τα καλά του λόγια, ξορκίζει τα κακά της φύσης. Βγάζει το καπέλο του και τρέχει προς τις γυναίκες που παρακολουθούν τη σκηνή. Σκύβει και παίρνει χάμα από τα πόδια τους, ενώ τις παρακαλεί να τα φτύσουν για να φύγει η βασκανία. Επιστρέφει και ραίνει τα κεφάλια των παλικαριών με το χώμα που μάζεψε στο καπέλο του, κι εκείνα σηκώνονται και σέρνουν με ορμή το αλέτρι. Έτσι, με πολλούς αστεϊσμούς και χωρατά

συμπληρώνονται τρεις κύκλοι οργάνωτος του τρίστρατου, με πορεία πάντοτε αντίθετη σ' αυτή των δεικτών του ωρολογιού.

Τώρα ο Καλόγερος παραδίδει στον Βασιλέ ένα κόσκινο με πολυσπόρια. Εκείνος σταυροκοπιέται και με σταθερό βηματισμό προχωρά, ενώ το έμπειρο χέρι του σκορπά σε ημικύκλιο τους σπόρους. Δεν παραλείπει κάθε φορά να απευθύνει και μία ευχή για καλή παραγωγή και καλές τιμές. Οι ευχές του Καλόγερου και του ζευγολάτη είναι αθυρόστομες. «Να γίνουν τα καρπούζια σαν της βασίλισσας τα βυζιά». «Να ποσκιστούν τα πεπόνια σαν της βασίλισσας το...». «Να γίνουν τα καλαμπόκια σαν του βασιλιά το...» κ.λπ.

Από εδώ και πέρα κυριαρχεί η αθυροστομία. Τελειώνοντας η σπορά πάνω στην οργωμένη γη, τοποθετείται μία φαλλοφόρος λύρα.

Αφού ολοκληρωθεί και η σπορά, ο Καλόγερος κάθεται σε ένα κάθισμα και του προσφέρεται γεύμα που περιλαμβάνει ψωμί, αυγό, ελιά, τυρί και κόκκινο κρασί. Σταυροκοπιέται κι αφού δοκιμάσει όλα τα είδη του δίσκου που του προσφέρθηκε, τα παλικάρια σέρνουν το άροτρο και ο Καλόγερος πέφτει από το κάθισμά του. Τον σέρνουν για λίγο στην οργωμένη γη και στη συνέχεια, τον σηκώνουν και τον βουτάνε σε νερό.

Αμέσως, ο Καλόγερος σηκώνεται και τρέχει πίσω στο τρίστρατο για να μπει πρώτος στον χορό.

«Πώς το τρίβουν το πιπέρι»

Ο χορός αυτός έχει μια ιδιαιτερότητα. Οι χορευτές πρέπει να

Ένας κατσιβελος γονατίζει και προσφέρει την πλάτη του για κάθισμα του νοικοκύρη. Εκείνος κάθεται κι ο Μπαρμπέρης τον «ξυρίζει», όπως στη φωτογραφία με ξύλινη σπάθα (φωτ.: Γεώργ. Ν. Αικατερινίδης).

μιμηθούν αυτά που τραγουδά ο λυράρης.

«Του διαβόλου οι καλογέροι πώς το τρίβουν το πιπέρι. Με το γόνατο το τρίβουν, με το χέρι το στουμπίζουν.

Έτσι να για έτσι να για το τρίβουνε και το πιπερίζουνε. Σηκωθείτε παλικάρια με σπαθιά και με δοξάρια. Με τον κώλο τους το τρίβουν και με τη φτέρνα το στουμπίζουν. Έτσι να για, έτσι να για, κ.λπ.

Στο μεταξύ έχουν ετοιμασθεί τα απαραίτητα για το πάνδημο γλέντι.

Κάποια στιγμή που ο χορός θα σταματήσει, ο Αρχιαναστενάρης, αφού ευχηθεί υγεία και καλή χρονιά σε όλους, αποχωρεί για να επιστρέψει στο κονάκι συνοδευόμενος από τον Βασιλέ. Θυμιάζει και αποθέτει τα αμανέτια στο στασίδι με την πρόεπουσα τάξη. Το γλέντι στο τρίστρατο συνεχίζεται κι όσο η ώρα περνά τόσο τα τραγούδια γίνονται περισσότερο αθυρόστομα. Εχουν καταγραφεί πολλά, όμως για χάρη του κειμένου θ' αναφέρω εδώ μερικούς στίχους.

«Οντε περπατά μασά κι όντε κάθεται γελά κι όντε μπαίνει μεσ' το στρώμα θέλει τον κολιό στο στόμα Οντε μπαίνει στο χορό μουρμουρίζει σα μωρό. Μουρμουρίζει μουρμουρίζει και τον π... φοβερίζει Αχ μπρε π... θα σε πιάσω τα δισάκια σου θα 'δειςω. Θα σε δώσω, θα σε δώσω ώσου να σε ξελιγώσω...»

Η εβδομάδα που άρχισε έτσι συνεχίζεται με μεταμφιέσεις μέχρι το Σάββατο. Την Κυριακή πριν από την Καθαρή Δευτέρα οι νεότεροι επισκέπτονται τους μεγαλύτερους με ένα μπουκάλι ρακί. Φιλούν το χέρι,

ζητούν συγγνώμη για όσα λάθη έγιναν όλο τον χρόνο και τους κερνούν ρακί. Έτσι, με συγχωρεμένα όλα τα σφάλματα, ξεκινά η Καθαρή Δευτέρα, που είναι πραγματικά καθαρή.

Αλλοίωση

Πολλά από τα στοιχεία του δρώμενου, σήμερα έχουν αλλοιωθεί. Η πρόοδος έφερε αλλαγές, όμως δεν γίνεται κι αλλιώς. Το τρίστρατο είναι ασφαλοστρωμένο και το υνί στριγγλίζει στην άσφαλο. Οι νέοι επιμένουν να επαναλαμβάνουν την πατρογονική συνήθεια εκεί που η παράδοση το θέλει. Τα καφενεία στο τρίστρατο έκλεισαν και το νυχτερινό γλέντι έγινε χοροεσπερίδα. Οι νυχτερινές επισκέψεις της Κυριακής της Αποκριάς λιγόστεψαν γιατί η συγγνώμη άρχισε να χάνει το νόημά της. Ολα πορεύονται τον δρόμο τους μέσα από νέα ή και αδιαμόρφωτα ήθη που προβάλλουν καθημερινά.

Εχουν γραφεί κι έχουν ειπωθεί πολλά για τις ρίζες αυτού του εθίμου, που πρώτος κατέγραψε το 1872 στο Κωστί ο Αναστάσιος Χουρμουζιάδης. Η Κατερίνα Κακούρη στο βιβλίο της «Διονυσιακοί», εκτενώς αναλύει τα σημεία εκείνα που δείχνουν τη Διονυσιακή καταγωγή του.

Προσωπικά θα ήθελα να σταθώ σε ένα σημείο, σ' αυτό της ανατροπής της καθεστηκίας τάξης, και της χωρίς παρεξηγήσεις συνεύρεσης του κόσμου που από μόνο τους κλείνουν ένα κύκλο ζωής, κι ανοίγουν έναν άλλο με αισθήματα αγάπης και αισιοδοξίας. Ίσως αυτός να 'ναι και ο βαθύτερος λόγος που γιορτές σαν τον Καλόγερο συνεχίζουν να επιβιώνουν σε καιρούς που η τεχνολογία δεν δικαιολογεί εμμονές σε δεισιδαιμονίες.

Τα καρναβάλια στον Σοχό

Συλλογική αποκριάτικη εκδήλωση της τοπικής κοινωνίας συνδυάζονται με την πλούσια παραγωγή

Του Γεωργ. Ν. Αικατερινίδη

Δρος Φιλοσοφίας Ερευνήτή Κέντρου
Λογογραφίας Ακαδημίας Αθηνών

ΕΝΑΝ ιδιαίτερα εντυπωσιακό παραδοσιακό γιορτασμό της Αποκριάς βρίσκουμε στον Σοχό, ορεινή κωμόπολη 56 χιλ. ΒΑ της Θεσσαλονίκης, μεταξύ Λαγκαδά και Νιγρίτας. Οι κάτοικοί του, γύρω στα 3.500 άτομα, γηγενείς στην πλειονότητά τους, ασχολούνται κυρίως με την καπνοκαλλιέργεια και την κτηνοτροφία.

Κεφαλοστολή

Το βασικό γνώρισμα του τοπικού πανηγυρισμού αποτελούν οι ιδιότυπες μεταμφιέσεις, που αρχίζουν με το Τριώδιο, κορυφώνονται την τελευταία Αποκριά και φθάνουν στο αποκορύφωμά τους την Καθαρή Δευτέρα. Οι μεταμφιεσμένοι του Σοχού λέγονται Καρναβάλια, διαφέρουν όμως κατά πολύ από τους ομώνυμους μεταμφιεσμένους στα άλλα μέρη. Κύρια χαρακτηριστικά τους είναι πολύχρωμες προσωπίδες, βαριά ποιμενικά κουδούνια και προβιές μαύρων τράγων, με τις οποίες καλύπτουν ολόκληρο το σώμα. Η προσωπίδα καταλήγει σε υψικόρυφη κεφαλοστολή. Σήμερα κατασκευάζεται από μαύρο μάλλινο ύφασμα, ενώ παλαιότερα από ακατέργαστο επίσης δέρμα μαύρου τράγου. Το τμήμα που καλύπτει το πρόσωπο είναι διακοσμημένο με πολύχρωμα και πολύμορφα σχέδια, κυρίως γεωμετρικά, από λεπτές ταινίες και ψιλές χάντρες. Η επιφάνεια της συνεχόμενης κεφαλοστολής καλύπτεται με πολύχρωμα κι αυτή κομμάτια χαρτιού και στην κορυφή της δένονται πολύχρωμες επίσης κορδέλες και μια ουρά αλεπούς. Για να στέκεται όρθια η κεφαλοστολή τοποθετούν μέσα της ένα ξύλο και το κενό το γεμίζουν με σανό. Τρίχες, τέλος, από ουρά αλόγου, κατά προτίμηση μαύρου, σχηματίζουν τα μουστάκια.

Κουδούνια

Τα κουδούνια είναι πέντε, πολύ μεγάλα, που το βάρος τους κυμαίνεται γύρω στα είκοσι κιλά. Τα κουδούνια αυτά δεν είναι τυχαία. Προϋποθέτουν ειδικό σχήμα και όγκο, καθώς και ειδική κατασκευή από ειδικό επίσης κράμα μετάλλου, για να δίδουν τον επιθυμητό ήχο, «να ταιριάζει το ένα με το άλλο» όπως τονίζουν με έμφαση οι Σοχιανοί.

Η εξεύρεση των κατάλληλων κουδουνιών αποτελεί τη μεγαλύτερη φροντίδα για όλους και πολλές φορές κάνουν για το σκοπό αυτόν ταξίδια μέχρι και τον Εβρο, σε κτηνοτροφικά κέντρα. Έτσι δεν είναι περιεργό που τα κουδούνια στον Σοχό θεωρούνται πολύτιμο περιουσιακό στοιχείο: «Αμα δεν έχεις κουδούνια, δε

Φεύγοντας το Καρναβάλι για να ενωθεί με τα άλλα, μαζί με τις ευχές όλων για υγεία και καλή σοδειά, η μάνα ή κάποιος άλλος στενός συγγενής το ραίνει με λίγο νερό και χύνοντας το υπόλοιπο κάτω εύχεται στο Καρναβάλι να είναι ο δρόμος του ελεύθερος, όπως ελεύθερα κυλά το νερό.

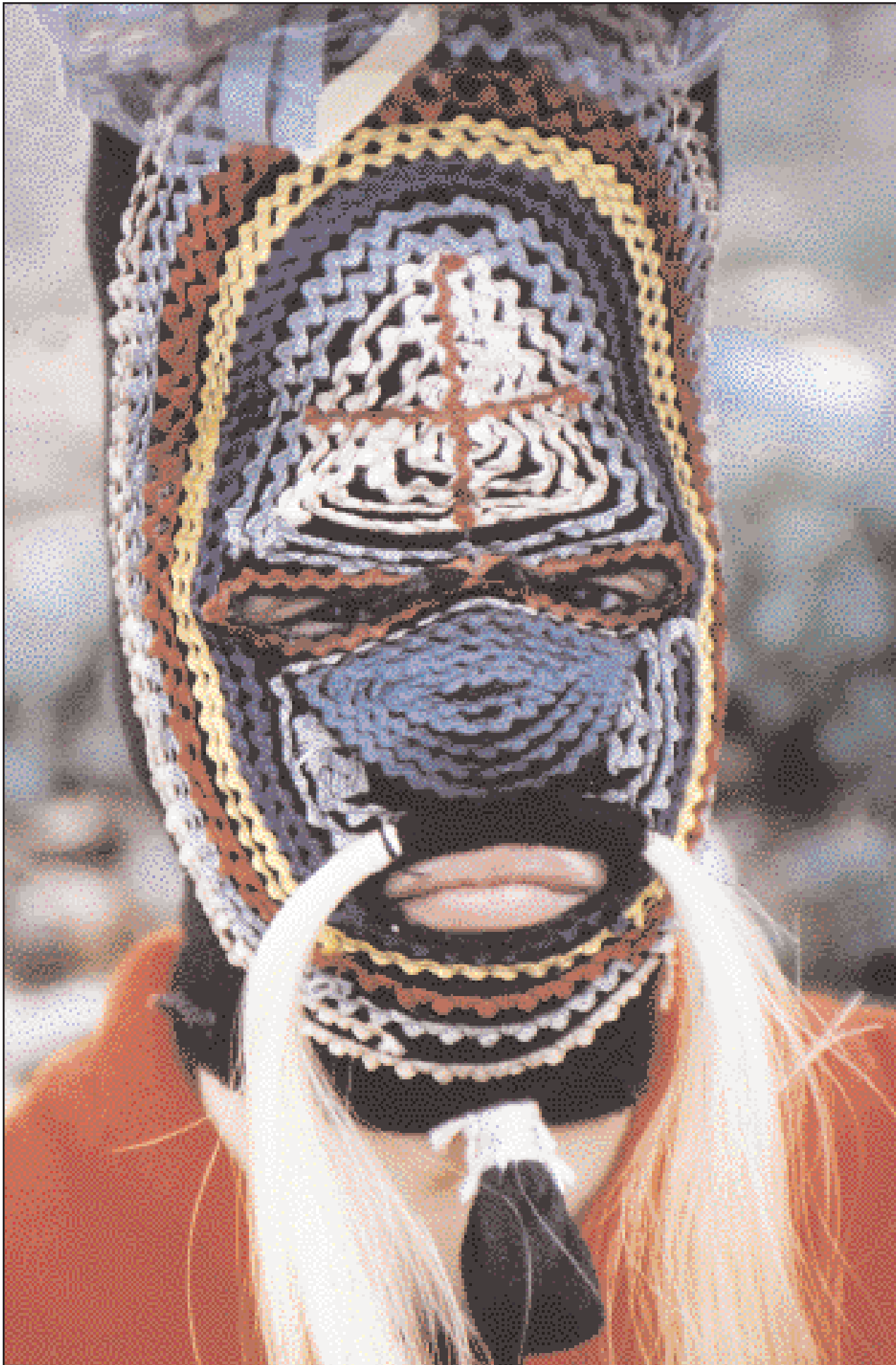
λογίζεσαι νοικοκύρης εδώ... Τηλεόραση μπορεί να μην έχεις, τα κουδούνια όμως είναι απαραίτητα».

Το ντύσιμο του Καρναβαλιού γίνεται με τη βοήθεια φίλων και συγγενών. Στα πόδια φορεί τσαρούχια από

τομάρι αγελάδας ή γουρουνιού και χοντρές μάλλινες κάλτσες εγχώριας κατασκευής. Μετά βάζει πανταλόνι από τομάρι μαύρου τράγου και στη συνέχεια σακάκι, πάλι από προβιά μαύρου τράγου. Ζώνεται στη συνέ-

χεια τα κουδούνια με σχοινί, που δένεται σ' ένα κόκκινο ζωνάρι περασμένο σταυρωτά στους ώμους, ρίχνει επάνω μια χρωματιστή εσάρπα και στο τέλος φορά την προσωπίδα

Συνέχεια στην 10η σελίδα

Ένας ευδιάκριτος σταυρός, κεντημένος στο μέτωπο της πολύχρωμης προσωπίδας, δείχνει ότι τα Καρναβάλια ντύνονται προς τιμήν του Αγίου Θεοδώρου, στρατιώτες του οποίου, όπως πιστεύεται, παριστάνουν.

Συνέχεια από την 9η σελίδα

με την κεφαλοστολή, που την εφαρμόζουν με ακρίβεια στο πρόσωπό του και τη ράβουν προσεχτικά πίσω.

Όταν τελειώσει η διαδικασία-τελετουργία του ντυσίματος, όσοι παραβρίσκονται χτυπούν χαϊδευτικά το Καρναβάλι στην πλάτη και του εύχονται: «Στο καλό, υγεία και

πλούσια σοδειά να δίνει ο Θεός».

Το Καρναβάλι τώρα, κρατώντας μακρύ ραβδί ή ξύλινο σπαθί στο ένα χέρι κι ένα μπουκάλι ποτό στο άλλο, θα ενωθεί με τα άλλα Καρναβάλια και ο Σοχός σιγά σιγά θα γεμίσει από μικρές και μεγάλες ομάδες μεταμφιεσμένων. Μαζί με λαϊκούς οργανοπαίκτες γυρίζουν τα σπίτια και τους

δρόμους, χτυπούν με δύναμη και προκλητικά τα κουδούνια, ξεφωνίζουν ακατάληπτες φράσεις, προσφέρουν από το ποτό που κρατούν, δίδουν και παίρνουν ευχές για χρόνια πολλά και καλή σοδειά. Ο θόρυβος από τα πολύφωνα και βροντώδη κουδούνια, οι χαρούμενες φωνές, οι ήχοι από πίπιζες και νταούλια, οι χοροί

«Κι όλοι, κυρίως οι ψηλοί, φάνταζαν θεόρατοι μ' εκείνα τ' ανοικονόμητα και μυτερά καλπάκια πάνω από το κεφάλι τους, από δορά ζωου κι αυτά, με τις ουρές και τις χρωματιστές κορδέλλες που ανέμιζαν στην κορυφή, με τα μακριά μουστάκια (από μαύρες ή άσπρες ουρές επίσης, αλογοουρές), με τις ξύλινες σπάθες τους κι ασφαλώς μ' εκείνα τα εντυπωσιακά και ανεκκλήτητα κουδούνια που παισιύωναν όχι ακριβώς το σώμα τους αλλά, θα λέγαμε, την ίδια τους την υπόσταση». (Ζυράννα Ζατέλη, «Και με το φως του λύκου επανέρχονται», εκδόσεις «Καστανιώτη», Αθήνα 1994)

που στήνονται, τα τραγούδια που ακούγονται και το πολύχρωμο πλήθος των Καρναβαλιών και άλλων μεταμφιεσμένων, όλα δημιουργούν μια τέτοια ατμόσφαιρα, που σιγά σιγά παίρνουν μέρος στο πανηγύρι της χαράς όχι μόνο οι Σοχιανοί, μικροί και μεγάλοι, αλλά και οι αναρίθμητοι επισκέπτες.

Με την πλούσια καρποφορία

Οι τραγόμορφες μεταμφιέσεις στο Σοχό είναι συλλογική εκδήλωση της τοπικής κοινωνίας. Το έθιμο δηλαδή, από πολύ παλιά, μέχρι εκεί που φθάνει η μνήμη των Σοχιανών, συνδυάζεται με την πλούσια καρποφορία των χωραfiών και την αφθονία των κοπαδιών. Όπως πιστεύεται, αν το έθιμο δεν τελεστεί, θα πέσει στην περιοχή αφορία και άλλα δεινά. Γι' αυτό κάθε ξενιτεμένο παιδί του Σοχού θεωρεί υποχρέωσή του να βρεθεί τις μέρες της Αποκριάς στη γενέτειρα, να ντυθεί Καρναβάλι και να εκπληρώσει το άγραφο χρέος προς τους συγχωριανούς. Η άμεση σχέση Καρναβαλιών και παραγωγής είναι δοξασία βαθιά ριζωμένη στην ψυχή τους: «Παλαιότερα, απ' ό,τι ακούγαμε από τους γέρους, αν δεν γίνονταν τα Καρναβάλια, δεν γίνονταν και τα καλαμπόκια, ούτε στάχια, ούτε τίποτα δεν γινόταν εδώ. Δηλαδή, ξεκινάει μια αφορμή της άνοιξης. Αν θα γίνουν επιτυχημένα τα Καρναβάλια, θα είναι χρονιά επιτυχημένη. Αν δεν γίνουν, δε θα βρέξει ο Θεός».

Με το έθιμο δίνονταν παλαιότερα και η ευκαιρία στους νέους να έρθουν σε επικοινωνία με τις κοπέλες του χωριού, αφού η επίσκεψη των Καρναβαλιών έφερνε την ευτυχία και την καλοχρονιά και έτσι, αυτά ήταν καλοδεχούμενα στο κάθε σπίτι. Ας σημειωθεί ότι παλαιότερα, επίσης, λογιζόταν υποτιμητικό για μια κοπέλα να παντρευτεί νέο που δεν ντυνόταν στο Καρναβάλι.

Στρατιώτες του αγίου Θεόδωρου

Παράλληλα με τη σκοπιμότητα τέλεσης του εθίμου τους, οι Σοχιανοί προσπαθούν να ερμηνεύσουν πώς και πότε αυτό καθιερώθηκε. Όπως λέγει μία τοπική παράδοση, τα σημε-

Συνέχεια στην 12η σελίδα

«Οι Τράγοι αυτοί βαστούσαν από παλιά, πολύ παλιότερα κι απ' ό,τι οι ίδιοι ήξεραν ή φαντάζονταν. Αργότερα το έθιμο περιβλήθηκε και με άλλους μύθους για να γίνει αποδεκτό από μια καινούργια κατάσταση πραγμάτων, κι έτσι είπαν πως ήταν ο Άγιος Θεόδωρος κάποτε, στρατάρχης ή κάτι τέτοιο, που χρειάστηκε να ντυθεί και να ντύσει και τους στρατιώτες του τράγους προκειμένου να ξεγελάσουν κάποιον περιώνυμο εχθρό...». (Ζυράννα Ζατέλη, «Και με το φως του λύκου επανέρχονται», εκδόσεις «Καστανιώτη», Αθήνα 1994)

Κεράσματα και ευχές για καλή υγεία και πλούσια παραγωγή, στοιχεία που τονίζουν την ευετηρική σκοπιμότητα του δρωμένου.

Συνέχεια από την 11η σελίδα
ρινά Καρναβάλια παριστάνουν στρατιώτες του αγίου Θεοδώρου, που όταν κάποτε πολιορκήθηκαν στην περιοχή του Σοχού κατόρθωσαν να ξεφύγουν φορώντας προβιές από μαύρους τράγους, «που δε δείχνουν στη σκοτιίδα». Παραλλαγή της παράδοσης θέλει τον στρατιωτικό αυτόν άγιο να απελευθερώνει τον Σοχό από πολιορκία πολυάριθμου εχθρού, με τους στρατιώτες του ντυμένους με τομάρια μαύρων τράγων.

Διαφορετική παράδοση συνδέει το έθιμο με ειδωλόλατρες, που ήθελαν να αναγκάσουν τους χριστιανούς να φάνε ειδωλόθυτα. Οι χριστιανοί όμως, με την καθοδήγηση του αγίου Θεοδώρου, ντύθηκαν Καρναβάλια και τρόμαξαν τους ειδωλόλατρες, που τράπηκαν σε φυγή, έντρομοι μπροστά στο παράδοξο θέαμα.

Και στη μία και στην άλλη περίπτωση, στο έθιμο δίδεται θρησκευτικό περιεχόμενο και τα Καρναβάλια πιστεύεται ότι ντύνονται προς τιμήν του αγίου Θεοδώρου, τους στρατιώτες του οποίου και συμβολίζουν.

Λέγεται μάλιστα ότι παλαιότερα υπήρχε στην εκκλησία του Σοχού και εικόνα του αγίου Θεοδώρου ζωσμένου κουδούνια. Και ακόμη, ότι οι ολιγογράμματοι αλλά θεοσεβούμενοι παπάδες του χωριού δεν αμελούσαν στο απλοϊκό κήρυγμά τους να εξάρουν την ηρωική μορφή του αγίου Θεοδώρου και να ευλογήσουν τα Καρναβάλια που ντύνονται προς τιμή του.

Ερμηνείες

Μια ορθολογική θεώρηση των τοπικών παραδόσεων για πολιορκημένους ή για σωτηρία του Σοχού θα έ-

«...υπήρχε και η χρυσοποίκιλη κι εξαιρετικά ευφάνταστη μάσκα, που δεν σκέπαζε μόνο το πρόσωπο, αλλά τύλιγε κι όλο το κεφάλι – μαζί με την απaráμιλλη συνέχειά της από πάνω: το πανύψηλο καλπάκι, πολύχρωμο και περίτεχνο επίσης, απ' όπου κρέμονταν ό,τι ουρές άγριων και ημιάγριων ζώων διέθετε ο καθένας, δεσπόζοντας η πιο φουντωτή και όμορφη: η χρυσοκόκκινη της αλεπούς». (Ζυράννα Ζατέλη, «Και με το φως του λύκου επανέρχονται», εκδόσεις «Καστανιώτη» Αθήνα 1994)

διδε την ερμηνεία ότι πρόκειται, όπως πολλές φορές συμβαίνει, για απόηχο κάποιου ιστορικού συμβάντος ή για ανάμνηση μιας τοπικής πραγματικότητας.

Το πιθανότερο είναι ότι στις παραδόσεις αυτές απηχούνται οι βιαιότητες των Γιουρούκων της περιοχής, που έκαναν τόσο συχνές και ληστρικές επιδρομές στο Σοχό, ώστε να προκαλούν την αγανάκτηση ακόμη και των ομοεθνών τους Τούρκων, και τελικά να απαγορευτούν με σουλτανικό φερμάνι το 1695.

Η δεύτερη παράδοση για ειδωλόλατρες κ.λπ., φαίνεται να δημιουργήθηκε με επίδραση της συναξαρικής διήγησης για το λεγόμενο «θαύμα των κολλύβων», ότι δηλαδή ο άγιος Θεόδωρος υπέδειξε στους χριστιανούς να χρησιμοποιήσουν βρασμένο σιτάρι, για να μπορέσουν να

αντέξουν την πείνα και να μη φάνε τα ειδωλόθυτα βρώματα, όπως επιδίωκε ο Ιουλιανός ο Παραβάτης.

Ασχετα όμως την όποια αιτιολογική παράδοση ή ορθολογική ερμηνεία, είναι προφανές ότι ο αποκριάτικος γιορτασμός στο Σοχό με τα Καρναβάλια αντιπροσωπεύει μια ευετηρική τελετή, ένα δρώμενο, που στην πρωτογενή μορφή του απέβλεπε στην καλοχρονιά, με την ευρύτερη έννοια της καλής υγείας και της πλούσιας παραγωγής.

Σήμερα, βέβαια, ο κύριος και πρωταρχικός σκοπός του δρωμένου έχει λησμονηθεί. Μαζί, όμως, με τον χαρούμενο χαρακτήρα του, παραμένει ως διαίσθηση και η ευετηρική σκοπιμότητα της τέλεσής του: «Ξεκινάει μια αφορμή της άνοιξης. Αν θα γίνουν επιτυχημένα τα Καρναβάλια, θα είναι χρονιά επιτυχημένη...».

Η Αγορά του Τυρνάβου στις αρχές του αιώνα. Από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα ο Τύρναβος παρουσίαζε μια πολυπολιτισμική εικόνα. Οι διαφορετικές προέλευσης πληθυσμοί μαζί με τους αυτόχθονες συνέθεσαν ένα πολύχρωμο μωσαϊκό (φωτ.: αρχείο Αντ. Γαλερίδη).

Το Μπουρανί στον Τύρναβο

Περιπετειώδης εξέλιξη μιας παλιάς τελετουργίας που σχετίζεται με την ευγονία

Του Αλέξανδρου Δ. Ζούκα

ΑΡΚΕΤΕΣ φορές βρέθηκε ο υπογράφων στην αμήχανη θέση να προσπαθεί να απαντήσει σε ερωτήματα γνωστών και φίλων όπως: «Να έρθουμε στον Τύρναβο για τα Κούλουμα; Τι θα δούμε στο Μπουρανί;». Αμήχανη, επειδή η ερώτηση δεν μπορεί να απαντηθεί με κάποια αναφορά πάνω σε συγκεκριμένα γεγονότα τα οποία τελούνται σε προκαθορισμένο τόπο και χρόνο, αφού η γιορτή εξελίσσεται παρά κι ενάντια σ' οποιοδήποτε formalισμό. Βέβαια, τα τελευταία χρόνια, κάποιες πρακτικές υποχρεώσεις έχουν αναληφθεί από το Σύλλογο Μπουρανιδών, αλλά το βαθύτερο πνεύμα της γιορτής διαλανθάνει στις επιμέρους παρέες των παλιότερων Μπουρανιδών, και εντέλει στη συλλογική συνείδηση της πόλης όπως αυτή καταγράφεται αυτή την ημέρα.

Όμως το ερώτημα παραμένει αναπάντητο: Τι είναι το Μπουρανί;

**Ο Αχ. Τζάρτζανος
για το Μπουρανί**

Σύμφωνα με μια παλιότερη αναφο-
Συνέχεια στην 14η σελίδα

Το «Γαϊτανάκι». Οι δώδεκα χορευτές, άνδρες όλοι (οι έξι με τις φουστανέλες και οι έξι καθιστοί ντυμένοι γυναικεία), ενώ αριστερά διακρίνονται ο Καβούκας με το ξύλο στα χέρια και η Αράπισσα (φωτ.: αρχείο Γ. Πλατή).

Συνέχεια από την 13η σελίδα

ρά, σε άρθρο του Αχ. Τζάρτζανου (στα Θεσσαλικά Χρονικά του 1931, τόμος β', σελ. 63) «τα βράδια της εβδομάδας των Απόκρεων έξω σε μικρές πλατείες και σταυροδρόμια συγκεντρώνονταν –μόνον άνδρες– “μπαχτσεβαναραίοι” (κηπουροί και “ζευγιάδες”) έπιναν και μεθούσαν τραγουδώντας άσεμνα τραγούδια “...κατά κανόνα βωμολοχικά” είτε χορεύοντας γύρω γύρω από τη φωτιά (“μπαμπαργιά”) είτε καθισμένοι γύρω απ’ αυτή. “...Αυτών οι αποκριάτικες διασκεδάσεις βαστούσαν την Καθαρή Δευτέρα, οπότε προμεσημβρίας, άναβαν πάλι φωτιά στο μέσο της πλατείας ή του σταυροδρομίου, έστηναν πάνω της μια μεγάλη πυροστιά και επάνω σ’ αυτή, μέσα σ’ ένα μεγάλο τέντζερη ή τσουκάλι, έφκειαν της Καθαρής Δευτέρας το φαγητό που το έλεγαν “Μπουρανή”. Ηταν μια χορτόσουπα αλάδωτη από σπανάκι με λίγο ρύζι μέσα και λίγο ξείδι, για να νοστιμίξει».

Όσο λοιπόν το μπουρανή μαγειρευόταν, η παρέα έπινε και τραγουδούσε διάφορα άσεμνα κατά το πλείστον τραγούδια, ενώ χόρευε συνήθως, αρχίζοντας πάντα με το τραγούδι:

«Σταματίσι να ιδούμι / πχοιο τραγούδι θελ’ να πούμι / Τ’ κίφατα του μπουρανή / κιαρατάδες τόφκειαναν / μασκαράδες το τότρουαν».

Δεν χανόταν βέβαια καμιά ευκαιρία για πειράγματα μεταξύ των παρών ή των διερχομένων. Κι όταν το μπουρανή ήταν έτοιμο, μετακόμιζαν οι παρέες προς την κοίτη του Ξηριά (Τιταρήσιου) όπου συνέχιζαν το μεθοκόπι και τα ακόλουθα πειράγματα. Οποιος τέλος μεθούσε πολύ, τον ανέβαζαν ανάποδα σ’ ένα γαϊδούρι και τον έχριζαν βασιλιά της αποκριάς, τον περιέφεραν στην αγορά του Τυρνάβου όπου τα πειράγματα με τις σεξουαλικές αναφορές έδιναν κι έπαιρναν».

Αυτά περίπου έζησε ο Αχ. Τζάρτζανος από τα παιδικά του ακόμα χρόνια στον Τύρναβο μέχρι το 1885.

Η πόλη

Όμως ποιος είναι ο χώρος μέσα στον οποίο αναπτύχθηκε και λειτουργεί αυτό το έθιμο;

Αν και ο Τύρναβος καταρχήν δίνει την εικόνα μιας συνηθισμένης επαρχιακής πόλης, ένας απλός περίπατος στα δαιδαλώδη δρομάκια του, ανάμεσα στις μονοκατοικίες με τους ψηλούς μαντρότοιχους και τις κατάφυτες με λουλούδια αυλές, και μια επίσκεψη στην παλιά του αγορά αρκεί για να ανατρέψει αυτή την εικόνα αφήνοντας συνήθως στη θέση της ένα ερώτημα. Από τους Ευρωπαίους περιηγητές (Φ. Μποζούρ, Ed. Brown, L. Heuzey, Fr. Rouquerville, W. Leake) γνωρίζουμε κάποια πράγματα για τον Τύρναβο των τεσσάρων τελευταίων αιώνων. Όλες οι μαρτυρίες μιλούν για ένα αστικό κέντρο με 4.000 – 6.000 σπίτια, με προξενεία ξένων χωρών –Ραγούζας (σημ. Ντουμπρόβνικ), Γερμανίας, Γαλλίας, κ.λπ.– με τα μεγαλύτερα σε παραγωγή υφαντουργεία της Θεσσαλίας, με ανθηρή οικονομία, πολλές εξαγωγές και

Φαλλοί σε όλα τα μεγέθη και για κάθε χρήση, ακόμη και φαλλός με αγιοκέρι! Το άσεμνο με το καθαγιασμένο μαζί (φωτ.: αρχείο Γ. Πλατή).

με μεγάλες εκτάσεις περιβολιών και αμπελιών.

Σταθμός στην εξέλιξη της πόλης υπήρξε:

Στα 1812–13 μια επιδημία πανούκλας που ερήμωσε τον Τύρναβο καθώς και την ευρύτερη περιοχή του κάτω Ολύμπου. Εκεί έκλεισε και η μεγάλη παράδοση των υφαντουργείων και των βαφείων, αφήνοντας μια πόλη έρημη από ανθρώπους. Η ανάκαμψη άρχισε αργά υποβοηθούμενη από την προσέλευση των τσελιγκάτων της κεντρικής και Νότιας Πίνδου λόγω του πολύ καλού κλίματος της περιοχής. Η πόλη από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα παρουσίαζε μια πολυπολιτισμική εικόνα την οποία συνέθεταν ήθη, έθιμα και ενδυμασίες των αυτόχθονων, των Βλάχων και των Αρβανιτόβλαχων, των Χασιωτών και των Αγραφιωτών

και άλλων. Μέσα στο περιβάλλον αυτό, το «Μπουρανή», ως θιασικό δρώμενο του οποίου το ιδεολογικό υπόβαθρο χάνεται στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους και στις λατρευτικές τελετουργίες του Διονύσου, αναπτύχθηκε και λειτούργησε ως μαγική τελετουργία για την ευγονία και την ευκαρπία της γης, με κεντρικό σύμβολο το φαλλό, τον οποίο ο Αχ. Τζάρτζανος δεν είδε(;) και με δρώμενα σχετιζόμενα στενά με τη φαλλική λατρεία και τη μίμηση της γονιμοποίησης.

Η εξέλιξη

Θα ξέφευγε από το σκοπό του παρόντος κειμένου μια αναλυτική αναφορά στην ιστορική εξέλιξη των λαϊκών τελετουργιών που σχετίζονται με την ευγονία, το ξύπνημα

της γης από τη νάρκη του χειμώνα και την ευκαρπία της. Είναι γεγονός όμως πως οι αντίστοιχες αρχαιοελληνικές τελετουργίες, άμεσα σχετιζόμενες με την παλιότερη λατρεία του Διόνυσου, και οι αντίστοιχες ρωμαϊκές φθάνουν στο Βυζάντιο, όπου τίθενται υπό την αυστηρή κριτική της Χριστιανικής Εκκλησίας. Οικουμενικές Σύνοδοι εξέδωσαν κανόνες με τους οποίους περιόριζαν την παντοδυναμία αυτών των παραδοσιακών τελετουργιών και τις απέκλειαν από τους ναούς, στα προαύλια αυτών, στο ύπαιθρο ή σε απομακρυσμένα ξωκλήσια. Από την εποχή των Παλαιολόγων, στη λήξη της Αποκριάς συγχωνεύτηκαν τα Συμπόσια – βακχική εορτή, την οποία ονόμασαν επί το λατινικότερον «κούλουμα» και δεν θα ήταν υπερβολή αν υποθέταμε πως στον Τύρναβο ονομάστηκαν Μπουρανή.

Δεν είναι δυνατόν τελικά, έπειτα από τόσες περιπέτειες, ν’ αντιστοιχηθούν ένα προς ένα όλα τα στοιχεία αυτής της λαϊκής τελετουργίας με τα στοιχεία της διονυσιακής λατρείας, έτσι όπως με την γνώρισαν οι ερευνητές. Όμως κάθε συσχετισμός με τη λατρεία του Αρχαίου Θεού γίνεται με την προϋπόθεση πως η αναφορά ανάγεται στο «σύθαμπο» της ιστορίας και η μοναδική βεβαιότητα, οι σημερινό Μπουρανήδες –σαν άλλος σύγχρονος θίασος ή εταιρία– ζουν, δημιουργούν και διακονούν μια λατρεία της οποίας είναι βέβαιο πως δεν γνωρίζουν την προέλευση.

Το Μπουρανή γνώρισε κατά τον τελευταίο αιώνα διώξεις από τις δικτατορίες του Ι. Μεταξά και των Απριλιανών Συνταγματαρχών. Και οι δυο απαγόρευσαν τη δημόσια εμφάνιση των φαλλικών συμβόλων, τα άσεμνα τραγούδια καθώς και κάθε σχετική εκδήλωση. Ο ζηλωτής των απριλιανών, αστυνομικός Μπαθρέλος, σακάτεψε αρκετούς Τυρναβίτες στο ξύλο προκειμένου να «επιστρέψουν στα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη» θεωρώντας ο αφελής το

Ανακατεύοντας ο ένας το Μπουρανή στον τέντζερη, ο άλλος δεν χάνει την ευκαιρία για πείραγμα. Αντίστοιχη χειρονομία σε άλλη μέρα του χρόνου θα θεωρείτο άκρως προσβλητική, αφορμή για παρεξήγηση. Όμως, ένας άλλος νόμος, εφήμερος, καταργεί κάθε φραγμό και όριο. Επιδάλλεται, και δίνει φαιδρή και εύθυμη όψη στα πάντα (φωτ.: Θάνας Μουρράης – Βελούδιος «Ευγονία και άλλα τινά», εκδ. «ΑΓΡΑ», 1991).

Μπουρανή βαρβαρική προφανώς γιορτή. Είναι άξιο μελέτης, πάντως, το γεγονός της αποστροφής που ένωσαν προς κάθε τι το φαλλικό οι δικτάτορες.

Ωστόσο, γύρω στα μέσα του '60 οι Μπουρανήδες ανακάμψαντες από τα δεινά των συγκρούσεων των προηγούμενων δεκαετιών ξαναβγήκαν στις πλατείες και τα σταυροδρόμια με τα καζάνια για το μπουρανή. Ήταν η εποχή όπου μια άλλη συντεχνία του Τυρνάβου, αυτή των Αμαξοκαραγωγών, στους οποίους ανήκε εθιμικά το ξωκλήσι του Προφήτη Ηλία, φθίνοντας ως επάγγελμα, άρχισαν να μην μπορούν να συντηρούν το ναό ή να αντεπεξέρχονται στις διάφορες εθιμικές υποχρεώσεις τους. Εκείνοι για την ενίσχυση του ναού είχαν το χορευτικό με το «γαϊτανάκι», το οποίο έκπλεκαν και ξέπλεκαν οι χορευτές κατά τη διάρκεια ενός πολύπλοκου χορού, και το οποίο συγκρότημα χόρευε σε δημόσιες εμφανίσεις λίγο μετά τα Χριστούγεννα, στα Φώτα, του Αϊ-Γιαννιού και του Αγ. Αθανασίου. Το συγκρότημα συνόδευαν ο Καβούκας και η Αράπισσα, δυο απειλητικές φυσιογνωμίες ντυμένες με προβιές παντού και οπλισμένοι με μαγκούρα για να επιβάλλουν την τάξη και να απωθούν το πλήθος από το συγκρότημα των χορευτών.

Οι χορευτές, δώδεκα στο σύνολο άνδρες, οι έξι ντυμένοι άνδρες και οι άλλοι έξι γυναίκες, χόρευαν γύρω από έναν πάσσαλο (πολλοί τον ταυτίζουν με φαλλό) από τον οποίο κρέμονται 12 κορδέλες. Κάθε χορευτής κρατώντας την κορδέλα του χορεύει το χορό (συνήθως μπεράτι) και στριφογυρνώντας γύρω από τους πλαϊνούς του συντρόφους πλέκει την κορδέλα με τις άλλες. Αυτή η τελετουργία δεν άργησε να υιοθετηθεί από τους μπουρανήδες, οι οποίοι οργανώθηκαν σε σύλλογο με το όνομα «Γαϊτανάκι» κι ανέλαβαν αυτοί τις υποχρεώσεις της εκκλησίας του Προφήτη Ηλία κι έκτοτε συμπορευόμενοι ιερούργουν με τις φαλλικές τους επικλήσεις.

Με κάμποσες βέβαια παραλλα-

Το Μπουρανή ή σούπα είναι έτοιμο και ακολουθεί επίκληση προς ένα ομοίωμα μορίου για ευγονία, ευκαρπία και ευτεκνία. Στη συνέχεια η σούπα μοιράζεται για τη μέθεξη στο δρώμενο (φωτ.: Θάνος Μουρράς - Βελούδιος από το «Ευγονία και άλλα τινά», ΑΓΡΑ, 1991). Ο Θάνος Βελούδιος, βαθύς ελληνολάτρης, παρευρέθη και κατέγραψε το έθιμο των Μπουρανήδων στις αρχές της δεκαετίας του '50. Ο Βαγγέλης Χριστοδούλου, 77 ετών σήμερα, αγγειοπλάστης, κατασκευαστής των πήλινων φαλλικών ομοιωμάτων, θυμάται την επίσκεψη του Θάνου Βελούδιου στον Τύρναβο και τα πειράγματα που δέχτηκε από τους μπουρανήδες.

γές, το έθιμο συνεχίζει ακόμα να γνωρίζει τη συμμετοχή αρκετών επισκεπτών και φυσικά των ντόπιων, χωρίς βεβαίως να αποκλείονται και οι εξαιρέσεις. Υπάρχουν οικογένειες που δυστροπούν ή φεύγουν αυτή την ημέρα προκειμένου να απέχουν από ένα έθιμο με αρκετά στοιχεία ακολασίας.

Ο Βαγγέλης Χριστοδούλου, 77 ετών, αγγειοπλάστης, κατασκευαστής των πήλινων φαλλικών ομοιωμάτων, και ο Γιώργος Πλατής, 55 ετών, και

για πολλά χρόνια πρόεδρος του Συλλόγου Μπουρανήδων, συνομιλούν σε μια αναπάντεχη συνάντηση.

Γ. Πλ.: *Γειά σου, Βαγγέλη. Πώς πας από γ...*

Β. Χριστ.: *Α, τι πράγματα είναι αυτά (με ύφος πειρακτικό). Εγώ τώρα στην ηλικία μου, δεν μπορώ να κάνω τίποτα. Ούτε λουκούμι δεν μπορώ να τρυπήσω!*

Γ. Πλ.: *Ε, τότε τι τη θέλεις και την έχει την π...*

Β. Χριστ.: *Τη θέλω. Την έχω για γομολάστιχα...*

Με αυτά τα πειράγματα δύο από τους εμψυχωτές της γιορτής μίλησαν για τη γιορτή και το ρόλο τους. Ο Β. Χριστοδούλου θυμάται την επίσκεψη του Θ. Βελούδιου και του Β. Γαβαλά στον Τύρναβο (τη δεκαετία του '50), και τα πειράγματα που δέχτηκαν από τους μπουρανήδες.

Τους υποχρέωσαν να πιουν κρασί από κούφιο φαλλό που είχαν γι' αυτή τη χρήση. Τους υποχρέωσαν επίσης να ανακατέψουν το Μπουρανή στο καζάνι και έτσι οι εν κραιπάλη μπουρανήδες βρήκαν την ευκαιρία και τους «χούφτωναν». Γυναίκα δεν κυκλοφορούσε στο δρόμο από τα πειράγματα και τις χειρονομίες. Βέβαια είχαν κι αυτές τη δική τους μέρα των Αγίων Σαράντα, που μαζεύονταν μόνες τους σε σπίτια και τρώγαν τη Σαραντόπιτα. Στο Μπουρανή όμως δεν έβγαιναν έξω.

Ο Γ. Πλατής, χρόνια πρόεδρος του Συλλόγου, απομακρύνθηκε εθελούσια επειδή άρχισε το έθιμο να

συγκεντρώνει και το γυναικείο πληθυσμό. Σήμερα, πρόεδρος του συλλόγου είναι γυναίκα! Αναπολεί τις μέρες της παντοδυναμίας του αντρικού γλεντιού με τα ατελείωτα πειράγματα, τις ακόλαστες χειρονομίες, το μασκάρεμα και το πασάλειμμα των περαστικών με καπνιά, ακόμη και το «χάσκα» στην ταβέρνα του Π. Μπρέζα. Το «χάσκα» είναι παιχνίδι στο οποίο ο ένας παίχτης κρατά ένα μακρύ ξύλο σηκωμένο. Στη μια άκρη του ξύλου ήταν δεμένος με σπάγγο ένας φαλλός, του οποίου η βάλανος ήταν γεμάτη με γιαούρτι. Ο παίχτης έπρεπε να αρπάξει το φαλλό με το στόμα, πράγμα πολύ δύσκολο λόγω του μεγέθους του φαλλού αλλά και λόγω του ότι αυτός που κρατούσε το ξύλο το κούναγε, με αποτέλεσμα ο φαλλός να προσκρούει σε διάφορα σημεία του προσώπου του παίχτη, γεμίζοντάς τον γιαούρτι!

Επίλογος

Αυτά περίπου συμβαίνουν (ή τελούν υπό αποκάλυψη) στην πόλη του Τυρνάβου, την Καθαρή Δευτέρα, δηλαδή στο πρώτο ξύπνημα της γης. Σαν ένα άλλο, διαφορετικό, «ξύπνημα» ηχούν τα τραγούδια των μπουρανήδων στις ταβέρνες και στα καπηλειά της πόλης, γεμάτα ευθείες αναφορές (κι όχι υπονοούμενα), το διάχυτο κέφι και τα πειράγματα - η απομυθοποίηση των «ιερών και απαγορευμένων» της κοινωνίας.

Η βαθύτερη ουσία της γιορτής, η παράκληση της Ευγονίας, όπως τη διερεύνησε ο Π. Λεκατσάς κι όπως την κατέγραψε ο Θ. Βελούδιος πριν από μισό, περίπου, αιώνα εξασφάλισε με νέους όρους σήμερα τη συνέχειά της. Πολλοί γκρινιάζουν, ενδεχομένως δικαιολογημένα, για το σημερινό αυθορμητισμό του γέλιου, του κεφίου. Το γέλιο όμως είναι μια μορφή κοινωνικής κριτικής κι αυτή η κριτική εφαρμόζεται στα σύγχρονα πρόσωπα ή θεσμούς. Είναι φυσικό να μην προσομοιάζει σ' αυτή της δεκαετίας του '50 ή του '30.

Ο Καβούκας και η Αράπ(ι)σσα αμήχανοι και θαμπωμένοι από τη χρωματική ακολασία του Καρνάβαλου μπερδεύτηκαν με τα λικνιζόμενα πλήθη της πομπής. Από την ώσμωση αυτή είναι βέβαιο πως η μορφή, ή ακόμα και τα επιμέρους σύμβολα, θα διαφοροποιηθούν. Ομως, το περιεχόμενο θα παραμείνει ενάντια στην αλλοτριωτική δυναστεία του χρόνου, να μας θυμίζει πως όσο υπάρχουν άνθρωποι θα υπάρχουν η ελπίδα, το γέλιο ή αν προτιμάτε η ανάγκη της παραμυθίας του καθημερινού βασάνου.

Βιβλιογραφία:

1. *Ενθύμιον Χώρας Τυρνάβου*. (Αλ. Ζούκα, Σ. Σδόλια, Γ. Τουφεξής), (εκδ. έλλα Λάγια 1994).
2. *Εμμανουήλ Ζάχος, Η πιάντα* (εκδ. Κάπτος, Αθήνα 1980).
3. *Θάνος Μουρράς - Βελούδιος, Ευγονία και άλλα τινά* (εκδ. Αγρα, Αθήνα 1991).
4. *Κ.Ν. Σάβα, Ιστορικών δοκίμιον περί του θεάτρον και της μοναχίας των βυζαντινών ήτοι εισαγωγή εις το κρητικόν θέατρον*. (Βενετία 1878).
5. *Π. Λεκατσά, Διώνυσος*, Αθήνα 1989.

Το ανακάτωμα του Μπουρανιού είναι κατά ένα τρόπο σημείο αναγνώρισης από την παρέα του ικανοποιητικού βαθμού μύησης του ανακατεύοντος (φωτ.: αρχείο Γ. Πλατής).

Οι φανοί στην Κοζάνη

Το παμπάλαιο έθιμο είναι η κορυφαία εκδήλωση της Αποκριάς στην πόλη

Του **Β. Π. Καραγιάννη**

Διευθυντή του Ινστιτούτου Βιβλίου
και Ανάγνωσης Κοζάνης

ΣΤΗΝ ΚΟΖΑΝΗ, μόλις τελειώσει το δωδεκάημερο χειμερινό στάσιμο των εορτών με τα Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Φώτα, οι μέρες θαρρείς και γλιστρούν προς τον αμέσως επόμενο εορταστικό αναβαθμό, το αποκριάτικο δωδεκάημερο. Τις μέρες αυτές από την Τσικνοπέμπτη μέχρι την Κυριακή της Τυροφάγου το βράδυ, από τις γειτονιές, που οριοθετούνται με τις φωτεινές σημαδούρες των φανών (ομηρικές φρυκτωρίες;) ξεχύνονται στο ιστορικό κέντρο της –πλατεία, εκκλησία, καμπαναριό, πεζόδρομος– τα μεγάλα ανθρώπινα αυλάκια, με κοινή διάθεση για ξεφάντωμα και συμμετοχή στο πατροπαράδοτο αποκριάτικο συμβάν. Κάθε βράδυ κάνει την είσοδό του στο επίκεντρο των ημερών, ο φανός (η γειτονιά) που... εφημερεύει με όλα τα συμπαρομαρτούντα· το κέφι, τους μεταμφιεσμένους και με τα «όργανά τους», την ιδιαιτερότητά τους με την Πανδώρα (την ιστορική μουσική μπάντα του Δήμου) μπροστά που δίνει όλες τις μέρες τον τόνο και τον ρυθμό ανά τας οδούς και τας ρύμας της πόλεως. Ερχονται από τις γειτονιές τους στο κέντρο και στην εκεί στημένη εξέδρα για την από κει εμφάνισή τους. Θα αποχωρήσουν αφού πουν τα δικά τους (τολμηρά επί το πλείστον) και προσκαλέσουν (...σας καλνούμι στου φανό μας) τον κόσμο το βράδυ της Μ. Αποκριάς στο δικό τους φανό. Ίσως και για την πρώτη διαπίστευσή τους στο κοινό που τους παρακολουθεί. Μέλη ενός ανώνυμου θιάσου με τα καθημερινά τους πρόσωπα αλλά αλλιώςτική διάθεση, είτε ακόμα και ως προσωπιδοφόροι, μασκοφόροι, παλιότερα κουδουνοφόροι, λαός εν γένει μασκαρεμένος ή όχι, όλοι πρωταγωνιστές και θεατές εν τ' αυτώ, ν' αρνούνται για λίγο το γκρίζο σήμερα, να φεύγουν μισοζαλισμένοι προς άλλα τοπία σκέψεων και η ερωτική διάθεση και διάχυση να εισχωρεί στα σώματα σαν την ομίχλη που στα κλίματα της Κοζάνης δεν απολείπει τέτοιες μέρες. Όπως και το χιόνι.

Από μακριά

Ερχονται από **μακριά** αυτές οι εορταστικές ανθρωποσυνάξεις του σήμερα. Διασχίζουν το Βυζάντιο, την Τουρκοκρατία, την απελευθερωμένη πόλη, το μεσοπόλεμο, τη μεταπολεμική Κοζάνη. Μια συνέχεια που τα μικρά διαλείμματα διακοπής της απετέλεσε εξέλιξη οδυνηρή και καταγράφτηκε στη μνήμη του κοζανίτη με μαύρες γραμμές.

Οι βυζαντινές Καλάνδες με τις

Ομιλος από το φανό Λάκος τ' Μάγγανι. Ο κορυφαίος (ψάλτης) και ο χορός.

μεταμφιέσεις το δωδεκάημερο, επιχωριάζουν κατά τον Ν. Πολίτη στη νεότερη Ελλάδα στις επαρχίες Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Θράκης. Στην Κοζάνη, που εμφανίζεται ως μικρή οργανωμένη κοινότητα και πόλη αργότερα, στις αρχές του 15ου αιώνα, η **πρώτη γραπτή μαρτυρία** για το έθιμο των μεταμφιέσεων είναι του 1747 και περιέχεται σε κώδικα του πανσέπτου ναού του εν αγίοις Πατρός ημών Νικολάου και στα όσα υπέρ αυτού μάζεψε, το 1747, ο οικονομός της εκκλησίας και ο οποίος σημειώνει: «από ρογκατζαριών του παρόντος έτους 5400», μάλλον παρράδες. Και συνεχίζονται οι προσφορές των ρογκατσαριών τα οποία δεν είναι παρά ομάδες μεταμφιεσμένων που γυρίζουν στους δρόμους, σε σπίτια φίλων, γνωστών και συγγενών τραγουδούν δε και μαζεύουν δώρα. Οι μεταμφιεσμένοι στη Σιάτιστα και Καστοριά ονομάζονται σήμερα «μπουμπουσιάρια». Αυτή η ονομασία υπήρχε και στην Κοζάνη του 18ου και 19ου αιώνα. Και επειδή τα κουδούνια ήταν το κύριο μεταμφιεστικό στολίδι ονομάστηκαν και κουδουνοφόροι. Τα ρογκατσαρία σταμάτησαν το 1860 και ξανάρχισαν το 1890 όχι πλέον το δωδεκάημερο αλλά την Αποκριά με την ονομασία Καρναβάλια. Στις αρχές του αιώνα μας οι εκδηλώσεις της αποκριάς (μασκαρέματα, γλέντια, ξενύχτια) γίνονταν με πρωτοβουλία πολιτών. Το 1938, δημαρχούντος Αστερίου Τέρπου, συστήνεται επιτροπή από εκλεκτούς συμπολίτες και οργανώ-

νεται επίσημα οι Λαϊκές Εορτές Καρναβαλιού Κοζάνης. Σταμάτησαν στην κατοχή και τον εμφύλιο αλλά από το 1950 με ενέργειες του σημαντικού Κοζανίτη δωρητή Γ. Τιάλιου ξαναρχίζουν. Από τότε δίνεται ιδιαίτερη οργανωτική και διαφημιστική σημασία στο φανό, το μοναδικό στην Ελλάδα σωζόμενο έθιμο. Στις μέρες μας οι Απόκριες τελούν υπό την αιγίδα του Δήμου Κοζάνης. Επιτροπή που συστήνει το Δημοτικό Συμβούλιο αμέσως μετά τις γιορτές, φροντίζει για όλα. Κυρίως μοιράζει δίκαια την προβλεπόμενη στον προϋπολογισμό επιχορήγηση στους φανούς και από αυτήν θα γίνουν τα άρματα για την παρέλαση, οι στολές, η διακόσμηση της πόλεως και των φανών, τα κεράσματα κρασί, κεφτέδες, κιχιά κ.λπ.

Παρέλαση

Από τότε αρχίζει να γίνεται και **παρέλαση** καρναβαλιών και αρμάτων κατασκευασμένα με τα υλικά της εποχής. Σήμερα το πλαστικό και το φιλεζόλ κυριαρχούν. Είναι τοποθετημένα πάνω στους γεωργικούς ελκυστήρες και τρίκυκλα με συνθέσεις, επισημάνσεις, προτροπές και μηνύματα από ηθικοπλαστικά έως ιδιάζόντως τολμηρά. Παίρνουν μέρος και όλοι οι φανοί, ως θεσμός, με το άρμα τους (δηλαδή ομάδα μικρομεγάλων από τη γειτονιά με τα παραδοσιακά ντυμένοι με τη συνοδεία πάντα μουσικής κομπανίας) όπως και πρόσκοποι, οδηγοί, σύλλογοι πολιτισμού, μαθητές, μέχρι και οι

οικολόγοι τελευταία όπως και ποικίλες παρέες. Ενα έθιμο βέβαια, φερό, από την ιλύ του ποταμού της εξέλιξης και της μίμησης.

Τότε αναβιώνει και το μοναδικό έθιμο των Φανών. Φανός από το φάινω και φαίνομαι από μακριά. Το βράδυ της μεγάλης Αποκριάς ανάβουν φωτιές στις γειτονιές της πόλεως και γύρω από βωμό φτιαγμένο από πέτρες και αργότερα μεταλλική κατασκευή χορεύει ο κόσμος όλος (σε χρόνο 2/4) τραγουδώντας με ιδιαίτερο τρόπο, τραγούδια της αγάπης, κλέφτικα, της λεβεντιάς, σατιρικά και φυσικά τα ξινέντροπα (αδιάντροπα) μασκαραλίτικα, αριστοφάνεια και εν γένει τολμηρά. Χωρίς καμιά αιδώ νέοι και γέροι τα λεν ωμά. «Που 'τσα ανάβουν τις φωτιές τις τρανές τις Αποκριές», λέει ένα προσδιοριστικό δίστιχο της βραδιάς που το τοπικό ιδίωμα και το σκόπιμο στάσιμο όταν τραγουδιέται αφήνει πολλαπλές αναγνώσεις.

Όλοι οι Κοζανίτες μασκαράδες

Ενα εντελώς ιδιαίτερο δρώμενο της Κοζάνης ξεχωριστό από την παρελαύνουσα καρναβαλική διεθνή, που θυμίζει χωρίς να είναι από κει, πολεμικές γιορτές της αρχαίας Ελλάδας. Το έθιμο μάλλον είναι από την Ηπειρο και το έφεραν οι πρώτοι κάτοικοι της Κοζάνης που ήρθαν από κει στο τέλος του 14ου αιώνα. Οι αποκριές στην Κοζάνη με τη μοναδικότητα των φανών της είναι μια κο-

Το άναμμα του επίσημου φανού στην κεντρική πλατεία. Το έθιμο είναι μια κορυφαία εκδήλωση της πόλης. Ανάβοντας ο κεντρικός, ο επίσημος φανός (πάνω), δίνεται σύνθημα και σε λίγο ανάβουν οι φανοί στις γειτονιές (αριστερά). Συναγωνίζονται ποια θα ανάψει την καλύτερη φωτιά.

μίας στην πόλη για να επιβάλουν την τάξη σε τυχόν κονιάρους ταραξίες που μαζεύονταν από τα γύρω της Κοζάνης τουρκοχώρια, να χαζέψουν τους φανούς και θα ήθελαν να πειράξουν τους εορταστές. Πρόνομο που χορηγήθηκε από τους Τούρκους μετά από ενέργειες επιφανών Κοζανιτών που ζούσαν στην Κεντρική Ευρώπη. Όταν περνούσαν οι Τούρκοι χωροφύλακες από τους φανούς χαιρετούσαν στρατιωτικά και απομακρύνονταν γρήγορα.

Ο φανός ξεκινούσε τη μικρή Αποκριά της Τυρινής. Αναβαν στις γειτονιές στο βωμό τσάκνα, ξερόκλαδα και ρίζες από καντιλίνα. Στο μεσοδιάστημα μέχρι τη μεγάλη Αποκριά μικροί και μεγάλοι γύριζαν στη γειτονιά με ένα πιάτο τσίγγινο στο χέρι και ζητούσαν από τους γειτόνους μια δεκάρα για το φανό για ν' αγοράσουν το δαδί γιατί αυτό καίγαν τη μεγάλη αποκριά. Τότε!

Το έθιμο του Χάσκα

Στον εσπερινό της Μεγάλης Αποκριάς, της συγχώρεσης όλοι, όσοι
Συνέχεια στην 18η σελίδα

ρυφαία εκδήλωση της πόλης. Γι' αυτό τις φροντίζουν με ιδιαίτερη επιμέλεια. Στις αρχές του αιώνα επί τουρκοκρατίας ακόμη, απογορεύτηκαν τα ρογκασιάρια, δηλαδή τα καρναβάλια κι οι γιορτές. Σύσσωμοι οι κοζανίτες διαμαρτυρήθηκαν. Πήγαν στο Μοναστήρι, εκεί ανήκε διοικητικά η πόλη και ζήτησαν ν' αρθεί η

απαγόρευση. Κι ο θυμόσοφος βαλής μπροστά την απαίτηση του λαού απάντησε: Μπιτούν Κοζαναράλ εξ μασκαρά ολσούν δηλονότι, αφού το θέλουν ας γίνουν όλοι οι Κοζανίτες μασκαράδες. Το φανό οι υπόδουλοι κοζανίτες τον ζούσαν σαν μια εκδήλωση πατριωτικών τους αισθημάτων. Ήταν ευκαιρία για ξεφάντωμα

ελληνικό. Τον στόλιζαν με τα γαλάζια κι άσπρα χρώματα της σημαίας. Κι ενώ σχεδόν σε όλη την οθωμανική επικράτεια απαγορευόταν το μασκάρεμα τις αποκριές, στην Κοζάνη κατά μοναδική εξαίρεση επιτρεπόταν. Μάλιστα, όπως σημειώνει ο Ν. Αλευράς στο Φανό του, στέλνονταν ενισχύσεις της τουρκικής αστυνομίας

Συνέχεια από την 17η σελίδα

δηλαδή πάνε στην εκκλησιά, ασπάζονται τη δεξιά του δεσπότη (ή του παπά) να λάβουν συγχώρεση. Ακολουθεί και η συγχώρεση στο σπίτι. Μαζεύονται όλοι οι συγγενείς στο πατρικό και αλληλοσχωρνονται λέγοντας «σχουρημένα, καλή σαρακοστή». Παλιά, αλλά και στις μέρες σε μικρή έκταση, μετά το φαγητό και τα γλυκά (μπακλαβάς, σαραϊλί, κανταΐφι) γινόταν το έθιμο του Χάσκα.

Στην άκρη κλώστη (με τον οποίο πλάθουν οι νοικοκυρές τις πίτες) δέναν με κλώστη που κρεμόταν, αυγό σφιχτοβρασμένο και καθαρισμένο. Ο μεγάλος της οικογένειας, κουνάει μπροστά και γύρω από τα χάσκοντα στόματα, όπως το εκκρεμές, τον κλώστη με το αυγό μέχρι να το δαγκώσει κάποιο από τα χάσκοντα. Η διαδικασία είναι ξεκαρδιστική. Τελικά κάποιος θα το χάψει και θα είναι ο νικητής. Μετά καίγεται η κλώστη. Κι αν αυτή καεί μέχρι τέλος η χρονιά θα πάει καλά. Αλλιώς...

Το άναμμα των φανών

Μόλις ξεθυμάνει η παρέλαση κι ενώ χτυπάει η καμπάνα του γειτονικού καθεδρικού ναού του Αγίου Νικολάου για τον εσπερινό στην κεντρική πλατεία ανάβει ο επίσημος φανός της πόλης από το δήμαρχο, τις παριστάμενες αρχές του τόπου και τους επίσημους καλεσμένους. Θα ρίξουν και τις καθιερωμένες γύρες γύρω του. Από κει δίνεται το σύνθημα κι ανάβουν σε λίγη ώρα οι φανοί στις γειτονιές που φέρνουν ονόματα που θυμίζουν την παλιά και μη Κοζάνη, αλλά και το μοναδικό της γλωσσικό ιδίωμα: Μπουντανάγκα, Κεραμαριό, Τ' Αλώνια (Όλοι στ' Αλώνια με τα κουντά κι πανταλόνια), Λάκουσε τ' Μάγγανι, Τ' Ηπειρώτκα, Ξικλιαστιαίδις, Κασμριτζίδις, Γητιά, Σκρκας, Τ' Αη Δημήτρη, Πανόραμα, Αριστοτέλης, Παύλου Μελά, Τ' Λατσόκ' του πηγάδ κ.ά.

Ο ευρύτερος χώρος του φανού είναι φωταγωγημένος και στολισμένος με φιλουριδία (σερπαντίνες). Γύρω από το φανό (τη φωτιά που είναι αναμμένη σε μεταλλικό τρίποδο η αυτοσχέδιο βωμό) χορεύουν απάντες. Ομως διακρίνεται σε κάθε γειτονιά η χορευτική και τραγουδιστική του μαγιά, η κεντρική επιτροπή του ας πούμε. Ντυμένοι πάντα με ρούχα της παλιάς εποχής. Ο πρώτος του χορού, ο ψάλτης, λέει τον πρώτο στίχο του τραγουδιού χωρίς να προχωρά. Το στίχο επαναλαμβάνουν με τον ίδιο τρόπο οι υπόλοιποι που συμμετέχουν στο χορό. Αμέσως μετά πιάνονται μπράτσο μπράτσο και με βήματα πλάγια και ρυθμικά ακολουθούν τον κορυφαίο. Και έπεται η συνέχεια από σπαρταριστή έως και σοβαροφανής. Τα τραγούδια που... συγκινούν ιδιαίτερα είναι τα λεγόμενα «Νοικοκυρία». Ένα δείγμα τους:

«Απού κατ' τα κираμίδα/ κρέμονται τα δύο τ' αρ.../ πάει κι ου π... να ιδεί/ τουν ζαμπάκουσαν μαλί./ Μωρέ συ που πας σιπάν/ θα τουν φτιάξου κάτσι ουπάν/ μωρέ συ μι του

Ο χάσκας. Παραμονή της Μεγάλης Αποκριάς, μετά το βραδινό φαγητό γινόταν και γίνεται σε περιορισμένη κλίμακα το έθιμο του χάσκα. Ο μεγάλος της οικογένειας κουνάει μπροστά και περιφέρει γύρω από τα χάσκοντα στόματα την κλώστη με το δεμένο αυγό μέχρι κάποιος να το δαγκώσει.

σπαλέτου/ κάτσι ουπάν και συναζέτου/ μωρέ συ μι του σιγκούνι/ θέλεις π... μι κουδούνι. Πετεινός μεσ' στην αυλή/ που λαλεί τη χαραή/ και ξυπνάει ένα μ.../ κι όποια απόψι δε γ.../ Πασχαλιά να μην ιδεί».

Λεκτικές ακρότητες

Υπάρχει και η μουσική κομπανία που ξεκουράζει τους τραγουδιστές. Γύφτοι πλάητες με πίπιζες, επώνυμα δημοτικά μουσικά σύνολα, θραύσματα από τη μπάντα Πανδώρα με ευρωπαϊκά όργανα, κάποτε έρχονταν και καληκέλαδα συγκροτήματα από τη γειτονική μας (πώς να το γράψω τώρα;) Σκοπιανία! Στον κόσμο που γυρίζει από φανού εις φανό προσφέρονται από αυτοσχέδια... καντίνα μεζεδες παραδοσιακοί. Ομως κάθε φανός για να δεχτεί τους επισκέπτες έχει το λαμπρό καθιστικό του, τον οντά του. Αυτοί είναι χώροι ευπρεπισμένοι και διακοσμημένοι με παραδοσιακό τρόπο, να θυμίζουν την παλιά αρχοντιά της πόλης. Βέβαια δε λείπουν από τη διακόσμηση του φανού τα κοζανίτικα γκράφιτι κυρίως στο κουβούκλιο που στεγάζει τη μπάντα των κλαρινοχειριστών. Σπαρτα-

ριστές λεκτικές ακρότητες στο τοπικό ιδίωμα που δυσκολεύει αφάνταστα τον ξένο αναγνώστη επισκέπτη ο οποίος, όταν προσπαθεί να τις προφέρει, ακούγεται όπως οι ορεισίβιοι όταν μιλούν ευρωπαϊκές γλώσσες! Ενδεικτικά: Κοζανίτικη γραμματική. Μουνουσύλαβες λέξεις: Γδι, ζμι, κλια, φλια, δλια, μνι, χνι, σκλι· ρήματα στο τρίτο πρόσωπο αορίστου: έξυν, είπιν, τήρσιν λιάντσιν, έφτσιν· μεταφορικές φράσεις: Απόκλιν ταμπλάρια (έκαμε εμετό)· κοζανίτικη χλωρίδα: γκαρμπουλάχανο (λάχανο), δρουκνιά (ροδακινιά), γκαγκτζιά (βάτος, αγκαθωτός θάμνος), πυρουγλιά (κληματαριά), πιρπιρούνα (παπαρούνα), ζίγρα (βατομουριά)· πανίδα: αρίτσιους (σκαντζόχοιρους), μπίμπα (γαλοπούλα), μπάκακας (βάτραχος), γκάλτσα (καρακάξα), γκαχλώνα (χελώνα), κόρτσα (κοριός).

Γύρω από τους φανούς το γλέντι κρατάει ως το πρωί. Εν τω μεταξύ επιτροπή με όλη την τοπική εξουσία σε κατάσταση ελεγχόμενου κεφιού, γυρίζει στους φανούς για να εκτιμήσει τις επιδόσεις τους σε όλα, αφού την επαύριο Καθαρή Δευτέρα στο αλσύλιο του Αγίου Δημη-

τρίου που μαζεύονται όλοι οι φανοί, θα δοθούν τα βραβεία δηλαδή χάρτινος έπαινος για κάθε επίδοση (ο καλύτερος φανός, τραγούδι, μεζεδες, άρμα κ.λπ.).

Σαν ξημέρωνε παλιότερα μαζεύαν τη στάχτη και τη σκορπούσαν στο βίο τους (χωράφια αμπέλια). Αρχαιοελληνικό κατάλοιπο. Κάποτε πάλι κατουρούσαν το φανό. «Του φανό πρέπ' να σβήσ'ν / πρώτα αφού τουν κατουρήσ'ν».

Σπονδή στην άνοιξη

Επιμύθιον. Φανοί, καρναβάλια, παρελάσεις, το κρασί χύμα ή προσελεύσεως ποικίλων τύπων και βαθμών, ο κλασικός ήχος του κλαρίνου με τη θορυβώδη κάσα, ο εγκουστικός στίχος του πρωτοψάλτη γύρω από το βωμό που επαναλαμβάνεται σαν σε αρχαίο χορό από την λαϊκή ομήγυρι, όλα μαζί συνθέτουν ένα μαζικό ξεορκισμό για το χειμώνα που φεύγει, μια σπονδή στην άνοιξη που μπαίνει άτολμα στη φύση αλλά γεμίζει πρόωρα τις καρδιές των κοζανιτών και των επισκεπτών που τις μέρες αυτές κατά κύματα έρχονται και εμβαπτίζονται στα τοπικά «νάματα» κι «ανάμματα». Γιατί θ' ακολουθήσει η νηστεία που θα φέρει στον καθένα τη δική του ανάσταση κι όλους μαζί σ' εκείνη τη διαρκή ανάσταση – επανάσταση φυτών και λουλουδιών.

Οι Φανοί κι οι Αποκριές εν γένει στην Κοζάνη ελαφρύνουν κατά τι το είναι των κατοίκων της και των επισκεπτών!

Βιβλιογραφία

Για τη μικρή αυτή περιήγηση χρησιμοποιήσαμε σαν πηγές τα παρακάτω:

1. Κ.Ε. Σιαμπανόπουλον: Αποκριάτικα Κοζάνης εκδ. Συνδέσμον Γραμμάτων και Τεχνών ν. Κοζάνης 1988.
2. Β.Γ. Σιαμπανόπουλον: Χρονικό της Κοζανίτικης Αποκριάς, 1968.
3. Νάση Αλευρά: Ο Φανός στην Κοζάνη, ανατύπωση, ΤΕΕ 1993.

Οι φωτογραφίες είναι από το αρχείο της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, τον δήμου Κοζάνης και τον Συνδέσμον Γραμμάτων και Τεχνών ν. Κοζάνης.

Μικροί και μεγάλοι παρελαύνουν μασκαρεμένοι, προσκαλώντας στο άναμμα του φανού στα Μπουγδανάγκα.

Γιανίτσαροι και Μπούλες

Εθιμα αιώνων, ζωντανά και αναλλοίωτα, αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας της Νάουσας

Της **Λεύκης Σαμαρά**

Δημοσιογράφος, (προέδρ. Πολ. Εταιρ. Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος», που εκδίδει το Ιστορ. Λαογραφ. Περιοδικό «ΝΙΑΟΥΣΤΑ»).

ΠΡΟΤΕΛΕΥΤΑΙΑ Κυριακή της Αποκριάς στη Νάουσα. Χαράματα. Ο χτύπος του νταουλιού αντηχεί βαριά και τελετουργικά στους άδειους δρόμους της πόλης, συνοδευόμενος κάπου κάπου και από το λυγμό του ζουρνά.

«Παγαίνουν να μάσουν τις Μπούλες» ακούγεται από μπαλκόνι σε μπαλκόνι και στα παράθυρα. Είναι η μεγάλη ώρα. Το ντύσιμο του Γιανίτσαρου πήρε τέλος. Ένα ντύσιμο, ολόκληρη ιεροτελεστία, όπως ολόκληρη ιεροτελεστία είναι το «μάσιμο», «το χαιρετίσμα», ο χορός.

Όνειρο για όλους τους λεβέντες της Νάουσας από την αρχή του αιώνα τουλάχιστον, που υπάρχουν μαρτυρίες, ήταν «Να μεγαλώσω να αντυθώ Γιανίτσαρος».

«Αντύθηκιν Γιανίτσαρος», «γένικιν καρναβάλι», έλεγαν οι παλαιοί Ναουσαίοι τον καιρό της Αποκριάς, ξεχωρίζοντας σαφέστατα, το ένα από το άλλο. Με σεβασμό αναφέρουν τις λέξεις «αντύθηκιν Γιανίτσαρος» (ντύθηκε), παιγιδιάρικα τη λέξη «γένικιν» (έγινε).

Διαδικασία και προετοιμασία του ντυσίματος

Πολύ πριν από τα Χριστούγεννα οι Ναουσαίοι οι οποίοι θα ντυθούν, πρέπει να νοιαστούν να βρουν τα ασημιά που θα στολίσουν τα ρούχα τους. Οι παλαιότεροι νοίκιαζαν τα ψιλά ασημένια νομίσματα, από τον Άγι-Αντώνη της Βέροιας¹. Ήταν τα τάματα που μάζευε η εκκλησία από τους πιστούς. Δανείζονταν όμως πολλά, και κυρίως μεγαλύτερα κομμάτια, από τα χωριά του Ρουμλουκιού².

Λίγα δικά του νομίσματα από τα ασημικά που χρειάζεται έχει ο Γιανίτσαρος, ακόμη και σήμερα. Είναι βαριά, λεπτοδουλεμένα στο χέρι περίτεχνα, στολισμένα με πολλές σειρές αλυσίδες και γι' αυτό πανάκριβα. Είναι οι τοκάδες γύρω από τη μέση ενωμένοι με βαρείς κρίκους ασημένιους, «το Κιουστέκι» πανέμορφο κόσμημα που στολίζει όλη την πλάτη σε σχήμα σταυρού με τους δικέφαλους στις άκρες του να γαντζώνουν στο ύφασμα στολισμένο με ημιπολύτιμες πέτρες και ασημένιες σκαλιστές πλάκες με μορφές αγίων, όλα συνδεδεμένα με ασημένιους κρίκους και αλυσίδες λεπτές. Και το γκιοντάνι που περιβάλλει το λαιμό όσο πιο φανταχτερό και επιβλητικό γίνεται, καθώς και οι παϊαντζίδες (αράχνες) που κρέμονται πάνω από τη

Νάουσα 1918. Ο Δημήτριος Αγοραστός με στολή Γιανίτσαρου. Στο περιοδικό «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» (Τ.χ. 6, Μάρτης 1979) δημοσιεύθηκε μαρτυρία του για τους Γιανίτσαρους και τις Μπούλες στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας.

φουστανέλα, συμπληρώνουν το επιβλητικό όσο και πανάκριβο σύνολο.

Όλα τα κοσμήματα καθώς και τα ασημένια νομίσματα πρέπει να στερεωθούν πολύ καλά, να ραφτούν προσεκτικά να μην πέσουν στο χορό και στα πηδήματα του χαιρετισμού.

Το ντύσιμο

Το ντύσιμο του Γιανίτσαρου είναι ολόκληρη ιεροτελεστία, που την παρακολουθούν συγγενείς, φίλοι και πολλοί καλεσμένοι της οικογένειας. Είναι πολύ μεγάλη τιμή να σε καλέσουν στο σπίτι που θα ντυθεί Γιανίτσαρος να παρακολουθήσεις την όλη διαδικασία. Πρέπει να είσαι εκεί από τα χαράματα αλλά είναι καμάρι και χαρά να παραβρεθείς σ' αυτήν τη γιορτή.

Τον κάθε Γιανίτσαρο τον ντύνει ένας παλιός Γιανίτσαρος. Πρώτα θα

φορέσει κοντές άσπρες κάλτσες και από πάνω το μπινιβρέκι (μακρύ άσπρο σώβρακο). Πάνω από αυτό θα βάλει τις μπέτσες (άσπρες μακριές κάλτσες σαν κολάν) που στο γόνατο θα συγκρατηθούν με τις βουδέτες, ένα είδος καλτσοδέτες με φούντα.

Μετά έρχεται η σειρά των τσαρουχιών με την πλούσια φούντα και ακολουθεί το κατάλευκο πουκάμισο με τα φαρδιά κεντητά μανίκια, με τα μεταξωτά μανικάκια, η κοντέλα. Υστερα είναι η σειρά της φουστανέλας, που είναι κοντή πολύ πάνω από το γόνατο, κατάλευκη και κολαριστή με 300 έως 400 λαγκιόλια (πιέτες).

Τη φουστανέλα ο μάστορας του ντυσίματος τη σφίγγει με ένα λουρί πολύ γερά, πατώντας ακόμα και με το πόδι την κοιλιά, για να σταθεί καλά με όλα τα λαγκιόλια στο ίδιο ύψος και να μην κρεμάσει στον χορό.

Το πισλί, που θα φορεθεί πάνω από το πουκάμισο, είναι ένα γιλέκο μαύρο με μανίκια ανοιχτά στο κάτω μέρος για να φαίνεται το πουκάμισο και να δίνει ελευθερία στις κινήσεις των χεριών κατά τη διάρκεια του χορού. Τα ασημιά στερεώνονταν πρώτα, πάνω στο πισλί, στο οποίο ραβόταν ένα λευκό κομμάτι πανί. Σήμερα, πάνω από το πισλί φοριέται ένα άλλο μικρό αμάνικο γιλέκο που είναι σ' αυτό στερεωμένα όλα τα νομίσματα του στήθους, τα κοσμήματα της πλάτης και έτσι έχει σημαντικά μειωθεί ο χρόνος του ντυσίματος που με το ράψιμο κρατούσε πάνω από 10 ώρες. Σειρά θα έχει κατόπιν η ζώνη, το σιλιάχι όπως λέγεται, φαρδύ δερμάτινο που θα σφιχτεί γερά στη μέση, πάνω από ένα ριγέ μαντίλι, και μετά το μεταξωτό τριγωνικό μαντίλι, το «μαφέσι», που πάνω του θα κρεμαστούν οι παϊαντζίδες (τα σαν αράχνες κυματιστά κοσμήματα).

Όταν ολοκληρωθεί όλη αυτή η διαδικασία του ντυσίματος, θα έρθει ο τεχνίτης και θα δέσει τον «πρόσωπο». Ο πρόσωπος είναι μια μάσκα, από πανί κερωμένο από μέσα και στοκαρισμένο απ' έξω, την οποία βάφει άσπρη και λουστράρει ειδικός τεχνίτης. Έχει πάνω της ζωγραφιστό σιγκελωτό μουστάκι και μικρές σχισμές για μάτια και στόμα. Το «δέσιμο» αυτού του προσώπου γύρω γύρω με πολλά μέτρα ριγέ μεταξωτού υφάσματος, που ονομάζεται «ταράμπουλο», είναι δουλειά δεξιότεχνη και αυτοί είναι στη Νάουσα ένας δυο. Το ταράμπουλο έχει ειδικό δέσιμο γύρω από τον πρόσωπο και το κεφάλι, γιατί είναι αυτό που θα δώσει όλη την μορφή στο σύνολο και απαιτεί τέχνη και υπομονή.

Το μάσιμο

Ο Γιανίτσαρος είναι έτοιμος, παίρνει στο χέρι του την πάλα (το σπαθί), την τοποθετεί στο θηκάρι, στη μέση του, και περιμένει να έρθουν οι σύντροφοί του να τον πάρουν. Γύρω του τον καμαρώνουν συγκινημένοι όσοι βοήθησαν στο ντύσιμο, οι σπιτικοί του και οι καλεσμένοι.

Τα νταουλιά έχουν φτάσει κάτω από το σπίτι και ο ζουρνάς καλεί παίζοντας ένα λυπητερό σκοπό να κατέβει ο νιος. Ηρθε η ώρα για το μάσιμο. Όλοι στο σπίτι κλαίνε. Άγνωστο γιατί, άγνωστο πώς μπορεί να λειτουργεί έτσι και να συγκλονίζει ο ήχος του νταουλιού και του ζουρνά. Κλαίνε όλοι, μικροί μεγάλοι καθώς βλέπουν το παλικάρι να βγαίνει περήφανο στο παράθυρο και να χαιρετάει τους συντρόφους του πηδώντας τρεις φορές με ανοιχτά τα χέρια σαν φτερά αετού και να ταράζονται όλα τα ασημικά του δίνοντας έναν πανέμορφο μοναδικό ήχο. Αφού έτσι χαιρετήσει

Συνέχεια στην 21η σελίδα

Στο δρόμο με τον ζουρνατζή. Η Νάουσα έχει δικούς της Ναουσαίους λαϊκούς οργανοπαίκτες, που έμαθαν τους σκοπούς από τους παπούδες τους. (Φωτ. αρχείο εφ. «Φωνή της Ναούσης»)

Αριστερά: Γιανίσαρος σε μπούστο. Το πάνω μέρος της στολής με τ' ασημιά στον θώρακα. Μόνο το γιλέκο που πάνω του, εμπρός και πίσω, ράβονται τ' ασημικά γίνεται ασηκωτό. (Φωτ. αρχείο εφ. «Φωνή της Ναούσης»). Πάνω: Το «Κιουστέκι», ένα πανέμορφο κόσμημα που στολίζει όλη την πλάτη. Τα κοσμήματα στην πλάτη καθώς και τα ασημένια νομίσματα στο στήθος πρέπει να στερεωθούν και ραφτούν καλά πάνω στη στολή, ώστε να μην πέφτουν στο χορό. Στα πηδήματα του χορού, τ' ασημιά της πλάτης και του στήθους δίνουν μοναδικό ήχο. (Φωτ. αρχείο εφ. «Φωνή της Ναούσης»)

Στο μπουλουόκι προπορεύονται τα φυντάνια και ακολουθεί (κέντρο) η Μπούλα με τους Γιαντίσαρους συνοδεία. Ονειρο για τα μικρά αγόρια της Νάουσας, από την αρχή του αιώνα, τουλάχιστον, που υπάρχουν μαρτυρίες, είναι να μεγαλώσουν και να ντυθούν Γιαντίσαροι.

Συνέχεια από την 19η σελίδα
τους συντρόφους του, θα μπει στο σπίτι και αφού χαιρετήσει όλους όσους βρίσκονται μέσα, πηδώντας τρεις φορές θα κατέβει τη σκάλα του σπιτιού του. Στην πόρτα κάνει τρεις φορές το σταυρό του και πάει να ενωθεί με το μπουλουόκι για το μάσιμο άλλων. Στην πορεία τους αυτή, θα περάσουν να πάρουν και την Μπούλα του μπουλουκιού.

Κάθε μπουλουόκι έχει μια ή δύο Μπούλες, που είναι άνδρες ντυμένοι με γυναικεία ρούχα. Η μάσκα που φοράει η Μπούλα στο πρόσωπο είναι βαμμένη πολύ έντονα, με μάγουλα και χείλια κατακόκκινα και όλο το κεφάλι το έχει στολισμένο με κορδέλες, ψεύτικα λουλούδια και τούλια σαν νύφη. Το φόρεμα λουλουδάτο και φανταχτερό, μακρύ, έχει σύρματα από κάτω για να στέκεται φουσκωτό. Φοράει το λιμπαντί, ένα βελούδινο γιλέκο με μανίκια, κεντητό, όπως οι Ναουσαίες κυράδες, ολομέταξες τραχηλιές στο στήθος και ζώνη με σκαλιστές πόρπες, τα κολάνια. Ακολουθεί καμαρωτά το μπουλουόκι, χορεύοντας με το μαντιλάκι της, πιο αργά καμαρωτά ανάμεσα σε δύο Γιαντίσαρους, φιλάει για χαιρετισμό όλων το χέρι και όλοι την δωρίζουν χρήματα, όπως γίνεται στη Νάουσα με τις νύφες.

Η άδεια και οι χοροί

Αφού τελειώσει το μάσιμο των Γιαντίσαρων και συμπληρωθούν τα μπουλουόκια, ξεκινούν όλοι να συναντηθούν την καθορισμένη ώρα στο Δημαρχείο της πόλης γύρω

στις 12 το μεσημέρι συνήθως, για να πάρουν την άδεια από τον Δήμαρχο, όπως έπαιρναν παλιά από τον Τούρκο μουντήρη, να αρχίσει ο χορός στους δρόμους της πόλης. Εξω από το Δημαρχείο έχουν μαζευτεί όλοι οι κάτοικοι της Νάουσας και ξένοι επισκέπτες που περιμένουν ν' αρχίσει ο χορός. Μέσα στο Δημαρχείο είναι ο Δήμαρχος με το δημοτικό συμβούλιο, πλήθος καλεσμένων και κερνάνε όλο τον κόσμο ευχόμενοι «χρόνια πολλά».

Ο αρχηγός θα πάει στον Δήμαρχο, θα βγάλει τον πρόσωπο για να

τον δει ποιος είναι και θα ζητήσει την άδεια ν' αρχίσει ο χορός. Ο Δήμαρχος θα πει «έχετε την άδεια» και τότε ο αρχηγός βγαίνει στο παράθυρο του Δημαρχείου να το ανακοινώσει στους συντρόφους του. Το νταούλι και ο ζουρνάς αρχίζουν θριαμβευτικά να παίζουν την πρώτη πατινάδα «Κάτω στην Ροίδα την Ροϊδοπούλα, Τούρκος αγάπησε μια Ρωμιοπούλα». Τα σπαθιά θα βγουν από τα θηκάρια και θα αστράψουν στο φως καθώς θα τα χτυπούν αντικρουστά οι Γιαντίσαροι, μετά θα παιχθεί η δεύτερη πατινάδα που εί-

ναι ο θούριος του Ρήγα «ως πότε παλληκάρια...», ακολουθεί η παπαδιά, κυκλικός χορός που χορεύει μόνον ο πρώτος και ο καλύτερος. Υστερα η Μακρυτίσα «Τρία πουλάκια κάθονταν στην Νάουσα το κάστρο», το τραγούδι του χαλασμού της Νάουσας που θα χορευτεί από την Μπούλα του μπουλουκιού χορός «Νταβέλι» και τα μπουλουόκια ένα ένα θα αποχωρήσουν από την πλατεία του Δημαρχείου, για να χορέψουν σ' όλη την πόλη ακολουθούμενα από πλήθος κόσμου «γιατί έτσι είναι καλά». Η διαδρομή πάντα η ίδια, εδώ και αιώνες, και οι σκοποί και τα τραγούδια διαφορετικά και χαρακτηριστικά σε κάθε μαχαλά. Μπροστά από το κάθε μπουλουόκι προπορεύονται τα φυντάνια, οι μικροί εκκολαπτόμενοι Γιαντίσαροι, μικρογραφίες, των μεγάλων με τα σπαθιά τους και τα ασήμια τους αλλά χωρίς τον πρόσωπο παρά ένα βελούδινο σκουφάκι με φούντα και κεντητό χρυσό σταυρό στο μέτωπο. Είναι το μέλλον και η συνέχεια, το καμάρι.

Το βγάλομο του «πρόσωπου» και το γλέντι στ' Αλώνια

Γυρίζουν όλη μέρα χορεύοντας ακούραστα στις γειτονιές της Νάουσας. Βαρυφορτωμένοι στο ασήμι, μόνο το γιλέκο τους που πάνω του ράβονται αυτά είναι ασήκωτο. Και όμως «πατούν στο ζυγκί» λένε οι Ναουσαίοι, εννοώντας τη χάρη

Συνέχεια στην 22η σελίδα

Η μέθη των Απόκρεω

ΚΑΘΕ χρόνο η τηλεόραση μάς σερβίρει μερικές φευγαλέες σκηνές από το ξακουστό Καρναβάλι της Νάουσας. Μάς το παρουσιάζει σαν τουριστικό αξιοθέατο, με ιδιαίτερο στοιχείο τις στολές των χορευτών και (κυρίως) τις μάσκες. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για ένα τελείως ιδιαίζον φαινόμενο: μια χαρούμενη και ευτυχισμένη πόλη παραδίδεται επί ημέρες σε μέθη περίπου υπερβατική.

Ακόμη θυμάμαι το ρίγος που μου προκαλούσε, το σούρουπο, ένας αιφνίδιος και μονότονος ήχος τυμπάνου, ακολουθούμενος από οξείες κραυγές του κλαρίνου. Μια ζυγιά Αθιγγάνων με νταούλι και ζουρνά περιερχόταν αργά τις γειτονιές της πόλης και, αυτοσχεδιάζοντας, καλούσε τους κατοίκους για ξεφάντωμα. Δεν ήταν απλή πρόσκληση, καταλάβαινες αμέσως ότι εδώ μεταβιβαζόταν μια αόρατη εντολή: δεν σου έμενε παρά να υπακούσεις.

Αυτή η εκτός ελέγχου μέθη τις βραδιές των Απόκρεω, η περίεργη και ανεξήγητη επίδραση ενός τυπικού μουσικού αυτοσχεδιασμού, με παρέμειψε αμέσως στα Αναστενάρια, όπως τα είχα παρακολουθήσει πριν από χρόνια στην Αγία Ελένη Σερρών. Η ίδια και εκεί προετοιμασία, ο ίδιος επίμονος και ανηλεής ήχος του τυμπάνου, η ίδια προειδοποίηση, το ίδιο ρίγος, η ίδια απροσδιόριστη Εντολή...

Από το κεφάλαιο «Η Νάουσα των νερών» του βιβλίου «Τόποι τέσσερις» του Η.Χ. Παπαδημητρακόπουλου (εκδ. «Στιγμή», 1996).

Γιανίτσαροι και Μπούλες χορεύουν στους δρόμους της Νάουσας. Κάθε μπουλούκι συνοδεύεται από μία ή δύο Μπούλες, που είναι άντρες ντυμένοι γυναικεία. Το ντύσιμο, λουλουδάτο και φανταχτερό, όπως οι Ναουσαίες κυράδες παλαιότερα.

Συνέχεια από την 21η σελίδα

τους και την ελαφράδα τους στο χορό. Χωρίς φαί, πίνοντας μόνο λίγο νερό μ' ένα καλαμάκι, μέχρι τη δύση του ήλιου, που θα πάρουν όλα τα μπουλούκια το δρόμο για τ' Αλώνια (πλατεία στην βορειο-ανατολική πλευρά της πόλης) να βγάλουν τις μάσκες. Μόλις μπει το Μπουλούκι στην αρχή του ανοίγματος της πλατείας, οι Γιανιτσαραίοι, δυο δυο, σηκώνουν και πετάνε από το κεφάλι τους τους «προσωπάδες», ενώνονται με τους πολίτες που τους ακολουθούν ή τους περιμένουν εκεί και αρχίζουν να χορεύουν όλοι μαζί. Το κρασί ρέει άφθονο και γύρω γύρω είναι φορτωμένα τραπέζια με χίλια καλούδια για όλους. Αφού χορέψουν θα ξεκινήσουν για άλλο γλέντι στα σοκάκια της πόλης, πάντα ακολουθώντας καθορισμένη διαδρομή. Αργά το βράδυ θα κοιμηθούν λίγο...παλαιότερα τους τύλιγαν σε ένα σεντόνι για να μην χαλάσουν τα ρούχα- και Δευτέρα πρωί χωρίς τις μάσκες, θα πάνε να χορέψουν στα σπίτια που τους κάλεσαν μέχρι αργά το βράδυ.

Την τελευταία Κυριακή της αποκριάς, την Τυρινή, θα ακολουθηθεί

Ο «πρόσωπος». Είναι μάσκα από πανί κερωμένο από μέσα και στοκαρισμένο απ' έξω. Τη βάφει και τη λουστράρει ειδικός τεχνίτης. Όταν ολοκληρωθεί η πολύωρη διαδικασία του ντυσίματος έρχεται η σειρά για να δεθεί ο «πρόσωπος». Το δέσιμο γίνεται με πολλά μέτρα υφάσματος και ονομάζεται «ταράμπουλο». Ασφαλώς είναι δουλειά δεξιότητας και η διαδικασία θυμίζει το πολύπλοκο δέσιμο των νεκρικών των νεκρικών των Φαγιούμ. (Φωτ. αρχείο εφ. «Φωνή της Ναούσης»)

η ίδια διαδικασία έως το βράδυ που θα γυρίσουν στα σπίτια τους να κάνουν την καθιερωμένη χάσκα. Ολη η οικογένεια γύρω από το τραπέζι, ο αρχηγός της οικογένειας δένει στην άκρη ενός σπάγγου ένα κομμάτι σκληρό χαλβά και ο καθένας θα προσπαθήσει να το πιάσει με το στόμα μόλις τον πλησιάσει. Είναι η αρχή της νηστείας για το Πάσχα. Την Καθαρά Δευτέρα, χωρίς μάσκες, με πολύ κόσμο πίσω τους να τους ακολουθεί, θα χορέψουν παντού. Θα πάνε στα σπίτια τους, για να χορέψει ο πατέρας, συνήθως παλιός Γιανίτσαρος, η μάνα και τα αδέρφια. Παντού από όπου θα περάσουν θα έχουν στηθεί τεράστια τραπέζια με κεντητά τραπεζομάντιλα γεμάτα κρασιά και τσίπουρο για να κεραστούν όλοι. Αργά το βράδυ, αφού χορέψουν τον τελευταίο χορό στα Καμμένα (πλατεία Διοικητηρίου), θα αποχαιρετιστούν ευχόμενοι στους οργανοπαίχτες «πάντα άξιοι» για να συναντηθούν ξανά την Κυριακή της Ορθοδοξίας στο Σπήλαιο, εξοχική τοποθεσία της πόλης, να ξαναχορέψουν άλλη μια φορά, και μετά πάλι την άλλη Αποκριά τον άλλο χρόνο.

Εθιμα αιώνων ζωντανά και αναλλοίωτα σαν την λεβέντικη Ναουσαϊκή βουνίσια ψυχή.

Και σήμερα, το 2000, το όνειρο κάθε μικρού Ναουσαίου είναι το ίδιο με του νιου του 1900: «Πότε θα μεγαλώσω να ντυθώ Γιανίτσαρος».

Το 1970 το έθιμο πήρε και νομική μορφή. Συγκροτήθηκε σύλλογος με την επωνυμία «Γιανίτσαροι και Μπούλες» για τη διάδοση και διατήρηση του εθίμου.

Το 1976 ιδρύθηκε και δεύτερος σύλλογος «Η Λεβεντιά» και το 1996 άλλος ένας «Ο Μέγας Αλέξανδρος». Όλοι οι σύλλογοι μαζί έχουν πάνω από 100 φωντανάκια από 6 χρόνων και πάνω, που θα αντικαταστήσουν τους παλιούς.

Η Νάουσα έχει δικούς της Ναουσαίους λαϊκούς οργανοπαίχτες, με διακεκριμένους τον Βαγγέλη τον Ψαθά και τον Τρύφωνα τον Παζαρέντζη, που έμαθαν τους σκοπούς από τους παππούδες τους και τους πατεράδες τους και τους μαθαίνουν τώρα στα παιδιά τους και τα εγγόνια τους.

Το έθιμο του χορού των Γιανιτσαραίων σταμάτησε κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, ξαναζωντάνεψε το 1955 επί δημαρχίας Αλεξάνδρου Χωνού, αλλά ποτέ δεν έπαψε να ζει βαθιά και πάντα μέσα στις καρδιές των Ναουσαίων που το θεωρούν αναπόσπαστο κομμάτι της ύπαρξής τους και της ιστορίας τους.

Σημειώσεις:

- 1) Στη χάση του Αγίου Αντωνίου «έταξαν» τους ψυχοπαθείς (τους λουλούς, όπως έλεγαν). Σπάνια η οικογένεια πήγαινε τον άρρωστο στη χάση του Αγίου «για να μην τους πάρουν χαμπάρι που έχουν λουλό στο σπίτι». Αντί αυτού έταξαν και δώριζαν στη χάση του ασχημένα νομίσματα. Αντά τα νοίκιαζε η εκκλησία στους Γιανιτσαραίους.
- 2) Αφήγηση Δημητρίου Αγοραστού γενν. το 1900 στο περιοδικό «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» τεύχος 6, έτος 2ο Μάρτης 1979.

Ο χορός των τράγων στη Σκύρο

Ο Γέρος, η Κορέλλα και ο Φράγκος, πρόσωπα ενός αποκριατικού δρώμενου με πανάρχαια καταγωγή

Της Τζόου Κουλεντιανού

Εθνογράφου

ΤΙΣ ΔΥΟ τελευταίες Κυριακές της Αποκρίας, της Κρεατινής και ιδίως της Τυρινής, στην κεντρική πλατεία και τα σοκάκια της πόλης της Σκύρου εμφανίζεται ένα παράξενο θέαμα: οι Γέροι.

Είδα για πρώτη φορά τους Γέρους όταν πήγα στη Σκύρο τις τρεις εβδομάδες της Απόκριας του 1965. Από τότε, ξαναγυρνώντας σχεδόν κάθε χρόνο, συνειδητοποίησα κάτι που αρχικά μου είχε διαφύγει. Η πρώτη μου εντύπωση ήταν ότι οι άνθρωποι προσπαθούσαν να μιμηθούν το ζώο. Εν τέλει, όμως, πιστεύω ότι μάλλον προσπαθούν να ταυτιστούν μαζί του, διατηρώντας ταυτόχρονα την οντότητά τους.

Στην παλιά πόλη, το Κάστρο, οι κάτοικοι συνεχίζουν μέχρι σήμερα αυτές τις τελετές προς τιμήν ενός θεού, του οποίου η ανάμνηση έχει σβήσει εδώ και αιώνες. Για τους χωρικούς, το θέαμα των Γέρων είναι το σημαντικότερο γεγονός της χρονιάς. Ο εορτασμός έχει μάλλον την καταγωγή του σε μαγικές τελετές των προϊστορικών χρόνων που γίνονταν στο τέλος του χειμώνα για να ξερκίσουν το κακό και να φέρουν καλή σοδειά. Σε αυτές τις πρωτόγονες τελετές, φορούσαν μουσούνες, επιδιώκοντας να ταυτιστούν με το τοτέμ τους. Πολύ αργότερα, στην αρχαιότητα, αυτές οι τελετές γονιμότητας συνδέθηκαν με τον Διόνυσο. Η Ορθόδοξη Εκκλησία προσπάθησε να τις καταργήσει λόγω του ειδωλολατρικού τους χαρακτήρα. Εν τέλει όμως τις αφομοίωσε.

Τολμώ να πω ότι, εφόσον –σύμφωνα με κάποιες θεωρίες– οι πρωτόγονες τελετές γονιμότητας ήταν συνδεδεμένες με τα προϊόντα ενός τόπου και τοτέμ ήταν το ζώο ή φυτό που οι πρωτόγονοι λαοί πίστευαν πως έχει κάποια συγγένεια αίματος μαζί τους, το τοτέμ της Σκύρου θα πρέπει να ήταν η γίδα. Αφού, στους αρχαίους χρόνους, όπως και σήμερα, οι γίδες είναι το κύριο προϊόν του νησιού και ο Πίνδαρος στις Πύθιες Ωδές τραγούδησε το άφθονο γάλα που δίνουν. Ως τελευταία διασωζόταν η παροιμία: «αίξ Σκυρία», για να περιγράψουν την πολύ γόνιμη γη. Τέλος, εάν αληθεύει ότι η λέξη τραγωδία σημαίνει τράγος και ωδή, δεν θα μπορούσε να βρίσκεται εδώ η καταγωγή της τραγωδίας;

Όσο κι αν είμαι πεπεισμένη γι' αυτές τις θεωρίες, η υπεράσπισή τους είναι αρκετά επικίνδυνη. Γύρω από τον τοτεμισμό υπάρχει μεγάλη διάσταση απόψεων και η αφετηρία παρόμοιων τελετών έχει διερευνηθεί διεξοδικά και από πολλούς. Οτι ο Γέρος –και κατά συνέπεια ο βοσκός– είναι το κυρίαρχο πρόσωπο στο καρ-

Παρέα Γέρων από το σκυριανό καρναβάλι. Η εμφάνισή τους, μυστηριακή, μεταδίδει φόβο. Τα κουδούνια στη μέση, η μαλλιαρή μαύρη κάπα, ίδια με προβιά τράγου και ιδιαίτερα η γιδίσια μάσκα, τους δίνει αλλόκοτη, αλλά επιβλητική όψη. Οι Γέροι, κορυφαία πρόσωπα στο σκυριανό καρναβάλι, πρωταγωνιστούν στην πομπή και το χορό: «Το χορό των τράγων», καθώς έχει γίνει γνωστός από το ομότιτλο φιλμ του Παντελή Βούλγαρη, γυρισμένο πριν από 27 χρόνια.

ναβάλι της Σκύρου είναι προφανές. Επίσης είναι προφανές ότι ο Γέρος, παρόλο που από τη μέση και κάτω είναι ντυμένος βοσκός, κάνει ό,τι μπορεί, αν όχι να μεταμορφωθεί σε τράγο, τουλάχιστο να ταυτιστεί κατά κάποιο τρόπο μαζί του. Η κτηνοτροφία συνιστά τη βάση της οικονομίας του νησιού και, απ' όσο μπόρεσα να διαπιστώσω, παραπλήσιες μεταμφιέσεις γίνονται και σε άλλες κτηνοτροφικές κοινότητες της Ελλάδας, ιδιαίτερα στη Μακεδονία και τη Δ. Θράκη. Επίσης, εκτός Ελλάδος, στην Ευρώπη και σε άλλα σημεία του κόσμου. Στον χορό των τράγων, που ξαναζωντανεύει κάθε χρόνο στη Σκύρο, η επιβλητική εμφάνιση, η ατμόσφαιρα μαγείας και ιδίως η τέχνη στα βήματα και τους ρυθμούς, είναι τα πιο έκδηλα στοιχεία. Ο Γέρος, ακόμη σήμερα,

προξενεί δέος και υποβάλλει στον θεατή τη βαθύτερη αίσθηση ότι βρίσκεται μπροστά στην πανάρχαια και συνάμα μάταια και ριψοκίνδυνη προσπάθεια του ανθρώπου να διαχωρίσει τον εαυτό του απ' την υπόλοιπη φύση.

Οι Γέροι

Ενας φόβος κυριεύει όποιον βλέπει για πρώτη φορά την πομπή της Αποκρίας να κατεβαίνει από τους δρόμους της Σκύρου. Αξαφνα φανερώνονται οι Γέροι, μισοί άνθρωποι και μισοί ζώα. Θαρρείς πως βλέπεις τον διάβολο, τον μπαμπούλα των παιδικών χρόνων. Το πάνω μέρος του κορμιού τους είναι τριχωτό, το κεφάλι τους αναμαλλιασμένο, το πρόσωπό τους σαν του τράγου κι α-

πό τη μέση τους κρέμονται κυπροκούδουνα. Φορούν μέσα - έξω το μακρύ μαύρο καπότο τους κι η φλοκάτη του φόδρα τους δίνει μίαν άγρια όψη. Η ράχη, φουσκωμένη με κουρέλια, σχηματίζει μια τρομαχτική καμπούρα. Η κουκούλα του καπότου σφίγγεται με άσπρο τσοπάνικο ζουναρί περασμένο πίσω απ' το κεφάλι και τις δυο άκρες του φερμένες πάνω στο στήθος την στερεώνει ένα όμορφο μαντήλι στον λαιμό, που το στολίζουν φρεσκοκομμένα αγριολούλουδα. Ξύλινες λαιμουδαριές για πρόβατα και γίδια είναι περασμένες στην τριχιά, που ζώνει τον χορευτή. Απ' τις λαιμουδαριές κρέμονται κριαροκούδουνα, τροκάνια και κυπριά με λογής - λογής σχήματα, μέγεθ και ήχους. Οι πιο δυνατοί Γέροι

Συνέχεια στην 25η σελίδα

ΤΟ ΝΤΥΣΙΜΟ ΤΟΥ ΓΕΡΟΥ. Η μεταμφίση του Γέρου είναι μία διαδικασία πολύωρη και περίπλοκη. Γίνεται σταδιακά και δεν αφήνει περιθώρια σε ερασιτεχνισμούς και ελευθεριότητες. Στο ντύσιμο επικρατεί τάξη και επιτηδειότητα. Γι' αυτό βοηθούν κατάλληλα άτομα με πείρα πάνω σ' αυτή τη δουλειά. Αυτόνομοτος πως ξένος επισκέπτης δεν χωράει εκεί. Ξεκινώντας το ντύσιμο, ο Γέρος φοράει πρώτα πάνω από τα εσώρουχα το πανοβράκι: ένα φουφουλωτό μάλλινο παντελόνι των βοσκών της Σκύρου. Ακολουθούν οι κάλτσες (άσπρες γκέτες) και στη συνέχεια τα τροχάδια: σκυριανά τσοπάνικα σανδάλια από πλεχτά δερμάτινα λουριά. Η πρώτη φάση ολοκληρώνεται δένοντας τις γκέτες με μαύρες καλτσοδέτες.

Στην επόμενη φάση ο Γέρος φοράει στο πάνω μέρος του κορμιού την κάπα. Πρόκειται για μία μαύρη ζακέτα, σαν φλοκάτη, γυρισμένη το μέσα έξω, έτσι που η χνουδωτή φόδρα της προβιάς να βρίσκεται απ' έξω. Για να φέρουν την κάπα στο επιθυμητό ύψος, μαζεύουν τις κάτω άκρες και διπλωμένες προς τα μέσα, τις σφίγγουν γύρω από τη μέση, καπάκι η μία στην άλλη. Αφού παραγεμίσουν ψηλά, το εσωτερικό της κάπας, με κουρέλια ώστε να σχηματισθεί μία καμπούρα, στη συνέχεια δένουν και σφίγγουν τη μέση της κάπας μ' ένα λυτάρι. Για να ντυθεί ένας Γέρος χρειάζονται στις διάφορες φάσεις πέντε ίσως και έξι λυτάρια.

Επίμαχη φάση στο ντύσιμο είναι το πέρασμα των κουδουνιών στη μέση. Δένονται με σκοινιά σε δύο σειρές και η κάθε σειρά έχει διαφορετικό τύπο. Επίσης, στο πέρασμα, τα μεγάλα τοποθετούνται πάντα πίσω και καθώς γυρίζουν προς τα μπρος, μικραίνουν σε μέγεθος. Ο αριθμός των κουδουνιών, διαφορετικά σε μέγεθος, ήχο και βάρος, είναι ζήτημα αντοχής του Γέρου! Ένας μέσος αριθμός είναι γύρω στα 40. Μαρτυρίες ηλικιωμένων μιλούν για 70-80.

Το πέρασμα της μάσκας ή μ' τσούνας στο πρόσωπο είναι η τελευταία φάση στο ντύσιμο. Η μάσκα, φτιαγμένη από ολόκληρο τομάρι κατσικιού, με τρύπες στο ύψος των ματιών και την τριχωτή όψη προς τα έξω, δένεται στο πίσω μέρος του κεφαλιού με τα πισινά πόδια του τομαριού. Στη συνέχεια, η κουκούλα της κάπας, δεμένη κι αυτή, σκεπάζει το κεφάλι. Ο Γέρος είναι έτοιμος να προβάρει το ντύσιμο. Του δίνουν την αγκλίτσα κι αν έχει ντυθεί σωστά, μπορεί ν' αντέξει ολόκληρη ημέρα. Αν όχι, δεν θα μπορέσει να κάνει παρά μόνο μερικά βήματα.

Συνέχεια από την 23η σελίδα

μπορεί να φορούν από 50 έως 80, ίσως και παραπάνω, απ' αυτά τα κουδούνια, που έχουν διάμετρο από 5 ως 25 πόντους και συνολικό βάρος καμιά φορά πάνω από 40 κιλά. Τις άκρες του καπότου τις τυλίγουν γύρω από τη μέση για να μην πνίγεται ο ήχος των κουδουνιών όταν ο χορευτής κινείται ρυθμικά.

Οι Σκυριανοί είναι εξαιρετικά γεροί και καλοφτιαγμένοι. Μα είναι οι πιο ανθεκτικοί και ρωμαλέοι απ' αυτούς που γίνονται «Γέροι». Εξήσαν στη Σκύρο άντρες που, μεταμφιεσμένοι σε Γέρους, πέρασαν ένα μερόνυχτο φορτωμένοι μ' όλα τούτα τα κουδούνια ν' ανεβοκατεβαίνουν χορεύοντας τρεις και τέσσερις φορές τους δρόμους ως ψηλά στο Κάστρο.

Όταν πρωτοδεί κανείς τους Γέρους, αναρωτιέται αν είναι δαίμονες που πήραν ανθρώπινη μορφή ή άνθρωποι που μεταμορφώθηκαν σε ζώα. Με την αλλόκοτη γιδίσια μάσκα τους, οι Γέροι κάνουν ό,τι μπορούν για να μοιάσουν με ζώα, να πετύχουν μια μεταμόρφωση. Οι μάσκες είναι φτιαγμένες από ολόκληρο τομάρι μικρών κατσικιών, με το γιδόμαλλο έξω, με την ουρά και τα πσινά ποδαράκια του ζώου δεμένα ψηλά στο κούτελο, κάτω από την κουκούλα του καπότου. Υπάρχουν τρύπες για τα μάτια, όχι όμως για τη μύτη και το στόμα, γιατί το κάτω μέρος της μάσκας μένει ανοιχτό. Το κεφάλι και τα μπροστινά ποδαράκια του ζώου κρέμονται πάνω στο στήθος του χορευ-

Συνέχεια στην 26η σελίδα

Εμπρός, επικεφαλής ο Φράγκος και πίσω, ακολουθία τρεις Γέροι στα σοκάκια της Σκύρου. Ο Φράγκος, το τρίτο γνώριμο πρόσωπο στην ομάδα του χορού, ντύνεται ευρωπαϊκά. Το τι ακριβώς θα φορέσει εξαρτάται απ' το προσωπικό του γούστο. Εντελώς ελεύθερος στη μεταμφίεση, μπορεί ακόμη και γυναικεία. Για μάσκα έχει γιδότομαρο, ή, το συνηθέστερο, μαντήλι δεμένο σε όλο το πρόσωπο. Μόνα σταθερά στοιχεία, ένα κουδούνι κρεμασμένο πίσω κι ένας κόχυλας στο χέρι, το γνωστό στους ναυτικούς ως «μπουρού». Ο Φράγκος κινείται ασταμάτητα, πειράζει τους θεατές και είναι μάλλον το κωμικό πρόσωπο της ομάδας.

Πολυετής έρευνα

Η Τζού Κουλεντιανού επισκέφθηκε πρώτη φορά τη Σκύρο το 1965. Από τότε άρχισε έρευνα και μελέτη γύρω από το σκυριανό καρναβάλι. Πρώτη εκτενή και ενδιαφέρουσα δημοσίευση, με πλούσια εικονογράφηση και σε ειδικές για το θέμα σελίδες, έδωσε στο περιοδικό «Ο Ταχυδρόμος» (25 Φεβρ. 1967).

Επόμενος σταθμός το 1970. Ο Παντελής Βούλγαρης, σε στενή συνεργασία με την Κουλεντιανού, γυρίζει ένα ντοκιμαντέρ με τίτλο «Ο χορός των τράγων». Συντελεστές της ταινίας εμφανίζονται, εκτός του Π. Βούλγαρη που υπογράφει τη σκηνοθεσία, Τζού Κουλεντιανού εθνογραφική έρευνα και σχολιασμός, Στρατής Τσίρκας σύμβουλος, Νίκος Καβουκίδης φωτογραφία και Τάκης Δαυλόπουλος μοντάζ. Το ντοκιμαντέρ προβλήθηκε στο Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας και στο Musée de l' Homme, στο Παρίσι.

Η έρευνα και μελέτη της Κουλεντιανού ξεκίνησε με την εποπτεία της Ντομνίκ Σνάπερ και του Κώστα Παπαϊωάννου για το Ευρωπαϊκό Κέντρο Ιστορίας της Κοινωνιολογίας που βρίσκεται στο Παρίσι. Με προτροπή του καθηγητή Δημητρίου Σ. Λουκάτου, το συναγμένο υλικό της Κουλεντιανού πήρε, το 1977, μορφή βιβλίου. Εκδόθηκε εικονογραφημένη μελέτη σε σχήμα λευκώματος με τίτλο «the goat - dance of Skyros» (εκδ. «ΕΡΜΗΣ»). Η μελέτη, αγγλόγλωσση, χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο περιγράφεται το αποκριάτικο έθιμο. Στο δεύτερο, δημοσιευμένες, σχολιάζονται μαρτυρίες και ερμηνείες του εθίμου, από το 1835 και μετά. Δυστυχώς δεν υπήρξε ενδιαφέρον για έκδοση στα ελληνικά.

Κ.Λ.

Πιστή μίμηση στα κατώματα του γαϊδάρου. Ένας άντρας, πεσμένος στα τέσσερα και σαμαρωμένος, κάνει τον γάιδαρο. Ένας άλλος, μασκαρεμένος κι αυτός, τον σέρνει με χαλινό, τον μαλώνει και τον χτυπά. Φαντάζεται κανείς τι αισχρόλογα εμπνέει η μεταμφίεση του γαϊδάρου και πόση ευθυμία προκαλεί στους παριστάμενους το θέαμα. Εκτός της πομπής και του χορού των τράγων που είναι μόνιμα στοιχεία στο σκυριανό καρναβάλι, κάθε χρόνο οι Σκυριανοί αυτοσχεδιάζουν και άλλα. Χρόνο με το χρόνο αυτά αλλάζουν ή και εξαφανίζονται. Είναι το παροδικό στοιχείο.

Ομάδα χορευτών του σκυριανού καρναβαλιού σε πλήρη σύνθεση. Κάθε Γέρος, Κορέλλα ή Φράγκος, δεν κυκλοφορούν μόνοι. Σχηματίζουν ομάδες των 5-6 ατόμων ή και παραπάνω ως 10-12. Στη συγκρότηση της ομάδας υπάρχει αριθμητική αναλογία ως προς τα πρόσωπα. Κατά κανόνα υπερτερούν οι Γέροι, τους οποίους συνοδεύουν, όχι πάντα κατ' αριθμητική αντιστοιχία, Κορέλλες και Φράγκοι μαζί. Διόλου απίθανο η συγκρότηση της ομάδας να έχει ταξική καταγωγή. Τους ρόλους υποδύονται πάντα άντρες και το ποιος θα ντυθεί τι, ορίζεται από τη σωματική διάπλαση. Αποκλείεται, λ.χ. ένας εύσωμος με άγαρμπες κινήσεις να ντυθεί Κορέλλα ή, αντίστροφα, ένας ντελικάτος και λεπτός στους τρόπους να ντυθεί Γέρος. Μόνο ο Φράγκος δεν υπακούει σε ακριβή πρότυπα. Λόγω του κωμικού του ρόλου στηρίζεται περισσότερο στην εμπνευση. Υπάρχουν άτομα που, δοκιμάζοντας κάποιον ρόλο, εμφανίζουν εξαιρετική επίδοση και μονιμοποιούνται σ' αυτόν. Συναντούσε και συναντά κανείς Σκυριανούς που έχουν αφήσει φήμη ως μεταμφιεσμένοι σε συγκεκριμένο ρόλο.

Συνέχεια από την 26η σελίδα

τή. Από τη μέση όμως και κάτω, τα άσπρα, μάλλινα, φουφουλωτά πανωβράκια, οι άσπρες γκέτες με τις μαύρες καλτσοδέτες και τα τροχάδια (λουροτσάρουχα) σε καθησυχάζουν πως οι χορευτές είναι άνθρωποι, μεταμφιεσμένοι σε ζώα.

Κορέλλες και Φράγκοι

Αλλο σπουδαίο στοιχείο του χορού των τράγων είναι η «Κορέλλα»: Ένας νέος μεταμφιέζεται σε κόρη, φορώντας ωραίο σκυριανό νυφικό. Πρώτα, ένα άσπρο μισοφόρι με πολλά φύλλα κι ένα «πουκάμισο» με απλά κεντίδια. Υστερα, ένα όμορφο φόρεμα που το λέμε «το καλό πουκάμισο με τα χρυσά» καμωμένο από δύο διαφορετικά υφάσματα. Το επάνω μέρος είναι από λεπτό μεταξωτό με θαυμάσιο βαθύ χρώμα κρεμεζί, πορτοκαλί, χρυσοκόκκινο ή πράσινο, το κάτω μέρος, η σκούπα, είναι πάντα από βαρύ άσπρο ύφασμα, που γίνεται με κουκλόνημα και μπαμπάκι ή λινάρι. Τα φαρδιά μανίκια, η τραχηλιά κι ο γύρος της σκούπας είναι κεντημένα με χρυσές ή πολύχρωμες μεταξωτές κλωστές. Από πάνω φορούν το «μεντενέ», ένα κοντό ζακέτο με φαρδιά μανίκια, μεταξωτό ή από άλλο ακριβό ύφασμα, που σφίγγεται με χρυσοϋφαντή ή από χρωματιστές κλωστές ζώνη πάνω σε μετάξι ή σε βελούδο με ψιλοδουλεμένες πόρτες. Ασημένια ή χρυσαμένα γιορντάνια,

μία σάρπα με φράντζες και δύο ψεύτικες κοτσίδες με μεταξωτές κορδέλες, συμπληρώνουν την αμφίεση. Η Κορέλλα όμως φοράει άσπρες γκέτες και τροχάδια. Για να σκεπάσει το πρόσωπο βάζει μοντέρνα μάσκα ή διάφανη σάρπα ή κάποτε χάρτινη μουτσούνα με κόκκινα μάγουλα και βαμμένα χείλια ή, τέλος, τομάρι από κατσικάκι. Στο χέρι βαστά ένα μικρό ραβδί. Πραγματικά η Κορέλλα μεταμφιέζεται σε Σκυριανή νύφη.

Ο «Φράγκος» είναι ο άλλος σπουδαίος παράγοντας του χορού. Κανείς δεν ξέρει γιατί τους λένε Φράγκους και ποια σχέση έχει το όνομά τους με τους Φράγκους που κατέλαβαν τη Σκύρο γύρω στα 1270. Παρατηρείται όμως πως στη σύγχρονη Ελλάδα λένε «Φράγκους» εκείνους που μιμούνται τους Ευρωπαίους.

Και πράγματι ο Φράγκος ντύνεται ευρωπαϊκά. Μπορεί να φορέσει ό,τι θέλει, ακόμα και μοντέρνα γυναικεία φορέματα. Για μάσκα έχει γιδοτόμαρο ή προβιά, άλλοτε μόνο ένα μαντήλι δεμένο σε όλο το πρόσωπο. Ο Φράγκος έχει πάντα ένα κουδούνι κρεμασμένο πίσω του και βαστάει έναν κόχουλα –από αυτούς που έχουν τα ψαροκάικα και τους βαρούν όταν θέλουν να τ' ακούσουν από μακριά.

Η πομπή και ο χορός

Η πομπή, που την αποτελούν οι γέροι, οι κορέλλες και οι Φράγκοι, εμφανίζεται στον κεντρικό δρόμο της

Σκύρου όπου οι κάτοικοί της περιμένουν συναγμένοι. Οι χορευτές κατεβαίνουν όλο τον δρόμο και φτάνουν στην πλατεία. Οι κορέλλες χοροπηδούν χαριτωμένα γύρω κι ανάμεσα από τους γέρους, οι Φράγκοι σκιρτούν φυσώντας τους κόχουλες. Κάποτε οι κορέλλες πάνε μπρος από τους γέρους κι άλλοτε γυρίζουν και χορεύουν κοντά τους κι άλλοτε πάλι περιμένουν πίσω και συναντούν άλλες κορέλλες, που προπορεύονται από άλλους Γέρους.

Σ' ορισμένο σημείο οι κορέλλες πιάνονται όλες μαζί χέρι με χέρι και, για ν' αφήσουν τους γέρους να ξεκουραστούν, τραγουδούν το «τραγούδι της κορέλλας», μια πάρα πολύ αργή μελωδία με άγριο και ακανόνιστο ρυθμό. Όταν τελειώσουν οι κορέλλες, οι γέροι «γυρίζουν» το τραγούδι βροντώντας τους ρυθμούς του με τα κουδούνια τους.

Η τέχνη που έχουν οι γέροι να βροντούν τα κουδούνια, οι κινήσεις τους με τους αντίστοιχους ρυθμούς, εξάπτουν το πλήθος. Ο χορός έχει πέντε βήματα και καθένα από αυτά κάνει τα κουδούνια να σκουντρούνε και να βροντούνε με ορισμένο ρυθμό. Το πρώτο βήμα είναι ένα αργό, άνετο περπάτημα, με ένα τίναγμα των καπουλιών ύστερα από κάθε πατημασιά: κάνει ένα μέτρο σε δύο χρόνους, περίπου στη γοργότητα και το ρυθμό στρατιωτικού μαρς. Το εμβλητικό των γιδιών. Επειτα μια παύση

και η αλλαγή σε πιο γοργό ρυθμό, σε κινήσεις όμοιες με ενός τράγου, που καβάλα σπρώχνει με τους γοφούς και το κεφάλι απότομα μα κανονικά. Αλλη παύση για να αλλάξει πάλι ο ρυθμός. Ένα βαρύ χοροπήδημα φέρνει σταυρωτά το ελεύθερο πόδι εμπρός ψηλά σε ένα μικρό χορευτικό κούνημα και ο ρυθμός αλλάζει: ένας μακρύς χρόνος κι ένας βραχύς. Κατόπιν ένα πήδημα εμπρός με ταλάντευση δεξιά κι αριστερά. Και πάλι άλλος ρυθμός. Τέλος, πηγαίνοντας με μικρά χοροπήδημα, προχωρούνε.

Μια δύσκολη κίνηση για τους Γέρους είναι το σεισίμο. Στέκονται με τα πόδια ανοιχτά και κάνουν αυτό που αποκαλούν λυλύρισμα – όταν όλα μαζί τα κουδούνια παράγουν έναν πολύ λεπτό ήχο. Αυτό το κατορθώνουν κουνώντας μόνο τους ώμους, δεξιά αριστερά. Ετσι κάνουν τα κουδούνια να χτυπούν στην αρχή ελαφρά και μετά δυνατότερα. Αυτές οι κινήσεις γίνονται συνήθως από έναν μοναχικό Γέρο. Μπορεί όμως και από περισσότερους που στέκονται σε κύκλο. Σε αυτή την περίπτωση, οι Γέροι, μένοντας στη θέση τους με τα πόδια ανοιχτά, ή το ένα μπρος από το άλλο, και κρατώντας την αγκλίτσα τους με τη γυριστή λαβή πάντα προς τα έξω, συναγωνίζονται ποιος θα βροντήξει με μεγαλύτερη τέχνη τα κουδούνια του και ποιος θ' αντέξει περισσότερο. Ένας κουνά τους γοφούς του μπρος πίσω, άλλος τους

γυρίζει δεξιά κι αριστερά, κι άλλος ταλαντεύεται μπρος και πίσω. Η κλαγγή είναι ανυπόφορη και μπορεί να κρατήσει περισσότερο από τέταρτο της ώρας, ώσπου κάποιος απ' τους Γέρους ν' αποκάμει.

Κρασοπότι και αθυροστομία

Το Καρναβάλι παίρνει βέβαια διαστάσεις και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, αλλά πουθενά δεν είναι πιο αχαλίνωτο και αυθεντικό όπως στη Σκύρο. Όλα τα στοιχεία – οι μορφές που είναι μισές άνθρωπος και μισές ζώο, οι αλλόκοτες μάσκες, οι μεταμφιέσεις σε γυναίκα, τα κουδούνια, οι παντομίμες, οι παρωδίες και τα αισχρολόγια – μοναδικά, φτάνουν στο απόγειο. Το κρασοπότι φημισμένο για όλες τις εποχές του χρόνου, τις τρεις εβδομάδες της Αποκριάς ξεπερνά κάθε όριο. Οι μπεκρήδες αρχίζουν νωρίς το πρωί και Θεός ξέρει πόσα κιλά ρετσίνα ξοδεύονται τη μέρα. Συναντάς βοσκούς και γεωργούς, αφού τους είδες να τα τσούζουν συνέχεια δυο ή τρεις μέρες, που φυσικά θα έπρεπε να γίνουν στουπί ή να έχουν φοβερή αδιαθεσία, και τους ρωτάς για πού το έβαλαν. Απαντούν: «Για το βουνό», να φροντίσουν δηλαδή τα γελάδια και τα γίδια.

Η βωμολοχία, φημισμένη και αυτή στη Σκύρο και που δεν περιορίζεται μόνο στον άρρενα πληθυσμό, γίνεται ακόμη πιο άσεμνη στο Καρναβάλι. Καλόκαρδες αισχρολογίες αναβρύζουν μέσα από τα σατιρικά ποιήματα και τις διαλογικές ρύμες που αυτοσχεδιάζονται την Αποκρία, και τα πιο πολλά δεν μπορούν να δημοσιευτούν. Μέχρι πριν από εκατό χρόνια περίπου, διετηρείτο το φαλλικό στοιχείο, που ήταν απαραίτητο στα αρχαία Διονύσια. Ο Φίντλερ, στα 1841, είδε το Καρναβάλι της Σκύρου και έγραψε πώς «μερικοί έρχονταν μεταμφιεσμένοι σε γυναίκες και οι άντρες κρατούσαν μακρόλαιμες κολοκύθες, που τις μεταχειρίζονταν με τον πιο άσεμνο τρόπο, μέσα στη γενική ευθυμία των θεατών». Η μόνη πιθανή επιβίωση αυτού του στοιχείου είναι σήμερα τα ραβδάκια που κρατούν οι Κορέλλες.

Μόνιμα και παροδικά

Η πομπή κι ο χορός των τράγων είναι τα μόνιμα στοιχεία του σκυριανού καρναβαλιού κάθε χρόνο. Υπάρχουν όμως και άλλα που αλλάζουν, χάνονται και ξανάρχονται φερμένα ίσως από άλλα μέρη της Ελλάδας. Ενας άντρας στα τέσσερα κάνει τον γαίδαρο, με σαμάρι, χαλινό και χάμουρα, κάποιος άλλος, μασκαρεμένος κι αυτός, τον μαλώνει και τον χτυπά, οδηγώντας τον μέσα στο χωριό.

Μπορεί κανείς να φαντασθεί τι αισχρολόγια εμπνέει η μεταμφίεση του γαϊδάρου και πόση ευθυμία προκαλεί το θέαμα. Ενας άντρας μεταμφιεσμένος σε κουρελιάρια γυναίκα, με κάτι σαν κούκλα στα χέρια: Αυτό συνδέεται στενά με παρόμοιες γιορτές που γίνονται στη Θράκη. Τα μα-

Οι χορευτές, κρατώντας την αγκλίτσα, σχηματίζουν κύκλο και, κουνώντας τη μέση, συναγωνίζονται ποιος θα βροντήξει με μεγαλύτερη τέχνη τα κουδούνια. Ο χορός έχει πέντε βήματα και στο κάθε βήμα τα κουδούνια βροντάνε σε ορισμένο ρυθμό. Δίνουν ήχους φοβερούς αλλά ρυθμικούς και εναλλασσόμενους. Η κλαγγή είναι ανυπόφορη και μπορεί να κρατήσει περισσότερο από τέταρτο. Ωσπου κάποιος από τους Γέρους ν' αποκάμει.

Η Κορέλλα, το δεύτερο σε σπουδαιότητα πρόσωπο του χορού, απαραίτητος συνοδός του Γέρου στο ρόλο της νύφης. Ενας νέος μεταμφιέζεται σε κόρη, φορώντας το ωραίο σκυριανό νυφικό. Στο ντύσιμο, ανοίκειο και ξένο προς τον άντρα, τον βοηθούν οι γυναίκες του σπιτιού. Σκεπάζει το πρόσωπο με μοντέρνα μάσκα ή διάφανη εσάρπα ή, κάποτε, χάρτινη μουτσούνα καλωπισμένη γυναικεία ή, τέλος, δέρμα κατσικίσιο. Η Κορέλλα βαστάει στο χέρι ένα μαντήλι που το ανεμίζει χορεύοντας γύρω από το Γέρο, είτε εκείνος προχωράει είτε στέκεται και βροντάει τα κουδούνια.

ραφέτια των Φράγκων μπορούν ν' αλλάξουν: σκελετοί ζών κρέμονται γύρω από τη μέση τους ή σύκα και ψαράδικα δίκτυα γύρω από τον λαιμό τους, ή οτιδήποτε άλλο κατεβάσει η φαντασία τους.

Εως την Καθαρή Δευτέρα

Προς μεγάλη δυσарέσκεια της Εκκλησίας, ο πανηγυρισμός συνεχίζεται αν και με άλλο τρόπο, την Καθαρή Δευτέρα, πρώτη μέρα της νηστείας. Οι γυναίκες ντύνονται άντρες, οι άντρες μεταμφιέζονται διαφορετικά, μα όλοι φορούν τις ωραίες τοπικές ενδυμασίες. Τα παιδιά μιμούνται τους γέρους, με τενεκεδένια κουτιά γύρω στη μέση τους, ή σηκώνουν κλαδιά ενός φαρμακερού φυτού που το λένε «καρώνα»: ο ιερός νάρθηξ του Διονύσου. Το κρασοπότι κι ο γενικός χορός συνεχίζονται αδιάκοπα ως αργά τη νύχτα της Δευτέρας, χωρίς καμία ένδειξη μετάνοιας από τους εορταστές, που απέχουν μόνο από ορισμένες τροφές.

Σημείωση των ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΩΝ. Οι φωτογραφίες που κεμένον είναι της κ. Τζόν Κουλεντιανού. Με τις συχνές επισκέψεις και φωτογραφικές αποτυπώσεις, έχει σχηματισθεί ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον φωτογραφικό αρχείο, εγχρωμο και ασπρόμαυρο. Καθώς στις μέρες μας «ανθούν» εκδοτικά τα λευκώματα, θα μπορούσε να ενδιαφερθεί, λ.χ. ο δήμος του νησιού ή άλλος συγγενής φορέας. Ενας λόγος που συνηγορεί είναι ότι το μόνο βιβλίο της Κουλεντιανού που έχει εκδοθεί μέχρι στιγμής, είναι η αγγλόγλωσσο, πριν μια εικοσαετία.

Καρναβάλι στην Αγιάσο Λέσβου

Παλιές μορφές και σύγχρονες εκφράσεις ενός λαϊκού δρώμενου

Της **Αγγελικής Πολιτάκη**

Κοιν. Ανθρωπολόγου, Υποψ. Διδάκτορας Τμήματος Κοιν. Ανθρωπολογίας Πανεπιστημίου Αιγαίου

ΟΙ ΑΠΟΚΡΙΑΤΙΚΕΣ γιορτές και τα ξεφαντώματα στην Αγιάσο αποτελούν βασικά συστατικά της παράδοσής της, ικανά να τη μετατρέπουν κάθε χρόνο σε ισχυρό πόλο έλξης για τα μέλη της ευρύτερης λεσβιακής κοινωνίας, καθώς και για περιστασιακούς επισκέπτες. Θα επιχειρήσουμε μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία του καρναβαλιού της Αγιάσου, με σκοπό την ανάδειξη της ιδιομορφίας και ποικιλομορφίας του, διαχρονικά.

Οι πηγές πληροφόρησής μας για το έθιμο, πριν τον αιώνα που ζούμε, είναι πενιχρές, αποσπασματικές και σε μεγάλο βαθμό ανεξακρίβωτες. Οι κυριότερες από αυτές προέρχονται από τον μελετητή της ιστορίας της Αγιάσου, τον Στρατή Κολαξιζέλλη και το βιβλίο του «Θρύλος και Ιστορία της Αγιάσου της Νήσου Λέσβου», το οποίο γράφτηκε το 1953.

Στο βιβλίο αυτό, μας δίνονται πληροφορίες για το καρναβάλι ξεκινώντας από τα μέσα περίπου του 17ου αι., όταν η Αγιάσος είναι ακόμα ένα πολύ μικρό χωριό που αριθμεί περίπου τους 150 κατοίκους. Συγκεκριμένα αναφέρονται τα εξής:

«Κατά τις ημέρες των Αποκρέω δια να προκαλούν τον γέλωτα εγίνοντο “μασκαράδες” μετμημφισμένοι με διαφορετικά φορέματα και προσωπίδα “κουδουνάτοι πειρασμοί” με πάνινα κέρατα στο κεφάλι, κουδούνια εις τα χέρια και τα πόδια και ουράν βοός εις τον πσινόν. Την Καθαράν Δευτέραν εγίνοντο και μουτζουρωμένοι του “Διαβόλου καλογέροι πώς το τρίβουν το πιπέρι”».

Τα ίδια στοιχεία αναφέρονται από τον Κολαξιζέλλη και για το 18ο αι. όταν η Αγιάσος διευρύνεται οικιστικά και πληθυσμιακά (αριθμεί τους 3.200 κατοίκους περίπου, το 1783).

Αποκριγιώματα και ιμτσούνες

Η πληροφόρησή μας για το αγιασώτικο καρναβάλι γίνεται περισσότερο συστηματική και οπωσδήποτε πιο έγκυρη, για την περίοδο από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα και μέχρι σήμερα. Σε αυτήν τη χρονική περίοδο θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας, στο παρόν άρθρο.

Σύμφωνα με τον λαϊκό συγγραφέα Σ. Αναστασέλλη, η εορταστική ατμόσφαιρα, οι μεταμφιέσεις, τα τραγούδια και οι εκδηλώσεις της Αποκριάς ξεκινούσαν από την Κυριακή την «Κριγιατνή» και διατηρούνταν μέχρι και την Καθαρή Δευτέρα.

Φίλοι και συγγενείς αντάλλασσαν καθημερινές επισκέψεις κι «αποκριγιώναν» με φαγοπότι, διηγήσεις, τραγούδια και μεταμφιέσεις:

Στις αρχές της δεκαετίας του '70 ομάδα καρναβαλιστών παρουσιάζει την «Κηδεία τ'ς Φασούλας» (Φασούλα είναι το παρατσούκλι του ανθρώπου που υποδέεται τον πεθαμένο). Κωμική αναπαράσταση κοινοτικού χαρακτήρα, η οποία ολοκληρώθηκε σαράντα ημέρες αργότερα, όταν κάποιος, που ανήκε σε συγκρότημα άλλο από αυτό που παρουσίασε το συγκεκριμένο θέαμα, βγήκε στα καφενεία του χωριού και μοίρασε κόλλυβα για τα «σαράντα τ'ς Φασούλας». (Από το αρχείο του Γ. Χατζηβασιλείου)

Αναβίωση του εθίμου της περικεφαλαίας που διοργανώθηκε από το Αναγνωστήριο Αγιάσου «η Ανάπτυξις» το 1954. (Από το αρχείο του Γ. Χατζηβασιλείου)

«Άλλοι φίλοι, γκεβεζέδες, που είχανε το θάρρος, πήγαιναν με μια κεραμίδα αναμμένα κάρβουνα και την απόθεταν μέσα από την τρύπα που υπήρχε στην πόρτα κάθε σπιτιού για να μπει ο κότες. Πάνω στα κάρβουνα βάζανε άχυρα και καυτερές πιπεριές. Ο καπνός ανέβαινε και γέμιζε το σπίτι. Φταρνίσματα, βήχας και καλόκαρδα γέλια δίνουν τα χαμπάρια πως έχουν επισκέψεις φίλων. Από το ένα σπίτι στο άλλο

περνούσαν τις αποκριές και οι πιο γλεντζέδες καλούσαν τους μουζικάντες για χορούς και ξεφαντώματα. Το έθιμο λίγο λίγο ατόνησε και έσβησε στα χρόνια του Α' παγκοσμίου πολέμου».

Σύμφωνα με τον ίδιο πληροφορητή, οι αποκριάτικες μεταμφιέσεις, κατά τη διάρκεια των δυο αυτών εβδομάδων, ακολουθούσαν ένα συγκεκριμένο τυπικό όπου: οι γυναίκες και τα παιδιά μασκαρεύονταν -γίνο-

ταν «ιμτσούνις» (μουτσούνες)- τις καθημερινές στους δρόμους και τις γειτονιές και τραγουδούσαν παραδοσιακά τραγούδια (όχι βωμολοχικά), την Κυριακή την «Κριγιατνή» μασκαρεύονταν οι έφηβοι, και την «Τυρνή» τα παλικάρια και οι άντρες των μεγαλύτερων ηλικιών. Την Καθαρή Δευτέρα όλοι ανεξαιρέτως γίνονταν «ιμτσούνις» και τραγουδούσαν αποκριάτικα βωμολοχικά τραγούδια, τα λεγόμενα «τριψίματα».

Αναμνηστική φωτογραφία καρναβάλων που παρουσίασαν το 1955 τη σάτιρα «Φακίρης και Μέντιουμ». Πίσω τους ένα παιδί με το πρόσωπο μουντζουρωμένο με φούμο (Από το αρχείο του Μ. Πασχαλιά).

Καρναβαλικό συγκρότημα του 1970 με θέμα «Οι Κουρσάροι». (Από το αρχείο του Αναγνώστηριου Αγιάσου «η Ανάπτυξις»)

Αυτή η τάξη στη σειρά της μεταμφίεσης σβήνει στα 1940, με την κήρυξη του πολέμου.

Κουιτούκια, πατινάδες και περικεφαλαίες

Επίκεντρο των καρναβαλικών εκδηλώσεων της Αγιάσου μέχρι τη δεκαετία του '50 αποτέλεσαν τα «κουιτούκια», μικρά πρόχειρα καφενεδάκια σε κάθε γειτονιά. Στη διάρκεια όλης της χρονιάς, τα κουιτούκια αποτελούσαν την εστία δράσης, της εκάστοτε γειτονιάς, καθώς γύρω από αυτά γινόταν το νυφοπάζαρο –το «λόγιασμα»– οι μουσικές, τα τραγούδια και οι χοροί των νέων.

Τα παλικάρια, τις Κυριακές και τις γιορτές, κάνανε το γύρο του χωριού πηγαίνοντας από κουιτούκι σε κουιτούκι για να τραγουδήσουν και να δουν τις αγαπημένες τους, οι οποίες τους προσέμεναν καθισμένες στα «καριγλιά» τους απέναντι από το κουιτούκι της δικής τους γειτονιάς. Αυτή ήταν η ονομαζόμενη «πατινάδα», η οποία ξεκινούσε πάντα από την αγορά, το κέντρο του χωριού, διέσχισε το χωριό ακολουθώντας μια συγκεκριμένη διαδρομή με σταθμούς σε κουιτούκια, και κατέληγε και πάλι στην αγορά.

Τη διαδρομή των κουιτουκιών ακολούθησε στην 30η σελίδα

«Γεια σας φίλ', μας σιβνταλίδις / γεια σας χουριανοί τσι ξέν' / ήρτιτι χαρά - χαρούμιν / αλλά τι σας πιριμέν. / Πάτρα σας τνι κάναμι / τ' παλιουχουριάρα φέτου / για να δείξουμι πας του νησί / γι Αγιάσου π'ς εχ του βέτου». Καρναβαλικό συγκρότημα του 1970 με θέμα «Κόλαση και Παράδεισος». Στη φωτογραφία το άρμα που αναπαριστά την κόλαση. Τα σκηνικά και οι μάσκες των καρναβαλιών κατασκευάζονται από Αγιασώτες τεχνίτες (αγγειοπλάστες, ζωγράφους, ξυλογλύπτες, ξυλουργούς). (Από το αρχείο του Αναγνώστηριου Αγιάσου «η Ανάπτυξις»).

Το 1992 ήταν μία από τις πιο επιτυχημένες χρονιές των καρναβαλικών εκδηλώσεων της Αγιάσου τα τελευταία χρόνια. Στη φωτογραφία το άρμα του ενός εκ των τριών συγκροτημάτων που είχαν πάρει μέρος εκείνη τη χρονιά.

Συνέχεια από την 29η σελίδα
λουθούσαν και οι «καλές ιμτσούνις», οι «περικεφαλαίες» και ο «καρνάβαλος» τις ημέρες της Αποκριάς.

Τις δυο τελευταίες Κυριακές της Αποκριάς παρέες νεαρών ανδρών μαζεύονταν σε σπίτια ή σε καφενεία και μεταμφιέζονταν σε βρακοφορεμένες κοπέλες με «σχολιάτικα» ρούχα που έπαιρναν κυρίως από τις αγαπημένες τους. Το ντύσιμό τους αποτελούσαν από το πολύχρωμο μεταξωτό σαλβάρι, το πουκάμισο, το χρυσοκέντητο λιμπαντέ (κοντός χειριδωτός επενδυτής από βελούδο ή τσόχα), και δυο τρία χρωματιστά σεμπέρια με τα οποία σκέπαζαν το πρόσωπό τους.

Ο «καλλίφωνος» της παρέας ήταν ο μόνος που δε μεταμφιέζονταν σε γυναίκα, και έμπαινε κορυφαίος στο τραγούδι, «αρχινιστής», φορώντας στο κεφάλι του ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του την περίφημη περικεφαλαία. Η περικεφαλαία ήταν φτιαγμένη από χαρτόνι καπλαντισμένο με χρυσό ή χρωματιστό χαρτί, και στολισμένη με στρογγυλά καθρεφτάκια και θύσανο από κορδέλες.

Το πρόσωπο καλυπτόταν με μάσκα κατασκευασμένη από πλεχτό ψιλό τέλι, βαμμένη στο χρώμα του προσώπου, με στριφτό λεπτό μουστάκι. Οι μάσκες αυτές ήταν ευρωπαϊκές και τις αγόραζαν από τη Σμύρνη. Η μεταμφίεση συμπληρωνόταν από λευκό μαντήλι σφιχτοδεμένο στο λαιμό, λευκό πουκάμισο χωρίς γιακά, γιλέκο βρακάδικο με γαϊτάνια, μεταξωτό ζωνάρι, εφαρμοστό πλεκτό σώβρακο και φουστάνελα φτιαγμένα από πολύχρωμες χάρτινες κορδέλες (το διάστημα 1920-1925, όπου και αρχίζει η σταδιακή εξαφάνιση του εθίμου, την αντικαθιστούν με τσολιάδικη φουστάνελα). Δύο στρογγυλοί καθρέφτες, ένας στο στήθος κι ένας

στην πλάτη, συμπλήρωναν τη μεταμφίεση.

Όταν όλα ήταν έτοιμα, η παρέα έβγαινε στο δρόμο και ξεκινούσε την παρέλαση στο χωριό κάνοντας τη διαδρομή από κουιτούκι σε κουιτούκι, όπως γινόταν και με την πατινάδα. Σε κάθε κουιτούκι τραγουδούσαν κι ένα παραδοσιακό τραγούδι. Ο κορυφαίος ήταν ο «αρχινιστής» του τραγουδιού και οι «κοπέλες» επαναλαμβάνανε. Οι κόσμος μαζεύονταν στα κουιτούκια για να παρακολουθήσει την παρέλαση των ομάδων, τα τραγούδια τους ή ό,τι άλλο αναπαριστούσαν. Αφού ολοκληρώνονταν ο κύκλος του χωριού, οι παρέες ξεκινούσαν και για ένα δεύτερο γύρο «ξεσκέπαστοι πια και λίγο στο κέφι από τα κεράσματα, για να καταλήξουν στους καφενέδες, αργά τη νύχτα και να «χαλαστούν», να αλλάξουν ρούχα δηλαδή και να συνεχίσουν το γλέντι, τα παλικάρια στους καφενέδες και οι νοικοκυραίοι στα σπίτια».

Η περικεφαλαία έγινε ιδιαίτερα αγαπητή, γιατί μέχρι το 1912, όπου και η απελευθέρωση του νησιού από τους Τούρκους, αποτέλεσε σύμβολο παλικαρίας και ελπίδας, ένας άλλος «Μεγαλέξαντρος»: «Μεγαλέξαντρος, ταξιάρχης που είναι μπροστινέλα στη σκλαβωμένη πατρίδα και τραγουδά για παλικαριές, κουρσάρους και τιμή... σεργιάνιζε το πάθος για τη λευτεριά του λαού στα κωντερίμια, δίνοντας ελπίδες στους σκλάβους κι άνοιγε το ρήγμα με παραβολές». Το έθιμο αυτό εγκαταλείφθηκε οριστικά στα 1925-1930.

Σύμφωνα με την προφορική παράδοση οι «περικεφαλαίες» αποτέλεσαν νεωτερισμό των «καλών ιμτσούνων» των οποίων μοναδικό διαφοροποιητικό στοιχείο αποτελούσε η μεταμφίεση του κορυφαίου της παρέ-

ας, ο οποίος διατηρούσε την παραδοσιακή γιορτινή αγιαστική φορεσιά: βράκα από τσόχα, χασεδένιο λευκό πουκάμισο, ζωνάρι Μπαρμπαρέζικο και φέσι Τουνουζλίδικο.

Κωμικά – Παρωδιακά θεάματα κοινοτικού χαρακτήρα

Το ξημέρωμα της Καθαρής Δευτέρας έβρισκε τους περισσότερους νεαρούς άντρες στο δρόμο να φέρνουν γύρω το χωριό, με πρόσωπα μωτζίρωμα από φούμο ή από κνίκο, ντυμένοι με πολύχρωμα κι αταίριαστα ρούχα. Παρέες-παρέες περνούσαν και πάλι από κουιτούκι σε κουιτούκι τραγουδώντας τα «τριψίματα», αποκριτικά βωμολοχικά δίστιχα και τετράστιχα τραγούδια, τα οποία τραγουδιούνται όλα πάνω σε ένα σκοπό, όπου ο αρχινιστής τραγουδάει μια στροφή και οι υπόλοιποι επαναλαμβάνουν χορεύοντας σε κύκλο.

*Λάτινα του τρίψουμι
Του αντέτ να ποίσοιμι*

*Αχ βρε γ'δόχειρα τι ποίσις
ας ιμ λείπαν τέτοις γλύτσις
έτριξα να δω τα χάλια τ'
τσ' είδα χάχλα τα τσιφάλια τ'*

Αυτή τη μέρα ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζαν οι κωμικές αναπαραστάσεις που παρωδούσαν διάφορες πτυχές της ανθρώπινης ζωής.

Οι «πειρασμοί», σύμφωνα με τις περιγραφές που έχουμε, αποτέλεσαν μια από τις πλέον τυπικές στη μορφή τους αναπαραστάσεις. Αντρες ήταν, και πάλι, αυτοί που μεταμφιέζονταν σε πειρασμούς, καλύπτοντας το σώμα τους με προβιές οι αρσενικοί και με μακριές λευκές φούστες οι θηλυκοί, πολυάριθμα κουδούνια στα χέρια και τα πόδια

και στο πρόσωπο σακούλες με τρύπες για τα μάτια και το στόμα. Δημιουργούσαν ένα μεγάλο κύκλο και χορεύοντας με κινήσεις έντονες και νευρικές, πάνω στο σκοπό των «τριψιμάτων», προσπαθούσαν με φωνές και επευφημίες να κεντρίσουν το «ζευγάρι» των πειρασμών που χόρευε αντικριστά στο κέντρο του κύκλου, αναπαριστώντας συμβολικά την ερωτική ένωση του άντρα και της γυναίκας.

Εκτός από τους πειρασμούς, μια σειρά άλλων θεαμάτων αυτού του είδους παρουσιάζονταν: «Ενεφανίζοντο οι αστρολόγοι, οι οποίοι εξετάζοντες με χάρτινα τηλεσκόπια τα άστρα επροφήτευον, εάν θα επακολουθήσει ευτυχία, ή δυστυχία και εάν θα παντρευτούν πολλές κοπέλες, ή θα μείνουν πολλές γεροντοκόρες. Οι ιατροί έβγαζον με το εμβρουλικόν παιδιά από τις κοιλίες εγκύων γυναικών. Οι αρχαιολόγοι ζητούσαν να αγοράσουν παλιά σεντούκια, γέρους ιδιότροπους και γριές ξεμωραμένες. Οι πλανόδιοι ψιλικατζήδες διεφήμιζαν τα καλλυντικά των ούρα. Οι μεθυσμένοι Γιουρούκηδες απειμούτο τις κινήσεις των και τους χρούς...» (Κολαξίζέλλης).

Οι αποκριτικά κωμικές αναπαραστάσεις, ατομικού ή ομαδικού χαρακτήρα, εξακολουθούν μέχρι σήμερα, να αποτελούν ζωντανά κομμάτια της αγιαστικής παράδοσης. Τα παραδείγματα του παρελθόντος, αλλά κυρίως τα ντοκουμέντα που έχουμε από τη δεκαετία του '50 μέχρι σήμερα (φωτογραφικό υλικό, δημοσιεύσεις, προφορικές μαρτυρίες) μας επιτρέπουν να προσδιορίσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτών των θεαμάτων. Σκοπός των αναπαραστάσεων είναι να παρωδήσουν κρίσιμες φάσεις του κύκλου ζωής του ανθρώπου, όπως η γέννηση, ο γάμος, η γυναικεία πράξη, ο θάνατος, καθώς επίσης λειτουργήματα και ανθρώπινους χαρακτήρες π.χ. ο γιατρός, η προξενήτρα, η μαμή, ο γαμπρός, η νύφη, ο μεθυσμένος, ο γέρος, η γριά, ο νεκρός, ο παπάς.

Οργανώνονται σε σχετικά βραχύ χρονικό διάστημα και το σκηνικό τους, αν υπάρχει, είναι στοιχειώδες. Τα θεάματα αυτά στηρίζονται σχεδόν αποκλειστικά στη φαντασία και την εκφραστικότητα των δημιουργών τους, οι οποίοι μεταμφιέζονται ανάλογα με το χαρακτήρα που υποδύονται, χωρίς να καλύπτουν το πρόσωπό τους. Καταφέρνουν, τέλος, τα θεάματα αυτά, να διατηρούν τον κοινοτικό χαρακτήρα τους, καθώς εξακολουθούν, αφενός να απευθύνονται στο εσωτερικό της κοινότητας και αφετέρου να δίνουν τη δυνατότητα της συμμετοχής και της σύμπραξης στο κοινό τους π.χ. η αναπαράσταση της κηδείας μεταμορφώνει το κοινό σε ακολουθία της.

Προσχεδιασμένα, οργανωμένα θεάματα: τα Καρναβάλια

Μέσα από αυτά τα κοινοτικού χαρακτήρα κωμικά – παρωδιακά θεάματα θα γεννηθούν και θα ωριμάσουν σταδιακά τα «καρναβάλια» της Αγιά-

σου: προσχεδιασμένα και οργανωμένα θεάματα με κοσμοπολίτικο χαρακτήρα.

Αρχή αυτής της δημιουργίας αποτελεί η εισαγωγή κειμένου, γραμμένου σε ποιητική μορφή, που ξεκινά από το 1917 και η οποία είχε σα συνέπεια την εισαγωγή στο καρναβάλι της Αγιάσου δυο νέων τύπων: του σατιρογράφου και του ρήτορα – «καρνάβαλου».

Μέχρι το 1935, είναι η πρώτη φάση της σατιρογραφίας, όπου το είδος πειραματίζεται και ταυτόχρονα προετοιμάζει την επόμενη γενιά σατιρογράφων που θα αποτελέσει και τη σημαντικότερη μέχρι σήμερα. Από το 1938 το καρναβάλι της Αγιάσου, η παρουσίαση, δηλαδή, αυτών των οργανωμένων θεαμάτων που συνοδεύονται από σατιρικούς στίχους, θα αποκτήσει και διαγωνιστικό χαρακτήρα. Ο διαγωνισμός διεξάγεται από το «Αναγνωστήριο» της Αγιάσου – πυρήνα της πολιτιστικής και πνευματικής δημιουργίας και έκφρασης της κοινότητας – και το ενδιαφέρον του εστιάζεται κυρίως στη συγγραφή της σάτιρας και λιγότερο στην εμφάνιση, τη σκηνική παρουσία των καρναβαλών.

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '50, ο καρνάβαλος απαγγέλλει τους σατιρικούς στίχους, μεταμφιεσμένος ανάλογα με το θέμα που παρουσιάζει, ανεβασμένος συνήθως πάνω σε ένα γαϊδουράκι με το οποίο μεταφέρεται από κουιτούκι σε κουιτούκι. Σημαντική ρήξη στον συγκεκριμένο τρόπο παρουσίασης και σημείο τμήσης για τη μετέπειτα πορεία του καρναβαλιού, θα αποτελέσει το 1955 η ιδέα ενός καρναβαλιστή, ξυλουργού το επάγγελμα, να παρουσιάσει καρναβάλι όπου η σάτιρα θα συνοδεύεται και θα ενισχύεται από σκηνική κατασκευή – το άρμα. Την ιδέα του αυτή, την εμπνευσμένη από το πατρικό καρναβάλι, θα μιμηθούν και άλλοι καρναβαλιστές, οι οποίοι υπό την πίεση του διαγωνιστικού χαρακτήρα του καρναβαλιού θα προσπαθήσουν να κατασκευάσουν άρματα όσο γίνεται πιο επιδέξια και ευφάνταστα. Παράλληλα, εξακολουθούν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60 να εμφανίζονται και καρναβαλικά συγκροτήματα τα οποία δεν χρησιμοποιούν σκηνικές κατασκευές.

Τα καρναβαλικά άρματα τοποθετούνται πάνω σε πλατφόρμες φορητών και πλέον δεν κάνουν το γύρω του χωριού, αλλά παίρνουν θέση σε ένα συγκεκριμένο σημείο όπου και μαζεύεται ο κόσμος για να τα δει ένα ένα με τη σειρά να παρουσιάζουν το θέμα τους.

Το «θέμα» (π.χ. «ο Αστρονόμος», «ο Ινδός Φακίρης», «Κόλαση και Παράδεισος»), προσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο θα γίνει ο λεκτικός και ο εικονικός σχολιασμός της πολιτικής, κοινωνικής, σεξουαλικής, καθημερινής πραγματικότητας, η οποία αποτελεί πλέον τη στόχευση του καρναβαλικού λόγου. Ενώς λόγου ο οποίος διαγράφει μια πορεία περνώντας από την παρωδία, στον κοινωνικό έλεγχο, την αφύπνιση και την έκφραση του λαϊκού αισθήματος με αλληγορικό τρόπο, όταν αυτό κρινόταν

Καρναβαλικό συγκρότημα στα μέσα της δεκαετίας του '60 που εξακολουθεί να παρουσιάζει το θέμα του χωρίς σκηνική κατασκευή – άρμα. Ο καρνάβαλος – ρήτορας ανεβασμένος πάνω σε γαϊδουράκι ανάμεσα σε πλήθος κόσμου απαγγέλλει την καρναβαλική σάτιρα. (Από το αρχείο του Αναγνωστηρίου Αγιάσου «η Ανάπτυξις»)

Τέλη της δεκαετίας του '60 ομάδα καρναβαλών με συνοδεία μουσικής κατευθύνεται προς την αγορά του χωριού, ενώ πλήθος κόσμου ακολουθεί. (Από το αρχείο του Αναγνωστηρίου Αγιάσου «η Ανάπτυξις»)

αναγκαίο (γερμανική κατοχή, δικτατορία), έως την επιθεωρησιακή μορφή στην οποία τείνει σήμερα.

Το «καρναβάλι» της Αγιάσου λειτουργεί σαν καθρέφτης της κοινωνικής πραγματικότητας, μιας πραγματικότητας που συχνά αποτελεί τροχόπεδη της πηγαίας έκφρασης και δημιουργίας (παντοδυναμία του αστικού κέντρου, έλεγχος και προσδιορισμός της «παράδοσης, από φορείς, συλλόγους, «ειδικούς», επιτροπή του τηλεοπτικού μηνύματος).

Υπ' αυτές τις συνθήκες, το ενδεχόμενο της φολκλοροποίησης ή ίσως ακόμη και της σταδιακής εξαφάνισης του εθίμου, διαγράφεται ορατό. Μέ-

χρι τώρα, αυτό το ενδεχόμενο έχει αποσοβηθεί, χάρη στο μεράκι και την προθυμία των Αγιασωτών, οι οποίοι εμπράκτως, στηρίζουν και ενισχύουν το καρναβάλι. Είναι αυτοί που αγωνιούν για το μέλλον του εθίμου και αναζητούν νέους τρόπους έκφρασης, ικανούς να συνομιλούν δυναμικά και δημιουργικά με τα δεδομένα της εποχής τους. Χάρη σ' αυτούς, το καρναβάλι της Αγιάσου παραμένει ένα ζωντανό πολιτισμικό σύμβολο.

Βιβλιογραφία:

Αναγνωστοπούλου, Μ. 1996. «Η Λεσβιακή Γυναικεία Φορεσιά. 18ος-19ος αι.». Αθήνα. Δήμος Μυτιλήνης, Λεσβιακός Οργανισμός Λαϊκής Τέχνης.

Αναστασέλλης, Σ. 1973. «Αγιασώτικο Καρναβάλι». Ανάπτυξη από το Δελτίο (τόμος ΣΤ') της Εταιρίας Λεσβιακών Μελετών. Μυτιλήνη.

Κολαξιάδης, Σ.Π. 1953. «Θρύλος και Ιστορία της Αγιάσου της Νήσου Λέσβου». Φωτομηχανική ανατύπωση 1997. Επιμέλεια - παρουσίαση Γ. Χατζηβασιλείου. Αθήνα. Φιλοπρόοδος σύλλογος Αγιασωτών.

Χατζηβασιλείου, Γ. 1975. «Ιστορία του Αναγνωστηρίου Αγιάσου - η Ανάπτυξις. 1894-1975». Αθήνα.

Στο αφιέρωμα αυτό αποφασιστική στάθηκε η συμβολή της κ. **Μιράντας Τερζοπούλου**. Συνέβαλαν επίσης στην εικονογράφηση με φωτογραφικό υλικό ο κ. **Γεώργ. Ν. Αικατερινίδης** και η κ. **Τζού Κουλέντιανού**. Τους ευχαριστούμε.